

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

*О.В.Берданова, В.М.Вакуленко, Н.М.Гринчук,
Ю.Ф.Дехтяренко, О.М.Коваль, В.В.Юзефович*

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ, МІСТА

опорний конспект дистанційного курсу

*для магістерської програми
«Управління суспільним розвитком»*

КИЇВ – 2007

УДК

Рекомендовано до друку Вченою радою Національної академії державного управління при Президентіві України (протокол № __ від _____ 2007 року).

ISBN

Берданова О.В., В.М.Вакуленко, Гринчук Н.М., Дехтяренко Ю.Ф., Коваль О.М., Юзефович В.В. Економічний розвиток регіону, міста (опорний конспект дистанційного курсу навчальної дисципліни): Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 165 с.

Рецензенти:

- Орлатий М.К. – професор, доктор економічних наук, професор кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентіві України;
- Удовиченко В.П. – доктор економічних, міський голова м. Славутич.

У навчальному посібнику викладено основні питання економіки розвитку регіону (міста), напрями її реформування та регулювання, методи та важелі управління, інструменти залучення фінансових та інвестиційних ресурсів для вирішення проблем економічного розвитку територій.

Опорний конспект розраховано для системи підготовки і підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування.

Посібник також буде корисним для студентів, аспірантів, викладачів, науковців та практиків регіонального управління.

УДК

ISBN

- © Берданова О.В., В.М.Вакуленко, Гринчук Н.М., Дехтяренко Ю.Ф., Коваль О.М., Юзефович В.В., 2007
- © Національна академія державного управління при Президентіві України, 2007

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РЕГІОНАЛЬНОЇ І МІСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

Тема 1.1. Основні поняття регіональної і міської економіки

Тема 1.2. Зміст, цілі та завдання регіональної соціально-економічної політики

Тема 1.3. Політика сталого розвитку території

Тема 1.4. Планування розвитку територій

Тема 1.1. Основні поняття регіональної і міської економіки

▲ **Регіональна і міська економіка** – галузь наукових знань, що вивчає закономірності та тенденції економічного розвитку і функціонування суб'єктів господарювання різних форм власності, розвиток і розміщення продуктивних сил, соціально-економічні процеси на даній території.

Це комплексна дисципліна, що вивчає закономірності процесу формування і функціонування господарства регіону (міста) з урахуванням історичних, демографічних, національних, релігійних, екологічних, природно-ресурсних особливостей і місця регіону (міста) в загальноукраїнському і міжнародному поділі праці.

Існує декілька визначень предмету дослідження регіональної економіки:

1. Вивчення соціально-економічного розміщення продуктивних сил регіонів і розвитку галузей їх економіки, найважливіших природно-економічних, демографічних і екологічних особливостей регіонів, міжрегіональних, внутрішньо регіональних і міждержавних економічних зв'язків, територіальної організації господарства, а також дослідження регіональних пропорцій різних видів економічної діяльності.
2. Дослідження закономірностей і принципів розміщення усіх елементів продуктивних сил та соціальної інфраструктури, аналіз прогнозування і обґрунтування напрямів розміщення продуктивних сил з урахуванням загальної стратегії соціально-економічного розвитку та екологічних вимог.
3. Вивчення просторової організації продуктивних сил.

Складові предмету дослідження регіональної економіки:

- економіка окремого регіону;
- економічні зв'язки між регіонами;
- регіональні системи (національна економіка як системи взаємодіючих регіонів);
- розміщення продуктивних сил;
- регіональні аспекти економічного життя.

- ▲ **Продуктивні сили** – система суб’єктивних (людина) і матеріальних (засоби виробництва) елементів, які здійснюють "обмін речовин" між людиною і природою в процесі суспільного виробництва.

З точки зору їх функціональної ролі у процесі відтворення виділяють основні, допоміжні і супутні елементи.

- ▲ **Основними елементами продуктивних сил** є засоби виробництва (які повинні відповідати стандартам щодо технічних і технологічних характеристик, а також економічних, соціальних і екологічних вимог) і **люди** (з відповідними знаннями і виробничим досвідом), оскільки вони беруть безпосередню участь у процесі виробництва валового внутрішнього продукту.
- ▲ **Допоміжним елементом продуктивних сил** є наявність фінансового капіталу, відповідних суспільних і, в першу чергу, економічних відносин та достатніх форм територіальної організації виробництва.
- ▲ **Супутні елементи продуктивних сил** - екологічна політична, внутрішня та зовнішня політична обстановка та інші специфічні умови конкретної території.

Поняття «**регіон**» досить універсальне. Його переважно розглядають як синонім поняття «район» – тобто територію, виділену за сукупністю яких-небудь взаємозв'язаних ознак або явищ. Останнім часом під регіонами розуміють області республіки і АРК у складі України – дані адміністративні одиниці є відносно відособлені територіальні і соціально-економічні господарські комплекси, що включають систему міст і адміністративних районів, кожна з яких, характеризується багатогалузевим господарством з складною системою внутрішніх і міжрегіональних зв'язків. До того ж вони мають єдине державне управління.

- 📖 **Економіка регіону** в порівнянні з класичною політичною економією дуже молода наука.

Класики економічної теорії не розглядали просторовий аспект.

Головну увагу надавалося зростанню і стабільності економіки, а не питанням оптимізації розміщення господарства.

Еволюція теорій розміщення, покладених в основу регіональної економіки

1. Теорії штандорту (нім. – місцерозташування)	
Теорія Г. фон Тюнена (20-80 рр. XIX ст.)	аналіз розміщення ізольованого сільськогосподарського виробництва, впливу чинника простору на витрати і прибуток
Метод “вагових трикутників” Лаунгардта (80 рр. XIX ст.- поч. XX ст.)	розміщення окремого промислового підприємства – критерій мінімум транспортних витрат (з врахуванням ваги товару та відстані перевезення)

<p>Теорія А.Вебера (поч. XX ст.)</p> <p>Подальший її розвиток у працях Гувера, Паландера та ін.</p>	<p>визначення основних чинників, що впливають на розміщення одиничного промислового підприємства: «транспортна орієнтація», «робоча орієнтація», «агломерація», тобто критерій: мінімум виробничих витрат. Ідея створення «загальної теорії», яка дозволила б розв'язати проблеми розміщення всіх підприємств в сукупності.</p> <p>перехід від дослідження розміщення окремого підприємства до дослідження взаємозв'язаної групи підприємств з точки зору всього народного господарства</p>
<p>2. Теорія центральних місць</p>	
<p>Теорія В.Кристаллера</p>	<p>дослідження ролі міст різних рангів у формуванні ієрархічної територіальної структури країни</p>
<p>Концепція економічного ландшафту (теорія просторової економіки А.Льоша) (30-40 рр. XX ст.)</p>	<p>критерій розміщення виробництва – максимум прибутку і розгляд цих питань з позиції народного господарства. Формування економічних районів у формі шестикутників.</p>
<p>3. Теорії регіональної науки</p>	
<p>Метод аналізу промислового комплексу Ізарда (50 рр. XX ст.)</p>	<p>розробка математичного апарату для аналізу регіональних виробничих систем і міжрайонних зв'язків</p>
<p>Теорія полюсів росту</p>	<p>спрямування значних ресурсів на розвиток окремих регіонів ("точок росту") – використовувалась насамперед для визначення можливих стратегій розвитку господарства у межах районів нового освоєння</p>

Сучасний розвиток теорії регіональної економіки здійснюється за двома напрямками:

1. розширення і поглиблення змісту (предмету) досліджень

(доповнення класичних теорій новими чинниками, вивчення і осмислення нових процесів і явищ, виявлення комплексних проблем, що вимагають міждисциплінарного підходу);

2. посилення методології досліджень

(особливо застосування математичних методів і інформатики).

Сучасні напрями розвитку теоретичних досліджень:

<p>Нові парадигми і концепції регіону (міста)</p>	<p>регіон досліджується через призму багатофункціональної і багатоаспектної систем.</p> <p>Регіон розглядається не тільки як зосередження природних ресурсів і населення, виробництва і споживання товарів, сфери послуг (праці основоположників регіональної економіки), а як суб'єкт економічних відносин, носій особливих економічних інтересів.</p> <p>Найбільшого поширення набули наступні парадигми регіону:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ регіон-квазідержава, ▪ регіон-квазікорпорація, ▪ регіон-ринок (ринковий ареал), ▪ регіон-соціум
<p>Розміщення діяльності</p>	<p>новими об'єктами дослідження та чинниками впливу стають:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розміщення інновацій, телекомунікаційних і комп'ютерних систем, ▪ розвиток реструктуруємих промислово-технологічних комплексів. <p>Увага переміщується з традиційних чинників розміщення (транспортні, матеріальні, трудові витрати) спочатку на проблеми інфраструктурного забезпечення, структурованого ринку праці, екологічні обмеження, а в останні два десятиріччя – на нематеріальні чинники розміщення:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ інтенсивність, різноманітність і якісний рівень культурної діяльності і рекреаційних послуг; ▪ творчий клімат; ▪ прихильність людей до своєї місцевості тощо.

Просторова організація економіки	розвиток теорії полюсів росту, згідно якої провідна роль належить в просторовій організації економіки провідним галузям, конкретним територіям (населеним пунктам), містам, виконуючим в економіці країни або регіону функцію джерела інновацій і прогресу. В сучасній практиці просторового економічного розвитку ідеї полюсів зростання реалізуються в створенні вільних економічних зон, технополісів, технопарків
Міжрегіональні економічні взаємодії	в умовах переходу до ринкових відносин зростає значимість регіоналізації економіки. Практично будь-яка проблема, що виникає в процесі реформування економіки, тісно пов'язана з дією тих або інших регіональних чинників і умов

- ▲ Під **регіональною структурою** розуміють відносно відособлені територіально-виробничі утворення і їх взаємозв'язки в рамках цілісного господарського комплексу
- ▲ **Об'єктивна основа організації економіки по території** – суспільний поділ праці, який сприяє задоволенню матеріальних потреб суспільства і веде до підвищення продуктивності суспільної праці.
- ▲ **Територіальний поділ праці (як і галузевий)** характеризується економічною системою, що виробляє і обмінює продукцію. В першому випадку складовими ланками такої системи служать територіальні одиниці, в другому – галузеві.
- ▲ **Матеріальні елементи поділу праці між районами і країнами** – промислові і сільськогосподарські підприємства, індустріальні центри, вузли і райони, сільськогосподарські зони, населені пункти, транспортна мережа, територіально виробничі комплекси, економічні райони і зони.
- ▲ **Закономірності територіальної організації виробництва** – це багаторазово повторювані, внутрішньо суттєві і необхідні причинно-наслідкові зв'язки, що викликаються впливом факторів розвитку виробництва.
- ▲ **Закономірності розміщення продуктивних сил** – це категорії того самого порядку, що й економічні закони розвитку суспільства і є їх модифікацією, що обумовлюється своєрідністю розміщення виробництва на території країн, його значною територіальною диференціацією в розрізі економічних районів. Ця своєрідність зумовлюється:
 - складними взаємозв'язками розміщення продуктивних сил з географічним середовищем і залежністю розміщення окремих виробництв від локальних природних умов і ресурсів;
 - значними регіональними відмінностями заселених територій і рівнів розвитку продуктивних сил у районах;
 - різноманітним поєднанням галузей промислового і сільськогосподарського значення;

- технологічно-економічними відмінностями розміщення різних галузей і виробництв.

Основні закономірності розміщення продуктивних сил:

- найбільш ефективно розміщення виробництва;
- комплексний розвиток господарства економічних районів;
- раціональний територіальний поділ праці між регіонами і у межах їх територій;
- пропорційне розміщення або вирівнювання рівнів економічного і соціального розвитку регіонів.

▲ **Принципи розміщення продуктивних сил** – це конкретні прояви просторового розподілу виробництва у певний період економічного розвитку країни. Їх можна розглядати як **методи господарювання**.

Основні принципи розміщення продуктивних сил:

- раціональне розміщення виробництва;
- комплексний розвиток господарства регіонів;
- раціональний територіальний поділ праці між регіонами і у межах їх територій;
- збалансованість і пропорційність;
- екологічної рівноваги;
- обмеження централізму.

▲ **Фактори розміщення** – це сукупність умов для найбільш раціонального вибору місця розташування господарського об'єкту, групи об'єктів, галузі або ж конкретної територіальної організації господарства району чи територіально-виробничого комплексу.

Основні групи факторів:

- природні,
- екологічні,
- техніко-економічні,
- соціально-економічні,
- геополітичні.

📖 Економіці регіону властива **внутрішня господарська цілісність** (незалежно від його типу). Її головна ознака – потенційна здатність розвиватися за свій рахунок.

Необхідні **ресурси для самодостатнього розвитку регіону** забезпечуються:

- ринком споживчих товарів;
- ринком засобів виробництва;
- ринком грошово-кредитних і фінансових ресурсів;
- ринком трудових ресурсів.

Засади функціонування регіональної та міської економіки:

- сталий збалансований розвиток території;
- єдність процесів природокористування та охорони навколишнього середовища;
- територіальна спільність виробництва, розвиток підприємництва;
- відповідність системи розселення демографічній ситуації та розміщення виробництва;
- розвиток соціальної інфраструктури та соціального партнерства в наданні громадських послуг;
- поєднання територіального та галузевого управління об'єктами.

⚡ **Економічний потенціал (ЕП)** регіону чи міста характеризується як сукупна потужність всіх продуктивних сил регіону і визначається за формулою:

$ЕП = К_e(ЕП_{рп} + ЕП_{лк} + ЕП_{св}) < ЕкП,$	
К_e -	загальний коефіцієнт емерджентності сукупного ресурсного потенціалу, що враховує явище, за якого сукупна продуктивність елементів системи є вищою за просту суму окремих її елементів
ЕП_{рп} -	сукупна максимальна продуктивність всіх компонентів (мінеральних, земельних, водних, лісових, мисливсько-рибальських (фауністичних) та рекреаційних) природних ресурсів у певних природних умовах конкретної географічної території (регіону) функціонування продуктивних сил
ЕП_{лк} -	сукупна максимальна продуктивність робочої сили всіх учасників суспільного виробництва у всіх сферах антропогенної діяльності – як в галузях суспільного матеріального виробництва, так і в інфраструктурній сфері, суспільно-політичному управлінні, домашньому господарстві тощо в певних суспільно-політичних умовах економічної діяльності
ЕП_{св} -	сукупна продуктивність галузей матеріального виробництва, виробничої інфраструктури та соціальної сфери (соціальної інфраструктури), ринкової інфраструктури та наукового (інформаційно-технологічного) потенціалу регіону
ЕкП -	екологічний потенціал території – максимально можлива сукупна продуктивність всього комплексу продуктивних сил цієї території за умов дотримання самовідтворення природного середовища їх функціонування

Для вимірювання компонентів різних складових економічного потенціалу використовується система показників **регіональної статистики**, яка містить в себе наступні групи показників:

<p>Загальносистемні</p>	<p>ВВП, чистий дохід (ЧД), валова додана вартість, відрахування в регіональний бюджет, середньодушовий дохід тощо</p>
<p>Структурні</p>	<p>характеризують співвідношення і пропорції економічної діяльності (наприклад, демографічний склад населення, зайнятість, ресурсоспоживання, невиробниче споживання населенням товарів та послуг тощо, галузева та територіальна структура господарства). Окремими структурними показниками є показники спеціалізації регіональної економіки</p>
<p>Залучення у виробництво природно-ресурсного, соціально-демографічного та виробничого потенціалу</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ показники освоєння території, ▪ сільськогосподарське використання ґрунтів, ▪ кількість зайнятого населення з усієї його чисельності, ▪ залучені у виробництво потужності галузей матеріального виробництва та інфраструктури
<p>Збалансованості та комплексності соціально-економічного розвитку регіону</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ показники обсягів виробництва і витрат, пов'язаних з цим виробництвом, ▪ показники відношень споживання ресурсів до виробництва товарів та послуг, ▪ відношення показників виробництва і споживання в економічному районі та в країні
<p>Ефективності регіональної економіки</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ продуктивність праці, ▪ ресурсо-енергоємність виробництва товарів та послуг тощо, ▪ співвідношення обсягів експорту та імпорту товарів і послуг, виробництва і споживання, ввозу та вивозу в регіоні
<p>Соціального забезпечення населення регіону</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ обсяг послуг і споживання на душу населення товарів широкого вжитку, ▪ забезпеченість населення послугами ринкової інфраструктури, ▪ фонд заробітної плати, ▪ рівень оплати праці, ▪ індекс вартості життя

<p>Соціальних процесів регіонального розвитку</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ рівень злочинності, ▪ структура й кількість право- та адміністративних порушень, судових вироків, ▪ травматизм та смертність на виробництві, ▪ рівень розвитку дитячої праці, ▪ моральна статистику (співвідношення кількості шлюбів та розлучень, наявність та поширеність "соціальних хвороб", наркоманії) тощо.
<p>Екологічного стану</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ рівень забруднення атмосферного повітря, ґрунтів та води, ▪ норми допустимих концентрацій, ▪ ступінь збереження (деградації) природних ресурсів, ▪ наявність надзвичайних ситуацій екологічного походження
<p>Науково-технічного розвитку</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ науково-технічний рівень продукції, ▪ рівень комп'ютеризації і автоматизації виробництва, ▪ наукоємність виробництва тощо, ▪ кількість та рівень впровадження науково-технічних розробок

Наукові методи, що застосовуються при аналізі ситуації в регіонах:

- системний аналіз,
- структурно-функціональний,
- балансовий,
- економіко-статистичні,
- економіко-математичні,
- експертні.

Тема 1.2. Зміст, цілі та завдання регіональної соціально-економічної політики

- ▲ **Державна регіональна політика** – це складова національної стратегії соціально-економічного розвитку України, що реалізується шляхом здійснення органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування системи заходів для забезпечення ефективного комплексного управління економічним та соціальним розвитком України та її регіонів (Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя).
- 📖 **Головна мета державної регіональної політики** – створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дійовості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування.
- 📖 **Державна регіональна політика** має спрямовуватись на створення економічних та фінансових можливостей розвитку регіонів з урахуванням їх особливостей і потенціалу, необхідності адаптації до ринкових умов господарювання.

Державна регіональна політика передбачас:

- розв'язання соціально-економічних проблем регіонів шляхом реалізації державного механізму стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів і депресивних територій;
- створення умов для подолання істотних відмінностей у рівнях їх соціально-економічного розвитку через децентралізацію, деконцентрацію та розмежування владних повноважень центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування;
- узгодження інтересів загальнодержавного і регіонального розвитку;
- забезпечення фінансової самодостатності регіонів.

Основні завдання державної регіональної політики:

- запровадження більш глибокого вивчення та оцінки внутрішнього природного, економічного, наукового, трудового потенціалу кожного регіону, розроблення комплексних правових, організаційних, економічних та інших механізмів його ефективного використання;
- здійснення на інноваційній основі структурної перебудови економіки регіонів з урахуванням особливостей їх потенціалу;
- поетапне зменшення рівня територіальної диференціації економічного розвитку регіонів та соціального забезпечення громадян;

- широкий розвиток підприємництва як головного фактора соціально-економічного розвитку держави та її регіонів, підвищення зайнятості населення, наповнення місцевих бюджетів;
 - зміцнення економічної інтеграції регіонів з використанням переваг територіального поділу і кооперації праці, що є одним з головних чинників підвищення конкурентоспроможності держави на міжнародних ринках;
 - забезпечення здатності територіальних громад та органів місцевого самоврядування в межах, визначених законодавством, самостійно та відповідально вирішувати питання соціально-економічного розвитку, створення ефективних механізмів забезпечення їх активної участі у формуванні та проведенні державної регіональної політики;
 - удосконалення фінансових міжбюджетних відносин, вироблення чітких критеріїв і ефективних механізмів надання державної підтримки розвитку регіонів;
 - досягнення продуктивної зайнятості населення, стабілізації та поліпшення демографічної ситуації в державі;
 - подальше вдосконалення державної системи охорони довкілля та використання природних ресурсів, механізмів та інструментів вироблення і реалізації екологічної політики;
 - налагодження міжнародного співробітництва у сфері регіональної політики, наближення національного законодавства з цього питання до норм і стандартів Європейського Союзу, а також розвитку транскордонного співробітництва як дійового засобу зміцнення міждержавних відносин та вирішення регіональних проблем.
- !** **Пріоритетними шляхами** вирішення цих завдань є вдосконалення державного регулювання у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, відповідних правових, організаційних, економічних та інших механізмів, а також підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень та завдань.

Вдосконалення державного регулювання розвитку регіонів передбачає:

1. Удосконалення державного стратегічного регіонального планування.

Це дозволяло точніше та обгрунтованіше визначати основні довгострокові та поточні пріоритети регіонального розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, враховувати їх під час розроблення відповідних розділів проектів загальнодержавних програм економічного і соціального розвитку України, регіональних та місцевих програм і планів.

2. Поліпшення механізму державної підтримки розвитку регіонів, концентрації державних ресурсів на вирішенні його пріоритетних проблем, що мають загальнодержавне значення.

З цією метою уповноважений центральний орган виконавчої влади має щорічно, з урахуванням розробок із стратегічного регіонального планування, всебічно аналізувати пропозиції головних розпорядників коштів державного бюджету, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у регіонах щодо потреб та можливих шляхів розподілу державних капітальних вкладень між регіонами та забезпечувати найбільш ефективне використання виділених коштів. Схема фінансування заходів повинна, зокрема, передбачати в разі потреби спільне фінансування у певному співвідношенні з Державного бюджету та з місцевих бюджетів спорудження об'єктів, затверджуватися і контролюватися Кабінетом Міністрів України; передбачається посилення відповідальності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за своєчасне у повному обсязі фінансування узгоджених ними спільних заходів з регіонального розвитку.

3. Стимулювання розвитку транскордонних та міжрегіональних економічних зв'язків на основі виробничої кооперації та інтеграції, створення відповідних промислово-фінансових груп, інших сучасних форм господарювання.

Передбачається розроблення пропозицій щодо законодавчого розширення можливостей місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для розвитку транскордонного та міжрегіонального економічного співробітництва та щодо впорядкування такого співробітництва.

4. Здійснення системи заходів із розбудови інфраструктури регіонального розвитку, зокрема ринків продовольства, землі, праці та капіталу, включаючи товарні біржі, оптові ринки, агроторгові дома, аукціони, ярмарки, заготівельні кооперативи, підприємства фірмової торгівлі тощо, а також регіональні агентства розвитку.

Мета – поліпшення умов використання передових інноваційних технологій, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, розширення залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для регіонального розвитку, вдосконалення підготовки та перепідготовки відповідних фахівців з проблем регіонального розвитку, координації програм технічної допомоги, спрямованих на підтримку регіонального розвитку

5. Стимулювання розвитку регіонів чи їх частин, у межах яких показники економічного розвитку та соціального забезпечення громадян за критеріями, визначеними законодавством, значно нижчі, ніж відповідні середні показники в державі (депресивні території).

Має відбуватися шляхом запровадження особливих механізмів бюджетної, податкової, цінової, грошово-кредитної, інноваційної та інвестиційної політики щодо таких територій, визначення чітких критеріїв та строків виділення з метою стимулювання ефективнішого використання внутрішнього природного, економічного, наукового, трудового потенціалу таких територій, прискорення соціально-економічного розвитку, подолання депресивності, підтримки соціальної активності та мобільності населення, створення максимально сприятливих економічних, правових та інституційних умов у їх межах для прискорення формування і ефективного функціонування нових суб'єктів господарювання, забезпечення належного соціального захисту населення; статус депресивної території, форми державної підтримки розвитку таких територій мають бути визначені законодавством на основі науково обґрунтованої комплексної оцінки їх економічного, фінансового, екологічного, соціального стану.

- 📖 **Державна регіональна політика** спрямовується також на забезпечення формування такої фінансової спроможності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, яка б створювала можливості для ефективного розвитку, подолання диспропорцій з урахуванням особливостей регіонів, їх потенціалу щодо адаптації до ринкових умов господарювання.

Тема 1.3. Політика сталого розвитку території

Сталий розвиток – це сучасна найбільш поширена концепція взаємодії суспільства і природи, якою зараз керуються передові країни світу. Сталий розвиток є узгодження між економічним та соціальним розвитком суспільства і збереженням довкілля.

Існує декілька визначень терміну “сталий розвиток суспільства”. Найбільш ємним є визначення, запропоноване Комісією Гро Харлем Брутланд (це колишній прем’єр міністр Норвегії) у доповіді “Наше спільне майбутнє”.

- ▲ **Сталий розвиток** – це такий розвиток суспільства, за якого задоволення потреб теперішніх поколінь не має ставити під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.
- ▲ **Сталий розвиток** – це економічно, соціально і екологічно збалансований розвиток певних територій і розташованих на них міських і сільських поселень (населених пунктів), спрямований на узгоджене формування та функціонування їхньої економічної, соціальної і екологічної складових на основі раціонального використання всіх видів ресурсів (природних, трудових, виробничих, науково-технічних, інформаційних тощо).

Складові сталого розвитку:	
Економічна	необхідність постійного нарощування обсягів виробництва суспільного продукту з тим, щоб забезпечити зростання рівня життя населення. Реалізація економічної складової сталого розвитку обумовлює зростання доходів населення, створення нових робочих місць, ліквідацію бідності як явища
Соціальна	поліпшення умов життя населення, насамперед за рахунок ефективного розвитку соціальної, виробничої, транспортної, інженерної, комунікаційно-інформаційної та екологічної інфраструктури. Реалізація соціальної складової сталого розвитку обумовлює формування повноцінного життєвого середовища для сучасного і наступних поколінь
Екологічна	кожне рішення державної або місцевої влади, яке стосується економічного і соціального розвитку, повинно зважуватися з точки зору його екологічних наслідків

Разом соціальна та економічна складові сталого розвитку мають обумовити високу якість життя населення, передусім забезпечити нівелювання існуючої диференціації населення по доходах і умовах життя.

□ Ключова ідея сталого розвитку полягає у динамічній та збалансованій єдності економіки, соціальної сфери та екології з пріоритетом екологічної складової. Ця пріоритетність обумовлена тим, що якість життя значною мірою залежить від екологічного фактору. Тому кожне рішення державної або місцевої влади, яке стосується економічного і соціального розвитку, повинне зважуватися з точки зору його екологічних наслідків, в чому й полягає суть екологічної складової сталого розвитку. Реалізація екологічної складової сталого розвитку полягає також в тому, що в країні в цілому і у кожному населеному пункті має проводитися політика екологізації економіки.

Основні принципи сталого розвитку:	
“Задоволення потреб”	найбільшу увагу слід приділяти задоволенню потреб найбідніших країн світу
“Встановлення обмежень”	на стан технології та на розвиток людства мають накладатися обмеження задля збереження довкілля; враховуються також обмеження у спроможності біосфери ліквідувати наслідки діяльності людства

Міжнародні документи:

Україною підписано **Угоду з Європейським Співтовариством та державами, його членами** (яку ратифіковано Законом № 237/94-ВР від 10.11.94).

У ст. 52 визначено: "Співтовариство та Україна вступають в економічне співробітництво з метою сприяння процесу економічних реформ та відродження і сталого розвитку України".

Україна є учасником **Містобудівної хартії Співдружності Незалежних держав**, яка прийнята у Мінську 4 червня 1999 року.

Хартія визначає керівні принципи, цілі, основні напрями та завдання сталого розвитку населених пунктів та облаштування територій держав Співдружності.

Внутрішні документи:

“Концепція сталого розвитку населених пунктів”, схвалена Постановою Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. № 1359-ХІУ.

Сталий розвиток населених пунктів визначено як “соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь...”.

Концепція є основою для розроблення відповідних нормативно-правових актів і програм соціально-економічного розвитку населених пунктів, забезпечення скоординованої діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з розв’язання практичних завдань на державному, регіональному і місцевому рівнях.

Організація суспільного та економічного життя потребує врахування **загальних принципів сталого розвитку** відповідно до прийнятих ООН та Україною документів:

<ul style="list-style-type: none"> ▪ основний принцип 	обов'язок охорони довкілля не може бути трактований як конфліктний з інтересами економіки, а є елементом правильного господарювання
<ul style="list-style-type: none"> ▪ принцип правовий 	необхідно чітко дотримуватись кожного прийнятого правового положення
<ul style="list-style-type: none"> ▪ принцип відповідальності винного 	означає повну відповідальність того, хто забруднює, за наслідки деградації довкілля
<ul style="list-style-type: none"> ▪ принцип екологізації економічної політики 	недопущення забруднень довкілля та ліквідація забруднень поблизу джерел їх виникнення
<ul style="list-style-type: none"> ▪ принцип врахування вимог довкілля у територіальному плануванні 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ принцип економізації екологічної політики 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ принцип усупільнення екологічної політики 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ принцип спільного розв'язання регіональних, європейських та глобальних проблем охорони довкілля 	

Етапи реалізації основних принципів сталого розвитку на міському рівні:

Етап I.	Опрацювання Основних положень стратегії сталого розвитку міста та затвердження Основних положень міською радою.
Етап II.	Розробка Стратегії сталого розвитку: <ul style="list-style-type: none"> ▪ оцінка проблем розвитку міста; ▪ окреслення особливих цілей та напрямів політики сталого розвитку, а також вибір пріоритетів; ▪ встановлення способів реалізації окремих цілей політики сталого розвитку; ▪ встановлення критеріїв оцінки ефективності політики сталого розвитку (ступені реалізації окремих цілей); ▪ організація заходів, що популяризують політику сталого розвитку; ▪ набуття суспільної підтримки (проведення консультацій та редагування тексту Стратегії); ▪ схвалення документу "Стратегія сталого розвитку міста" міською радою.

Етап III.	Опрацювання Програми реалізації стратегії сталого розвитку регіону (населеного пункту) відповідно до строків та завдань, визначених у "Стратегії сталого розвитку регіону (населеного пункту)".
-----------	---

Основними напрямками стратегії сталого розвитку регіону визнаються:

<ul style="list-style-type: none"> ▪ узгодженість економічного, соціального та екологічного аспектів розвитку території як цілісної територіальної системи 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ забезпечення економічного розвитку регіону для підвищення рівня життя населення, забезпечення потреб його працездатної частини в робочих місцях та достойній оплаті праці, а інвалідів та пенсіонерів – у достатній соціальній забезпеченості, соціальному захисті та соціальній допомозі 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ формування всіх видів інфраструктури в регіоні 	<ul style="list-style-type: none"> – удосконалення виробничої інфраструктури із забезпеченням її економічної ефективності і соціального спрямування, створенням належних умов для розвитку наукоємного, екологічнобезпечного виробництва на підприємствах усіх форм власності, і для забезпечення продуктивної зайнятості населення, відновлення кадрового та наукового потенціалу, створення нових робочих місць; – удосконалення транспортної інфраструктури, зокрема розвиток усіх видів пасажирського транспорту загального користування, забезпечення зручного міського та міжміського сполучення, а також сполучення між усіма населеними пунктами регіону; – розвиток інженерної інфраструктури (впровадження нових технологій, мереж і споруд енергопостачання, теплозабезпечення, водопостачання, каналізації), впровадження енергозберігаючих систем інженерно-технічного забезпечення населення в регіоні; – забезпечення виконання чинного законодавства та розроблення пропозицій щодо прийняття нових нормативно-правових актів з питань регулювання планування і забудови населених пунктів регіону; – реформування соціальної, житлової, інвестиційної політики, землекористування; охорони довкілля; – діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також фізичних і юридичних осіб у сфері забезпечення сталого розвитку регіону; – забезпечення ефективного вирішення екологічних

	<p>проблем розвитку регіону шляхом:</p> <ul style="list-style-type: none"> – раціонального використання земельних, водних, рекреаційних та інших природних ресурсів, створення умов для їхнього відновлення; – поліпшення санітарно-гігієнічного та екологічного стану населених пунктів регіону з метою створення безпечних для здоров'я людини умов життя, насамперед шляхом впровадження сучасних систем збирання, вилучення, переробки та знешкодження промислових та побутових відходів; – забезпечення захисту населення регіону від несприятливих природних явищ, запобігання виникненню техногенних аварій та ліквідації їхніх наслідків
<ul style="list-style-type: none"> ▪ забезпечення наукової підтримки сталого розвитку регіону шляхом проведення наукових досліджень, які сприяли б вирішенню соціально-економічних, екологічних та інших питань забезпечення його сталого розвитку, передусім в ресурсозберігаючому аспекті 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ створення інформаційних систем для проведення екологічного моніторингу, вивчення, використання та розповсюдження передового досвіду як в Україні, так і за Кордоном щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів регіону, накопичення статистичних та інших даних для проведення необхідних аналітичних розробок 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ здійснення міжнародного співробітництва щодо забезпечення сталого розвитку регіону 	

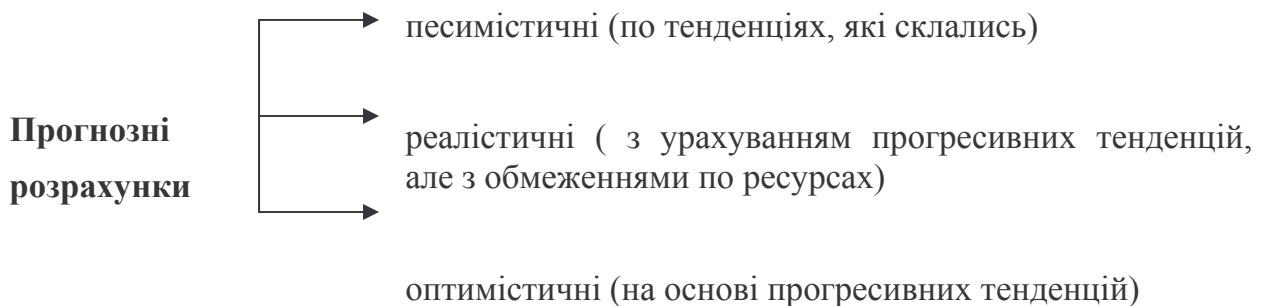
Тема 1.4. Планування розвитку територій

📖 Основний зміст програмно-цільового підходу до вирішення певної проблеми або досягнення поставленої мети полягає у концентрації ресурсів на визначених пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку і досягнення завдяки цьому необхідних результатів найбільш ефективними шляхами у визначені програмою строки.

комплексні	⇐	ЦІЛЬОВІ ПРОГРАМИ	⇒	Інші
охоплюють всю територію регіону або значну її частину та спрямовані на вирішення широкого кола проблем				розв'язують окремі проблеми соціально-економічного розвитку регіону, а також проблеми розвитку окремих галузей економіки

Розроблення програм соціально-економічного розвитку базується на аналізі багатоваріантних прогнозних розрахунків.

Прогнозування та програмування є перспективними розробками, які обґрунтовують і відображають соціально-економічний розвиток регіонів у визначеному періоді та являють собою **єдину цілісну систему**.

Основні принципи прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку регіонів	
▪ цілісність	розробка взаємоузгоджених документів економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та окремих адміністративно-територіальних одиниць на коротко- та середньостроковий періоди
▪ об'єктивність	документи розробляються на основі даних органів статистики, уповноваженого органу виконавчої влади з питань економічної політики, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також звітних даних із офіційних видань Національного банку України

▪ науковість	розробка прогнозів і програм на науковій основі, постійне удосконалення методології та використання світового досвіду в галузі прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку
▪ гласність	прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку є доступними для громадськості
▪ самостійність	місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень відповідають за розроблення, затвердження та виконання прогнозів і програм соціально-економічного розвитку регіону
▪ рівність	дотримання прав та врахування інтересів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання всіх форм власності
▪ дотримання загальнодержавних інтересів	розроблення прогнозних і програмних документів соціально-економічного розвитку, виходячи з необхідності забезпечення реалізації загальнодержавної соціально-економічної політики та економічної безпеки держави.

Програми за термінами дії поділяються на:

Довгострокові	понад 5 років	спрямовані на здійснення якісних перетворень у стратегічних напрямках
Середньострокові	до 5 років	спрямовані на вирішення перспективних завдань
Короткострокові	1-2 роки	спрямовані на вирішення поточних завдань

Довгострокові, середньострокові та короткострокові програми соціально-економічного розвитку регіонів повинні складати **єдину систему** та бути взаємоузгодженими за цілями, основними напрямками та термінами.

Довгострокові програми	Короткострокові програми
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Генеральні плани населених пунктів, ▪ Стратегії соціально-економічного розвитку 	Щорічні програми соціально-економічного та культурного розвитку

▲ **Генеральний план населеного пункту** – це містобудівна документація, яка визначає принципові рішення розвитку, планування, забудови та іншого використання території населеного пункту.

В умовах ринкової економіки роль і значення генерального планування істотно зростають, тому що, як свідчить досвід розвинених країн, зі зростанням рівня свободи, демократії та економічної самостійності підвищується і потреба в **обґрунтованому плановому регулюванні міської забудови з метою запобігання її безсистемному здійсненню.**

Основними завданнями Генерального плану населеного пункту є:

- визначення потреби в територіях для забудови та іншого використання;
- визначення потреби у зміні межі населеного пункту, черговість і пріоритетність забудови та іншого використання територій;
- встановлення меж функціональних зон, пріоритетних та допустимих видів використання та забудови територій;
- формування планувальної структури та просторової композиції забудови населеного пункту;
- визначення загального стану довкілля населеного пункту, основних факторів його формування, містобудівних заходів щодо поліпшення екологічного і санітарно-гігієнічного стану;
- визначення територій, які мають будівельні, санітарно-гігієнічні, природоохоронні та інші обмеження їх використання.

Відповідно до генеральних планів органи місцевого самоврядування:

- готують:
 - обґрунтовані пропозиції щодо встановлення та зміни меж населених пунктів;
 - вихідні дані для розроблення планів земельно-господарського устрою території населеного пункту та іншої землевпорядної документації;
- вирішують питання щодо:
 - розташування та проектування нового будівництва, здійснення реконструкції, реставрації, капітального ремонту об'єктів містобудування та упорядкування територій;
 - вибору, вилучення (викупу), надання у власність чи в користування земельних ділянок, надання дозволу на будівництво об'єктів містобудування;
- організують:
 - розроблення та затвердження місцевих правил забудови, детальних планів території, планів червоних ліній, іншої містобудівної документації та проектів;
 - проведення грошової оцінки земель;
 - роботу з проведення оцінки впливу діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності на стан довкілля та визначають шляхи та засоби зменшення цього впливу;
- розробляють і затверджують місцеві містобудівні програми та програми соціально-економічного розвитку населених пунктів;

- узгоджують питання забудови та іншого використання територій, в яких заінтересовані територіальні громади суміжних адміністративно-територіальних одиниць;
- встановлюють на відповідних територіях режим використання земель, передбачених для містобудівних потреб.

▲ **Програма соціально-економічного розвитку регіону** – це адресний документ, в якому викладені узгоджені по ресурсах і виконавцях завдання щодо здійснення системи соціально-економічних, виробничо-технічних, організаційно-господарських або інших заходів, спрямованих на досягнення певних цілей або вирішення конкретних проблем найбільш ефективними шляхами в обумовлені терміни.

Програма економічного і соціального розвитку регіону на короткостроковий період розробляється щороку взаємоузгоджено з проектом Державної програми економічного і соціального розвитку України на відповідний рік.

У програмі повинні бути відображені:

- аналіз соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці за попередній і поточний роки та характеристика головних проблем розвитку її економіки та соціальної сфери;
- стан використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, екологічна ситуація у відповідній адміністративно-територіальній одиниці;
- можливі шляхи розв'язання головних проблем розвитку економіки і соціальної сфери відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- цілі та пріоритети соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці в наступному році;
- система заходів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації соціально-економічної політики з визначенням термінів виконання та виконавців;
- основні показники соціально-економічного розвитку відповідної адміністративно-територіальної одиниці;
- дані про отримання та використання доходів від розпорядження об'єктами права комунальної власності, ефективності використання об'єктів права комунальної власності, показники розвитку підприємств та організацій, що є об'єктами права комунальної власності.

Висновки до розділу 1

1. На сучасному етапі особливо важливий **диференційований підхід** до вирішення конкретних економічних питань в залежності від можливостей і особливостей кожного регіону. Тільки всебічне врахування всіх природно-економічних, демографічних, екологічних і інших умов і особливостей різних регіонів з точки зору завдань розвитку і розміщення господарського комплексу країни дає можливість розумно поєднувати вирішення основних задач підйому економіки з раціональним розвитком економіки регіонів.
2. **Регіональна економіка** як наукова область знань **вивчає** закономірності, принципи розміщення продуктивних сил, займається аналізом і прогнозуванням, обґрунтуванням напрямків розміщення продуктивних сил з врахуванням загальноукраїнської стратегії соціально-економічного розвитку і екологічних вимог, розробкою економічних важелів впливу на процеси розміщення інвестицій і регіонального розвитку, формуванням фінансово-кредитних відносин та регіональних ринків.
3. **Головною метою державної регіональної політики** є створення умов для динамічного, збалансованого соціально-економічного розвитку України та її регіонів, підвищення рівня життя населення, забезпечення додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного її громадянина незалежно від місця проживання, а також поглиблення процесів ринкової трансформації на основі підвищення ефективності використання потенціалу регіонів, підвищення дієвості управлінських рішень, удосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Державна регіональна політика має сприяти перетворенню регіонів на активних суб'єктів економічних відносин, а в майбутньому – їх становленню як суб'єктів міжнародних економічних відносин на європейському просторі.
4. Досвід перетворень свідчить про певну **асиметрію реформаторських зусиль** - як відомо, абсолютизація суто економічних заходів часто супроводжувалася недооцінкою соціальної чи екологічної проблематики. Тому перехід регіонів на принципи сталого розвитку є необхідним кроком на шляху гармонізації продуктивних сил, забезпечення рівноваги між потенціалом природи і вимогами людей усіх поколінь, що проживають чи проживатимуть на даній території.
5. Проблеми, що вирішуються в кожному регіоні, значною мірою повинні відповідати загальнодержавним завданням, але при цьому необхідно **враховувати місцеві особливості**. Зокрема, це передбачає: формування регіонального господарського механізму, що регулює соціально-економічний розвиток території; модернізацію регіонального господарства з урахуванням місткості локальних екосистем та вимог ринкової економіки; розробку комплексних міжрегіональних схем функціонування економіки, які дозволяють підвищити її ефективність.
6. Планування розвитку території, розробка програм і прогнозних документів дозволяють концентрувати ресурси на визначених **пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку** і досягти завдяки цьому необхідних результатів найбільш ефективними шляхами у визначені строки.

РОЗДІЛ 2. РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Тема 2.1. Державна політика стимулювання економічного розвитку регіонів

Тема 2.2. Трудові ресурси регіону та сучасні тенденції їх розвитку

Тема 2.3. Економічні засади регулювання земельних відносин

Тема 2.4. Становлення та розвиток інституту оцінки земель

Тема 2.1. Державна політика стимулювання економічного розвитку регіонів

☒ Забезпечення стимулювання розвитку регіонів з урахуванням загальнодержавних та місцевих інтересів, ефективне використання економічного, наукового, трудового потенціалу, природних та інших ресурсів, а також особливостей регіонів, досягнення на цій основі підвищення рівня життя людей, оптимальної спеціалізації регіонів у виробництві товарів та послуг, подолання депресивності окремих територій належать за сучасних умов до найважливіших державних пріоритетів.

▲ **Стимулювання розвитку регіонів** – це комплекс правових, організаційних, наукових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому.

Стимулювання розвитку регіонів здійснюється на засадах:

- збалансування загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів розвитку, визначення державою з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування науково обґрунтованих пріоритетних напрямів регіонального розвитку;
- програмно-цільового підходу до розв'язання проблем соціально-економічного розвитку, створення сприятливого інвестиційного середовища у регіонах;
- максимального наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до споживачів цих послуг;
- концентрації на конкурсній основі коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також інших ресурсів з метою досягнення найбільш ефективного їх використання для цілей регіонального розвитку;
- співробітництва та взаємної відповідальності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів у розв'язанні завдань регіонального розвитку.

Механізми державного регулювання регіонального та місцевого розвитку:

- програмування розвитку окремих регіонів,
- регулювання міжбюджетних відносин,
- запровадження спеціального режиму інвестування,
- централізовані капіталовкладення та інвестиційні субвенції,
- регулювання транскордонного та прикордонного співробітництва.

Політика щодо розв'язання проблем депресивних територій та стимулювання їх розвитку включала:

1. Державну підтримку соціально-економічного розвитку окремих регіонів чи територій.
2. Спеціальні галузеві програми, якими передбачається виділення коштів на підтримку депресивних територій.
3. Підтримку соціально-економічного розвитку гірських населених пунктів та соціальний захист жителів, що в них проживають.
4. Щорічне спрямування централізованих капіталовкладень для вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіонів та державну підтримку окремих територій за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету.
5. Запровадження спеціального режиму інвестування з метою залучення інвестицій для вирішення соціально-економічних проблем депресивних територій.
6. Бюджетне вирівнювання.

Недоліки даних інструментів стимулювання розвитку регіонів:

- більшість затверджених програм соціального-економічного розвитку територій не виконані в повному обсязі у зв'язку з недофінансуванням як з боку Уряду, так і з боку місцевих органів влади;
- розмір державних капіталовкладень за останні роки значно скоротився і суттєво не впливає на інвестиційну спроможність регіонів;
- низька ефективність галузевих програм;
- запровадження спеціального режиму інвестування не спрацьовує на найбільш екологічно уражених територіях та територіях з найнижчим рівнем економічного розвитку. Інвестиції надходять перш за все на території з більш розвиненою інфраструктурою. Головна причина - недовіра інструменту податкових пільг для відсталих територій, відсутність відповідної інфраструктури.

Нові інструменти стимулювання регіонального розвитку, запровадження яких передбачено Законом України "Про стимулювання розвитку регіонів":	
<p>Перший: заходи державної підтримки, направлені на стимулювання розвитку депресивних територій</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ цільове спрямування державних капітальних вкладень у розвиток виробничої, комунікаційної та соціальної інфраструктури; ▪ надання державної підтримки, в тому числі фінансової, малим підприємствам, сприяння формуванню інфраструктури розвитку підприємництва; ▪ спрямування міжнародної технічної допомоги на розв'язання актуальних соціально-економічних та екологічних проблем, а також здійснення інших найважливіших заходів; ▪ сприяння зайнятості населення, забезпечення цільового фінансування програм перекваліфікації та професійного розвитку трудових ресурсів, удосконалення соціальної сфери, зокрема житлового будівництва, охорони здоров'я та охорони довкілля; ▪ надання іншої державної підтримки розвитку таких територій
<p>Другий – укладення угод щодо регіонального розвитку</p>	<p>Угоди між центральними та місцевими органами влади щодо:</p> <p>спільних заходів направлених на реалізацію у регіоні Державної стратегії регіонального розвитку;</p> <p>порядку та форм фінансування регіональних програм з державного і місцевого бюджетів;</p> <p>відповідальності центральних і місцевих органів влади за невиконання або неналежне виконання заходів з розвитку регіонів.</p>

- ▲ Угоди щодо регіонального розвитку – це правові документи, які будуть містити конкретні обов'язки сторін. Вони розраховані на середньостроковий або довгостроковий період і дозволять встановити сталі відносини між центром і регіонами у питанні регіонального розвитку.

Депресивними визнаються відповідно до Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів":

- **регіони**, в яких протягом останніх п'яти років найнижчі середні показники валової доданої вартості на одну особу;
- **промислові райони**, в яких протягом останніх трьох років є найвищими середні показники рівня безробіття, зайнятості у промисловості та найнижчий обсяг промислового виробництва на одну особу та найнижчий рівень середньої заробітної плати;

- **сільські райони**, в яких протягом останніх трьох років є найнижчими щільність сільського населення, природний приріст населення та найвищою частка зайнятих у сільському господарстві, найнижчий обсяг виробництва сільськогосподарської продукції на одну особу та найнижчий рівень середньої заробітної плати;
- **міста обласного значення**, в яких протягом останніх трьох років є найвищими середні показники рівня безробіття, зокрема довготривалого безробіття, та найнижчим рівень середньої заробітної плати.

Позитивними наслідками введення системи угод щодо регіонального розвитку будуть:

- концентрація державної фінансової допомоги на пріоритетних сферах регіонального розвитку замість існуючого галузевого розподілу бюджетних коштів. Пріоритетні сфери регіонального розвитку є предметом угод щодо регіонального розвитку;
- посилення взаємодії різних рівнів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які будуть спільно визначати план заходів, направлених на розвиток регіону. Крім цього, керівники обласних рад і центральних органів влади нестимуть персональну відповідальність за їхнє здійснення;
- створення передумов для довгострокового бюджетного планування (мінімум на три роки), необхідного для точного визначення обсягу бюджетних коштів, які направлятимуться на регіональний розвиток;
- приведення регіональної політики у відповідність до західних стандартів, оскільки схожі системи угод про регіональний розвиток вже давно існують у Франції, Польщі та деяких інших країнах Європи.

Спеціальний режим інвестування

- ▲ **Спеціальна (вільна) економічна зона** являє собою частину території країни, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства країни.

Критерії віднесення територіальних утворень до різних типів зон:	
місце розташування зон відповідно до географії розміщення щодо державного кордону	<ul style="list-style-type: none"> ▪ внутрішні (у внутрішніх районах країни) ▪ зовнішні (безпосередньо біля державного кордону)
характер об'єктів зонування	<ul style="list-style-type: none"> ▪ локальні (точкові), створені на основі невеликих територій окремих підприємств, транспортних вузлів, ▪ комплексні – значні за розміром територіальні утворення, адміністративно-територіальні одиниці, які виконують різноманітні функції

взаємовідносини з національною економікою приймаючої країни	<ul style="list-style-type: none"> ▪ інтеграційні, у механізмі яких закладено принцип тісної взаємодії з суб'єктами господарської діяльності поза зоною, розвиток горизонтальних зв'язків, ▪ анклавні, що створюються переважно з метою збільшення припливу вільно конвертованої валюти і локалізуються на невеликій території при незначному спілкуванні з рештою економіки
функціональна орієнтація	<ul style="list-style-type: none"> ▪ зовнішньоторговельні, ▪ торговельно-виробничі, ▪ науково-технічні, ▪ туристичні, ▪ банківсько-страхові, ▪ інформаційні тощо

Статус і територія спеціальної (вільної) економічної зони, а також строк, на який вона створюється, визначаються Верховною Радою України шляхом прийняття **окремого закону** для кожної спеціальної (вільної) економічної зони.

▣ Метою створення спеціальних (вільних) економічних зон є залучення іноземних інвестицій та сприяння їм, активізація спільно з іноземними інвесторами підприємницької діяльності для нарощування експорту товарів і послуг, поставок на внутрішній ринок високоякісної продукції та послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку інфраструктури ринку, поліпшення використання природних і трудових ресурсів, прискорення соціально-економічного розвитку країни.

Перелік документів щодо створення ВЕЗ визначений ст. 6 Закону України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон»:

- 1) рішення місцевої Ради та місцевої державної адміністрації з клопотанням про створення спеціальної (вільної) економічної зони (у разі створення спеціальної (вільної) економічної зони за її ініціативою) або письмову згоду відповідних місцевих Рад народних депутатів та місцевих державних адміністрацій, на територіях яких має бути розташована спеціальна (вільна) економічна зона (у разі створення спеціальної (вільної) економічної зони за ініціативою Президента України або Кабінету Міністрів України);
- 2) проект положення про її статус та систему управління, офіційну назву спеціальної (вільної) економічної зони;
- 3) точний опис кордонів спеціальної (вільної) економічної зони та карту її території

- 4) техніко-економічне обґрунтування доцільності створення і функціонування спеціальні (вільної) економічної зони;
- 5) проект закону про створення конкретної спеціальної (вільної економічної зони).

Формування та розвиток СЕЗ має відбуватися за такими етапами:

I етап	заснування, нормативно-правове забезпечення, організаційне та інфраструктурне облаштування СЕЗ
II етап	інвестиційне забезпечення, формування галузевої спеціалізації, визначення стратегічних інвесторів
III етап	подальший розвиток, диверсифікація галузевої та функціональної орієнтації СЕЗ

! У спеціальних (вільних) економічних зонах створюються сприятливі митні умови та режим митного оподаткування: пільгові режим та рівень оподаткування, специфічні валютно-фінансові умови, банківсько-кредитна система, система кредитування і страхування, умови окремих видів платежів та система державного інвестування

В Україні було прийнято рішення про створення **11 спеціальних економічних зон (СЕЗ):** "Азов", "Донецьк", "Закарпаття", "Інтерпорт Ковель", "Курорттополіс Трускавець", "Миколаїв", "Порто-франко", "Порт Крим", "Рені", "Славутич", "Яворів".

А також 9 територій пріоритетного розвитку із спеціальним режимом інвестиційної діяльності в Автономній Республіці Крим, У Волинській області, у Донецькій області, Закарпатській області, Житомирській області, Луганській області, Чернігівській області, м. Харків та у м. Шостка Сумської області.

Загальна територія, на яку поширювався режим СЕЗ та ТПР становить 6360 тис.га, або 10,5 % території України:

- в т.ч. СЕЗ – 121 тис.га, або 0,2 % території України,
- в т.ч. ТПР – 6239 тис.га, або 10,3 % території України,
- кількість областей, на територіях яких діють режими СЕЗ та ТПР – 12,
- кількість районів, на які поширювався режими СЕЗ та ТПР – 41,
- кількість міст, на які поширювався режими СЕЗ та ТПР – 58.

Пільги інвесторам:

- звільнення від оподаткування прибутку підприємств або оподаткування прибутку підприємств за зниженою ставкою;
- звільнення від оподаткування інвестицій;
- звільнення від сплати мита та податку на додану вартість при імпорті товарів (крім підакцизних) для реалізації інвестиційних проектів;
- звільнення від обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті;
- звільнення від плати за землю;

- звільнення від сплати зборів до деяких бюджетних фондів;
- спеціальний порядок ввезення (вивезення) товарів у режимі спеціальної митної зони із застосуванням пільг зі сплати мита та податку на додану вартість.

Особливі умови, за яких інвестор отримує право на пільги:

- реалізація інвестиційних проектів у пріоритетних видах економічної діяльності, які визначаються Кабінетом Міністрів України;
 - реалізація інвестиційних проектів кошторисною вартістю не меншою встановленої мінімальної межі (від 200 тис. доларів США до 3 млн. доларів США) в залежності від галузі виробництва;
 - затвердження інвестиційних проектів відповідним органом управління СЕЗ чи ТПП;
 - укладення договору на реалізацію інвестиційного проекту з відповідним органом управління СЕЗ чи ТПП;
 - розташування та державна реєстрація на території СЕЗ.
- ▲ **Єврорегіони** – території декількох держав, які регулюються положеннями Мадридської конвенції про прикордонну співпрацю (1980). Метою їх створення є зміцнення добросусідських відносин, культурних і господарських контактів, спільних інвестицій, боротьба з наслідками стихійних бід, охорона історико-культурної спадщини тощо.

Регіони України входять до 4 єврорегіонів на західному та південно-західному кордонах: "Карпатський" (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія), "Буг"(Польща, Білорусь), "Нижній Дунай"(Молдова, Румунія), "Верхній Прут" (Молдова, Румунія). У 2003 р. створено єврорегіон "Дніпро", до якого увійшла Чернігівська область разом з регіонами Російської Федерації та Республіки Білорусь, "Слобожанщина" (Харківська область, Белгородська область Росії) і 24 квітня 2007 року, між Сумською областю України та Курською областю Російської Федерації укладено угоду про створення сьомого єврорегіону "Ярославна".

Напрямки співробітництва у рамках діючих єврорегіонів:

- поєднання зусиль в економічній сфері,
- розбудові соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктур,
- будівництва та модернізації інфраструктури кордону,
- розвитку транспортної мережі,
- наукової та культурної співпраці,
- охорони навколишнього природного середовища тощо.

Завдання у забезпеченні ефективного розвитку транскордонного співробітництва:

- забезпечення законодавчого врегулювання повноважень місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування щодо надання їм більшої самостійності у вирішенні спільних з прикордонними регіонами інших держав завдань регіонального та місцевого розвитку, а також надання державної фінансової підтримки програмам і проектам розвитку транскордонного співробітництва;
- сприяння виробленню узгодженої політики ЄС щодо України шляхом врахування спільних інтересів прикордонних областей та єврорегіонів;
- розвиток єврорегіонального співробітництва в рамках європейських регіональних структур (Конгресу місцевих та регіональних влад Європи, Палати регіонів Ради Європи, Комітету регіонів Європейського Союзу, Асамблеї Європейських прикордонних регіонів);
- формування конкурентної економічної структури інтеграційного комплексу, прискорення економічної трансформації і більш ефективного використання природних ресурсів;
- реалізація єдиної транспортної політики щодо митних переходів і головних транспортних напрямів, будівництва та ремонту автомагістралей, розвитку регіональної системи залізниць, будівництва і реанімації регіональних аеропортів, розвитку міжрегіонального повітряного сполучення;
- створення спільних фондів, асоціацій, реалізація проектів спільного розвитку, укладання міжрегіональних угод, що забезпечуватимуть найефективніше використання і розвиток потенціалів суміжних територій, сприятимуть поглибленню інтеграції на мікроекономічному рівні;
- формування однорідного соціально-економічного простору на основі поглиблення міжнародної кооперації праці між підприємствами регіонів, розвиток спільної підприємницької діяльності, формування спільної або сумісної банківської, транспортної й промислової інфраструктур;
- вирішення проблем полегшення взаємних розрахунків за поставки виробничо-технічного призначення; утворення за підтримки національних банків зацікавлених сторін міжрегіональної клірингової палати, до складу якої мають увійти впливові регіональні банки та підприємницькі структури;
- консолідація фінансових ресурсів на вирішенні пріоритетних завдань регіонального розвитку та спільних проблем галузі охорони природи, відновлення лісових масивів, підтримання водно-повітряного балансу тощо;
- узгодження політики регулювання потоків робочої сили.

Відновлення економічної бази малих населених пунктів

Станом на 1 січня 2007 року в Україні нараховувалося 350 малих міст (3/4 загальної кількості міст України), в яких проживало майже 13% населення країни (близько 19% міського населення), у т.ч.:

- 15 міст з чисельністю населення до 5 тис. осіб.,
- 66 міст - від 5 тис. до 10 тис. осіб.,
- 160 міст - 10 - 20 тис. осіб.,
- 109 міст - від 20 тис. до 50 тис. осіб.

Типи малих міст (відповідно до Генеральної схеми планування території України):

- міста, що прилягають до центрів систем розселення;
- міста, що мають значні рекреаційний та оздоровчий потенціали;
- міста, що мають значні природний та історико-культурний потенціали;
- міста - центри сільськогосподарських районів;
- монофункціональні міста (111 міст).

Категорії малих міст за питомою вагою населення, зайнятого в різних сферах економічної діяльності:

- міста з переважно промисловими функціями (25 відсотків від загалу);
- транспортні вузли;
- санаторно-курортні та рекреаційні центри;
- історичні, історико-архітектурні, культурні та туристичні центри;
- адміністративні центри районів;
- господарські центри місцевого значення;
- центри низових локальних систем розселення, що виконують функції з надання соціально-культурних, комунально-побутових та інших послуг населенню.

☐ Найбільш поширеними є **малі міста** - центри низових локальних систем розселення та господарські центри місцевого значення (майже 50% від загалу).

За характером динаміки соціально-економічного розвитку **малі міста поділяють на:**

- міста, що інтенсивно розвиваються та протягом останніх трьох років мають позитивні показники зростання виробництва - 6 відсотків малих міст;
- міста, які мають недостатні темпи розвитку - 61 відсоток малих міст;
- депресивні малі міста - 33 відсотки малих міст.

 Законом України від 4 березня 2004 року № 1580-IV затверджено «Загальнодержавну програму розвитку малих міст». Державним пріоритетом у розвитку малих міст є створення умов для забезпечення їх сталого розвитку та формування пріоритетних напрямів перспективного розвитку міст різного типу, а саме:

- для малих міст, що прилягають до центрів систем розселення (міста - супутники центрів систем розселення)
 - розміщення філіалів і цехів промислових підприємств, що виносяться з цих центрів;
- для міст, що мають значні рекреаційний та оздоровчий потенціали (міста-курорти і санаторно-курортні та рекреаційні центри)
 - стимулювання розвитку курортних функцій із заборонаю будівництва нових і розширення діючих промислових підприємств, непов'язаних із задоволенням потреб відпочиваючих і населення малих міст або таких, що можуть негативно вплинути на природні лікувальні фактори;
- для міст, що мають значні природний та історико-культурний потенціали (історичні, історико-архітектурні, культурні та туристичні центри)
 - розвиток туристичних функцій із збереженням і можливим господарським використанням об'єктів культурної спадщини, захист довкілля, обмеження господарської діяльності на територіях історичних ареалів міст;
- для міст - центрів сільськогосподарських районів (адміністративні центри районів, центри низових локальних систем розселення, господарські центри місцевого значення)
 - розвиток економічного потенціалу, пов'язаного з переробленням продукції сільськогосподарського виробництва, та соціальної інфраструктури з урахуванням можливостей обслуговування сільського населення, забезпечення водо-, газо- і енергомережами, дорогами;
- для міст - господарських центрів систем розселення місцевого значення
 - крім зазначеного вище додатково передбачається створення умов для продуктивної зайнятості населення, створення середніх і малих підприємств.

Комплексна державна підтримка малих міст забезпечуватиметься шляхом:

- проведення конкурсного відбору інвестиційних проектів будівництва та реконструкції об'єктів житлово-комунального господарства за механізмом, який встановлює Кабінет Міністрів України;
- впровадження сучасних енергозберігаючих технологій та обладнання, що передбачають залучення коштів з Державного бюджету України;

- запровадження організаційно-правових і економічних форм державного регулювання розвитку малих міст, включення заходів з розвитку малих міст до Основних напрямів державної стратегії регіонального розвитку до 2010 року та щорічно - до Державної програми економічного і соціального розвитку України;
- формування об'єктів права комунальної власності громад малих міст, будівництва та реконструкції найважливіших об'єктів житлово-комунального господарства;
- стимулювання розвитку регіональних, міжрегіональних та міжнародних економічних зв'язків малих міст на основі виробничої кооперації та інтеграції;
- розвитку сучасних мереж та засобів зв'язку у напрямі "мале місто - село";
- визначення переліку завдань центральних органів виконавчої влади, спрямованих на сприяння розвитку малих міст, виконання яких є обов'язковим на всій території України;
- формування інфраструктури підтримки та розвитку підприємництва в малих містах.

З метою державної підтримки малих **монофункціональних** міст:

- залучатимуться до розв'язання окремих соціальних і економічних проблем цих міст відповідні центральні та місцеві органи виконавчої влади;
- прийматимуться відповідні програми залучення інвестицій для відродження або переорієнтації виробництва профільних підприємств малих монофункціональних міст;
- розроблятиметься єдиний каталог інвестиційної привабливості малих монофункціональних міст.

Тема 2.2. Трудові ресурси регіону та сучасні тенденції їх розвитку

- ▲ **Трудові ресурси** – це частина населення, що володіє фізичним розвитком, розумовими здібностями і знаннями, що необхідні для економічної діяльності. Відповідно трудові ресурси регіону – це частина населення регіону, що володіє всіма характеристиками трудових ресурсів.

До **трудових ресурсів** відноситься:

- населення в працездатному віці – чоловіки 16-59 років і жінки 16-54 років, за винятком непрацюючих інвалідів праці і війни 1 і 2 груп і непрацюючих осіб працездатного віку, що одержують пенсії по старості на пільгових умовах (чоловіки 50-59 років і жінки 45-54 років);
 - населення старше і молодше працездатного віку, зайняте в суспільному виробництві.
- ▲ **Працездатність** (здатність до праці) – це вікове обмеження, що встановлюється в кожній країні чинним законодавством.
 - ▲ **Працездатне населення** – це сукупність осіб, переважно в робочому віці, спроможних по своїм психофізіологічним даним до участі в трудовому процесі. Відіграє вирішальну роль у трудових ресурсах.
 - ☒ **Працездатне населення** складається з групи **економічно активного** та групи **економічно неактивного** населення, співвідношення між якими залежить від соціальних, економічних, політичних і демографічних умов.
 - ▲ **Економічно активне населення** – це частина населення, зайнята суспільно корисною діяльністю, що приносить йому прибуток. Частка економічно активного населення залежить від частки населення в працездатному віці, а також від ступеня зайнятості окремих вікових груп.
 - ▲ **Загальна працездатність** - наявність у людини фізичних, психофізіологічних, вікових й інших даних, визначає здатність до праці і не потребує спеціального підготування, тобто здатність до некваліфікованої праці.
 - ▲ **Фахова (професійна) працездатність** - спроможність до конкретного виду праці, уже потребуючого спеціального навчання, тобто здатність до кваліфікованої праці.
 - ! В умовах трансформаційного періоду розвитку економіки України важливе значення має **розв'язання проблем управління трудовими ресурсами на всіх рівнях**, у тому числі в регіонах та містах.

Управління трудовими ресурсами регіону повинно забезпечити рішення таких задач:

- формування оптимального в якісному і кількісному виразі трудового потенціалу;
- задоволення потреб економіки в робочій силі на основі збалансованості трудових ресурсів;

- оптимальна зайнятість населення за рахунок удосконалення розподілу і перерозподілу трудових ресурсів;
- удосконалення системи оплати праці;
- мобілізація внутрішніх резервів праці

Методи управління трудовими ресурсами регіону:					
Економічні	<p>спрямовані на стимулювання економічної зацікавленості об'єкта управління для рішення тих чи інших задач.</p> <p>Інструментарій: собівартість, ціна, кредит, оплата праці тощо.</p> <p>Під впливом економічних методів управління трудовими ресурсами регіону можна підвищити ефективність праці, зробити більш гнучкою систему використання робочої сили, особливо в період ринкових трансформацій економіки</p>				
Адміністративні	<p>являють собою пряме втручання в систему функціонування об'єкта управління. Вони виступають як державна директива та мають обов'язкову силу виконання. Запобігають виникненню стихійних нерегулюємих процесів у розвитку різноманітних сфер економіки.</p> <p>До адміністративних методів, зокрема, відноситься: встановлення меж працездатного віку, тривалості робочого часу тощо</p> <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 30%;">Адміністративно-правові</td> <td>методи управління трудовими ресурсами, при яких правові норми впливають на волю, свідомість і поведінку людей, що беруть участь у трудовому процесі</td> </tr> <tr> <td>Адміністративно-командні</td> <td>методи управління трудовими ресурсами, що мають силу розпорядження або заборони. Виправдані при присутності чинників екстремального характеру</td> </tr> </table>	Адміністративно-правові	методи управління трудовими ресурсами, при яких правові норми впливають на волю, свідомість і поведінку людей, що беруть участь у трудовому процесі	Адміністративно-командні	методи управління трудовими ресурсами, що мають силу розпорядження або заборони. Виправдані при присутності чинників екстремального характеру
Адміністративно-правові	методи управління трудовими ресурсами, при яких правові норми впливають на волю, свідомість і поведінку людей, що беруть участь у трудовому процесі				
Адміністративно-командні	методи управління трудовими ресурсами, що мають силу розпорядження або заборони. Виправдані при присутності чинників екстремального характеру				
Балансовий	<p>Баланс трудових ресурсів відбиває чисельність трудових ресурсів і їхній якісний склад: по статі, віку, соціальним групам, видам зайнятості, професіям, галузям економіки.</p> <p>Головні задачі при розробці балансу трудових ресурсів полягають у наступному:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ визначенні ступеня відповідності між потребою економіки в трудових ресурсах і очікуваній їхній наявності на даній території; ▪ пошуку внутрішніх джерел трудових ресурсів, а також можливостей їхнього перерозподілу <table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 30%;">Прибуткова частина</td> <td>показує чисельність і склад трудових ресурсів</td> </tr> <tr> <td>Видаткова частина</td> <td>дається розподіл трудових ресурсів по видах діяльності, сферам праці, галузям економіки</td> </tr> </table>	Прибуткова частина	показує чисельність і склад трудових ресурсів	Видаткова частина	дається розподіл трудових ресурсів по видах діяльності, сферам праці, галузям економіки
Прибуткова частина	показує чисельність і склад трудових ресурсів				
Видаткова частина	дається розподіл трудових ресурсів по видах діяльності, сферам праці, галузям економіки				

Регулювання сфери відтворення трудових ресурсів:

Рівень і суб'єкт управління	Основна мета регулювання	Метод реалізації
Міжгалузеві і міжтериторіальні об'єднання, підприємства, фірми, організації.	досягнення технологічної гнучкості виробництва	<ul style="list-style-type: none"> ▪ запровадження системи вірогідного обліку робочих місць; ▪ інтенсивне оновлення системи робочих місць через ліквідацію виробничого обладнання з високим рівнем фізичного спрацювання і морального зносу; ▪ введення в експлуатацію високопродуктивного і працезберігаючого обладнання; ▪ формування усталених внутрішньовиробничих фінансових джерел щодо модернізації робочих місць
	розвиток професійно-кваліфікаційних характеристик трудових ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ організація своєчасної перепідготовки кадрів відповідно до змін у технологічній базі; ▪ запровадження гнучкої системи ротації кадрів різного професійного профілю; ▪ стимулювання через позатарифну частину заробітної плати зацікавленості працівників у зростанні їх професійно-кваліфікаційного рівня та роботі на престижних робочих місцях
	оптимізація кадрових потреб	<ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток кадрового менеджменту; ▪ відновлення основних функцій нормування праці; ▪ універсалізація організаційної структури; ▪ вдосконалення інформаційних потоків через розробку програм розвитку (бізнес-планів)
	створення сприятливих умов трудової діяльності	<ul style="list-style-type: none"> ▪ покращення санітарно-гігієнічних умов праці; ▪ загальна екологізація виробничої діяльності; ▪ гарантування безпеки діяльності; ▪ запровадження попереджувально-профілактичного режиму покращення умов праці
місцевих органів влади, що координують питання соціально-економічного розвитку території	стимулювання найбільшого використання трудових ресурсів через поглиблення місткості територіального ринку праці	<ul style="list-style-type: none"> ▪ виявлення можливостей і формування принципово нових сфер прикладання праці в межах певної території через сприяння розвитку прогресивних форм господарювання; ▪ спонукання господарюючих суб'єктів до організації громадських робіт

	інфраструктурне забезпечення територіального руху трудових ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ створення бірж праці з розгалуженою системою моніторингу територіальних ринків праці щодо їх кон'юнктури; ▪ розвиток єдиної територіальної системи професійної підготовки та перепідготовки кадрів із залученням ринкових структур інноваційної орієнтації; ▪ розробка територіальних програм зайнятості населення; ▪ розробка балансу трудових ресурсів регіону; ▪ створення проектів введення нових робочих місць; ▪ формування територіальної системи соціального партнерства
--	---	---

Зацікавлені міністерства та відомства, науково-дослідні установи	загальне піднесення попиту на робочу силу, подолання негативних наслідків його падіння	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ініціювання господарської активності низових економічних структур та їх зацікавленості у реалізації працезберігаючих напрямків господарювання; ▪ додаткове стимулювання створення нових робочих місць через заходи інвестиційної політики щодо державного сектора економіки
	формування мотиваційної основи продуктивної трудової діяльності	<ul style="list-style-type: none"> ▪ нормативно-правове регулювання сфери зайнятості населення, оплати праці і соціального захисту; ▪ регулювання територіально-галузевих співвідношень у заробітній платі через тарифну систему; ▪ вдосконалення організаційних основ і форм матеріальної підтримки вимушено незайнятого населення; ▪ страхування на випадок безробіття
	досягнення збалансованості національних трудових ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток системи соціального партнерства на національному рівні; ▪ розробка диференційованих методів регулювання трудових переміщень та форм резервування робочої сили залежно від територіального розміщення; ▪ координація розробки і реалізації територіальних програм зайнятості населення; ▪ узгодження між собою різних напрямів структурної, інвестиційної політики
	прогнозування основних параметрів формування, розподілу і використання трудових ресурсів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ розробка відповідної системи прогнозів: ▪ територіально-галузевої структури зайнятості; ▪ додаткового попиту на робочу силу та її пропозиції; ▪ місткості системи трудових ресурсів та основних джерел його формування

Загальнонаукові прийоми дослідження трудових ресурсів стосовно їх відтворення:

Полікомпонентність	процес відтворення виступає в ролі цілої системи зі своїми складовими компонентами або підсистемами нижчого рівня. Кожен з компонентів, у свою чергу, включає ряд складових. В цілому для відтворення характерна ієрархічна структура
Цілісність	у складній полікомпонентній структурі відтворення кожний компонент пов'язаний із численними іншими компонентами як структурно, так і функціонально, і тому в аналізі не може розглядатися ізольовано, поза зв'язком з ними
Ієрархічність	у системі причинно-наслідкових зв'язків визначається першочерговий (або впливовий) чинник, який створює або формує всю систему дослідження
Динамічність	одним з найважливіших загальнонаукових положень є врахування постійної зміни та розвитку явищ і процесів, що становлять зміст відтворення. У ході поступального розвитку суспільства змінюються економічна база, суспільні відносини та чинники, які складають об'єктивні умови відтворення, що насамперед визначає істотні зрушення в ході й параметрах соціально-демографічних процесів
Соціальна пріоритетність	при дослідженні характеру й закономірностей ходу відтворювальних процесів слід виходити з підвищення ролі соціальних умов і чинників у цих процесах. Такий підхід зумовлюється підвищенням значення соціальної сфери у формуванні умов як фізичного відтворення життя індивідів і цілих людських спільнот, так і відтворення їх соціальних якостей на рівні, що відповідає потребам суспільства
Диференційованість	цей методологічний прийом стосовно відтворення означає, що у межах одного способу виробництва на базі однотипних суспільних відносин відтворювальні процеси істотно різняться в різних територіальних, соціальних, національних та інших спільнотах людей. Такі відмінності породжуються особливостями організації всіх форм життєдіяльності цих спільнот
Об'єктивність	для визначення закономірностей ходу різних процесів виключно важливо правильно обрати об'єкт дослідження. Тут першорядне значення мають ознаки і критерії відокремлення спільнот, згідно з якими можна встановити типи цих спільнот та їх відмінності

Системність	цей прийом означає, що процес відбувається в системних формах, поєднує систему різноманітних соціальних відносин життя, або сутнісних властивостей людей
Просторово-часова діяльність	час і місце – це два вектори, що обмежують поле проходження процесів у системі соціально-економічних координат і надають їм визначеності в розумінні врахування як регіональних особливостей суспільних систем, так і етапів їх розвитку
Єдність аналізу та синтезу	цей загальнонауковий прийом дуже важливий, оскільки дає змогу перейти від вивчення окремих частинних явищ і тенденцій до узагальнень і виявлення на цій основі стійких взаємозв'язків, стабільних співвідношень та закономірних процесів

Сформульовані методологічні прийоми є відправним пунктом дослідження та необхідною передумовою виявлення регіональних особливостей, закономірностей та тенденцій протікання процесів відтворення трудових ресурсів. Від правильності добору теоретичних підходів та методологічних прийомів дослідження залежать достовірність зроблених висновків і обґрунтованість практичних рекомендацій, спрямованих **на вдосконалення процесів розвитку трудових ресурсів.**

Сукупність кількісних оцінок поточного стану важливих соціально-економічних параметрів розвитку трудових ресурсів регіону припускає:

- наявність інформаційної системи збору й опрацювання даних;
- виділення однорідних груп по статеві-віковим, фаховим, територіальним, соціальним, кліматичним, екологічним і іншим ознакам;
- розробку методик кількісних оцінок первинних параметрів процесу;
- організація виміру і реєстрації реальних поточних значень параметрів;
- розробку методик агрегації інформації з метою одержання загальних показників для прийняття рішень по всіх рівнях управління.

📖 Головне завдання **дослідження демографічних процесів населення** – вивчити закономірності, динаміку, виявити однотипні територіальні утворення і здійснити демографічну політику на регіональному та державному рівнях.

📖 Головними чинниками **відтворення населення та трудових ресурсів** вважають стани природного та виробничого середовища, рівень споживання та пов'язаний з ним спосіб життя.

! На відтворення населення та трудових ресурсів впливає все навколишнє середовище, тобто і природні, і соціальні, і соціально-економічні його компоненти.

Україна належить до держав світу, що характеризуються нині **найнижчим** природним приростом населення. Останніми роками в Україні немає навіть простого відтворення чисельності населення – **смертність перевищує народжуваність**.

Загальна чисельність населення України щороку **зменшується**.

Демографічна структура населення за:

демографічними групами	<ul style="list-style-type: none"> ▪ за статтю, ▪ за віком
сімейним станом	<ul style="list-style-type: none"> ▪ перебувають у шлюбі, ▪ неодружені, ▪ вдови та удівці, ▪ розлучені
складом сім'ї	<ul style="list-style-type: none"> ▪ один, ▪ два, ▪ три, ▪ чотири і більше
типами поселень	<ul style="list-style-type: none"> ▪ місто, ▪ село
суспільними групами	<ul style="list-style-type: none"> ▪ робітники, ▪ службовці, ▪ члени КСП, ▪ кооператори, ▪ інші
національністю	<ul style="list-style-type: none"> ▪ українці, ▪ росіяни, ▪ білоруси, ▪ інші
джерелами засобів існування	<ul style="list-style-type: none"> ▪ зайняті, ▪ пенсіонери, ▪ стипендіати, ▪ утриманці, ▪ безробітні,
галузями зайнятості	<ul style="list-style-type: none"> ▪ перелік галузей
професіями	<ul style="list-style-type: none"> ▪ перелік професій
рівнем освіти	<ul style="list-style-type: none"> ▪ вища закінчена,

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ вища незакінчена, ▪ середня спеціальна, ▪ середня загальна, ▪ повна і неповна
--	--

Фактори першочергового впливу в окремо взятому регіоні (основні показники розвитку населення), що використовуються для **аналізу демографічного стану окремого регіону**:

- народжуваність,
- смертність,
- природний рух,
- міграційне сальдо.

Категорії областей по Україні за рівнем демографічного відтворення:

- Відносно сприятливі параметри відтворення Закарпатська, Рівненська, Івано-Франківська.
- Рівень відтворення вище середнього по країні Волинська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька.
- Середній рівень відтворення Житомирська, Миколаївська, Херсонська, Хмельницька області, АР Крим.
- Несприятливі параметри відтворення решта областей.

Особливо загрозливий рівень депопуляції населення спостерігається в центральнопівнічній частині Лівобережної України.

▲ **Міграція населення** – це процес переміщення людей через кордони тих або інших територій із зміною постійного місця проживання або з регулярним поверненням до нього. Вона безпосередньо пов'язана із соціальною, галузевою і фаховою мобільністю населення. Міграція населення дозволяє на кожному етапі економічного розвитку домагатися визначеного розміщення трудових ресурсів, тому що процес територіального перерозподілу трудових ресурсів – об'єктивний процес розвитку продуктивних сил.

Міграція поділяється

- **за тимчасовими ознаками на:**
 - **постійну (безповоротну)** – пов'язана з остаточною зміною постійного місця проживання (наприклад, міграція із села в місто);
 - **тимчасову** – припускає переселення на достатньо тривалий, але обмежений, часто заздалегідь обумовлений термін, що звичайно пов'язано з роботою (наприклад, робота з контракту на декілька років);
 - **сезонну** – включає щорічні переміщення людей у визначені періоди року (наприклад, у періоди збору врожаю в сільському господарстві)

- **маятникову міграцію** – регулярні поїздки до місця роботи або навчання за межами свого населеного пункту.
- **за формами реалізації на:**
 - **суспільно організовану** – здійснюється при участі державних і суспільних органів і з їхньою економічною допомогою;
 - **неорганізовану** – провадиться силами і засобами самих мігрантів без матеріальної й організаційної допомоги з боку яких-небудь органів.

Стадії міграції:

1. **Вихідна**, або підготовча - процес формування територіальної рухливості населення.
2. **Основна** - власне процес переселення.
3. **Заключна** - звикання мігрантів до нового місця.

Умова управління міграцією – виявлення можливих районів і пунктів виходу мігрантів, а також місць їх розселення за критерієм працевлаштування.

Трудові ресурси:

- піддаються цілеспрямованому впливу і регулюванню з боку суспільства,
 - як об'єкт управління – виступають одночасно виробниками і споживачами матеріальних і духовних благ,
 - функції управління трудовими ресурсами багаторазово ускладнюються в міру поглиблення суспільного поділу праці.
- ▲ **Предмет управління трудовими ресурсами** – це система соціально-економічних відношень, що складаються з приводу управління процесами відтворення робочої сили. Конституцією України гарантоване право на одержання роботи у відповідності із покликанням, здібностями, фаховим підготуванням, з урахуванням суспільних потреб.
- ▲ **Механізм управління трудовими ресурсами регіону** являє собою сукупність відносин, форм і методів впливу на їхнє формування, розподіл і використання. Він здійснює активний вплив на процеси трансформації економіки і перехід до нових методів господарювання.

Підсистеми системи управління трудовими ресурсами регіону:

1. Підсистема формування робочої сили:

управління процесом відтворення населення	<ul style="list-style-type: none">▪ стимулювання підвищення числа народжень;▪ поліпшення умов жінок-матерів (гнучкість робочого графіка);▪ підвищення рівня охорони здоров'я
управління процесом підготовки робочої сили	<ul style="list-style-type: none">▪ загальноосвітня підготовка;▪ профорієнтація;▪ підготовка в системі фахового утворення;▪ підготовка безпосередньо на виробництві;▪ підготовка в системі вищої освіти;▪ підвищення кваліфікації;▪ перепідготовка
управління процесом відшкодування робочої сили	<ul style="list-style-type: none">▪ оплата праці;▪ суспільні фонди споживання;▪ забезпечення необхідних умов життя;▪ розвиток соціальної сфери;▪ використання вільного часу

2. Підсистема управління процесами розподілу трудових ресурсів регіону:

управління процесом створення нових робочих місць	<ul style="list-style-type: none">▪ у матеріальному виробництві;▪ у невиробничій сфері
управління первинним розподілом робочої сили	<ul style="list-style-type: none">▪ розподіл випускників середніх загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв тощо;▪ розподіл випускників системи фахового утворення;▪ розподіл спеціалістів із вищою і середньою фаховою освітою
управління перерозподілом робочої сили	<ul style="list-style-type: none">▪ через служби зайнятості;▪ організований набір на підприємства, фірми і т.д.;▪ управління переселенням;▪ переміщення робочої сили в межах галузі;▪ переміщення робочої сили в межах території

3. Підсистема управління процесом використання робочої сили:

управління технічним прогресом	<ul style="list-style-type: none">▪ механізацією й автоматизацією виробничих процесів;▪ впровадженням нових інформаційних технологій;▪ процесом атестації робочих місць;▪ процесом раціоналізації;▪ процесом винахідництва
управління науковою організацією праці	<ul style="list-style-type: none">▪ поділом праці в межах регіону;▪ кооперацією праці;▪ удосконалюванням методів праці й організацією робочих місць;▪ нормуванням праці;▪ використанням робочого часу;▪ дисципліною праці;▪ умовами праці і його охорони;▪ впровадженням світового досвіду;▪ матеріальним і моральним стимулюванням
управління економікою праці	<ul style="list-style-type: none">▪ планування показників економіки праці;▪ організація оплати праці

! **Процес відтворення трудових ресурсів** розглядається як єдність взаємозалежних фаз формування, розподілу (первинного і вторинного) і використання. Такий підхід ґрунтується на аналізі процесу відтворення в цілому, що являє собою нерозривну єдність відтворення суспільного продукту, робочої сили і виробничих відношень, і дає можливість чітко визначити коло проблем, пов'язаних з вивченням пофазного управління робочою силою.

Напрямки сучасних тенденцій розвитку економіки країни

- **На стадії формування:**
 - аналіз демографічного розвитку регіону в територіальному аспекті;
 - розробка основних напрямків регіональної демографічної політики;
 - дослідження специфіки міграційних процесів у регіоні;
 - прогнозний розрахунок структури населення в територіальному розгляді;
 - вивчення якісного складу працездатного населення, не зайнятого в суспільному виробництві;
 - вивчення тенденцій безробіття;
 - дослідження процесів урбанізації;

- розгляд системи сільського розселення, відродження територій, що вимирають;
 - удосконалювання системи підготовки робочої сили в нових умовах розвитку економіки.
- **На стадії розподілу:**
 - а) первинний:
 - визначення особливостей розподілу трудових ресурсів в економіці регіону;
 - аналіз якісних і кількісних зрушень у структурі зайнятості;
 - розробка заходів щодо збільшення зайнятості в сфері соціальної інфраструктури;
 - дослідження проблем розвитку і розміщення нових виробництв на базі сучасних технологій;
 - вивчення перспектив розвитку підприємництва
 - б) повторний (перерозподіл):
 - удосконалення галузевої структури зайнятості;
 - дослідження проблем підвищення продуктивності праці;
 - розробка заходів щодо скорочення ручної праці (особливо в аграрній сфері);
 - визначення основних проблем автоматизації виробництва;
 - дослідження сфер упровадження нових інформаційних технологій;
 - вивчення проблем звільнення робочої сили;
 - створення автоматизованих систем управління територіально-галузевим розподілом населення.
- **На стадії використання:**
 - дослідження чинників і умов скорочення плинності кадрів;
 - вивчення внутрішніх резервів поліпшення використання робочого часу;
 - аналіз ефективності впровадження прогресивних форм організації й оплати праці;
 - аналіз і удосконалення системи матеріального стимулювання;
 - визначення перспективних напрямків ефективного використання потенціалу спеціальних регіонів (курортних, гірських, оздоровчих тощо)
 - вивчення методик і розробка балансу кваліфікованих трудових ресурсів;
 - дослідження проблем удосконалювання управління трудовим колективом підприємства, фірми тощо.

Нормативно-правова база України в галузі регулювання зайнятості:

- Кодекс законів про працю;
- Земельний кодекс;
- Закон України "Про зайнятість населення";
- Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття";
- Закон України "Про підприємства в Україні";
- Закон України "Про оплату праці";
- Закон України "Про прожитковий мінімум";
- Закон України "Про колективні договори і угоди";
- Закон України "Про освіту";
- Закон України "Про професійно-технічну освіту";
- Закон України "Про вищу освіту";
- Закон України "Про банкрутство";
- Закон України "Про оренду землі";
- Закон України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні";
- Закон України "Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні";
- Закон України "Про приватизацію державного майна" та ін.

З липня 1991 року почав формуватися національний український ринок праці під впливом **Закону України “Про зайнятість населення”**. Цей закон поряд з поправками до Кодексу законів про працю та законами про соціальне забезпечення встановив юридичну базу для ринку праці та заклав правові, економічні і організаційні основи зайнятості населення та його захисту від безробіття, а також соціальні гарантії з боку держави у реалізації громадянами права на працю.

Закон “Про зайнятість населення” також містить деякі інші положення, зокрема заборону примусової праці, право на її вільний вибір, надання допомоги фінансової, у працевлаштуванні соціально незахищених груп населення, додаткової матеріальної та виплату допомоги по безробіттю.

Зайнятість являє собою діяльність громадян, яка пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і приносить їм доход у грошовій або іншій формі.

Зайнятість населення, що проживає на території України, забезпечується державою шляхом проведення активної соціально-економічної політики, спрямованої на задоволення його потреб

<p>До прийняття Закону України “Про зайнятість населення”</p>	<p>З моменту прийняття Закону України “Про зайнятість населення”</p>
<p>Зайнятість було “гарантовано” усім громадянам працездатного віку</p> <p>(це практично означало, що право на працю було трансформовано в обов’язок, а відділи праці місцевих органів влади мали делеговане їм державою право на забезпечення зайнятості усім громадянам працездатного віку, якщо вони не мають адміністративних причин не працювати, наприклад, таких як навчання, військова служба, догляд за дітьми, непрацездатність або вихід на пенсію)</p>	<p>Держава гарантує для всіх працездатних осіб працездатного віку право здійснювати будь-яку законну економічну діяльність на добровільній основі, водночас всі види діяльності, у тому числі:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ підприємництво і самозайнятість; ▪ захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу й незаконного звільнення; ▪ безкоштовна допомога у пошуках роботи та працевлаштуванні відповідно до інтересів, здібностей, освіти та вмінь особи, враховуючи потреби суспільства; ▪ грошова компенсація, пов’язана з направленням на роботу до інших регіонів; ▪ вихідна грошова допомога у випадках втрати постійної роботи; ▪ безоплатне навчання та перенавчання безробітних; ▪ забезпечення доходу для безробітних, які мають статус безробітних

Основні принципи державної політики зайнятості населення України:

- забезпечення рівних можливостей усім громадянам, незалежно від походження, соціального і майнового стану, расової та національної належності, статі, віку, політичних переконань, ставлення до релігії, в реалізації права на вільний вибір виду діяльності відповідно до здібностей та професійної підготовки з урахуванням особистих інтересів і суспільних потреб;
- сприяння забезпеченню ефективної зайнятості, запобіганню безробіттю, створенню нових робочих місць та умов для розвитку підприємництва;
- координація діяльності у сфері зайнятості з іншими напрямками економічної і соціальної політики на основі державної та регіональних програм зайнятості;

- співробітництво професійних спілок, асоціацій (спілок) підприємців, власників підприємств, установ і організацій або уповноважених ними органів у взаємодії з органами державного управління в розробці, реалізації та контролі за виконанням заходів щодо забезпечення зайнятості населення;
- міжнародне співробітництво у вирішенні проблем зайнятості населення, включаючи працю громадян країни за кордоном та іноземних громадян в Україні

Безробітними на Україні визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які через відсутність роботи не мають заробітку або інших передбачених законодавством доходів і зареєстровані у державній службі зайнятості як такі, що шукають роботу, готові та здатні приступити до підходящої роботи.

У разі відсутності такої роботи рішення про надання громадянам статусу безробітних приймається **державною службою зайнятості**. Порядок реєстрації, перереєстрації та ведення обліку державною службою зайнятості громадян, які шукають роботу, і безробітних визначений Кабінетом Міністрів України.

Підходящою роботою для громадянина є та, що надається в тій же місцевості, де він проживає, відповідає освіті, професії, кваліфікації працівника, із відповідним до попереднього виду діяльності рівнем заробітної плати. При пропонуванні державною службою зайнятості підходящої роботи враховується:

- трудовий стаж громадянина за спеціальністю;
- його попередня діяльність;
- вік;
- досвід;
- середній рівень зарплати, що склався в галузі відповідної області за минулий місяць;
- стан ринку праці;
- тривалість безробіття.

Для окремих категорій громадян передбачені особливості визначення підходящої роботи у відповідності з вище наведеними критеріями.

Особи, які мають статус безробітних, але не проходять перекваліфікацію мають право отримувати:

- допомогу по безробіттю;
- іншу матеріальну допомогу для членів сім'ї;
- компенсацію витрат, пов'язаних з переїздом в іншу місцевість на нову роботу, якщо погоджуються з пропозицією служби зайнятості;
- вихідну допомогу при звільненні;

- середню заробітну плату на період працевлаштування, але не більше 3-х місяців.

За визначенням **Міжнародної організації праці (МОП)** повним безробіттям є втрата заробітку через неможливість отримати підходящу роботу, при цьому безробітна особа хоче, може працювати та дійсно шукає роботу. За міжнародними нормами безробіття визначається серед населення віком від 15 до 70 років, при цьому способами активного пошуку роботи вважаються реєстрація в державній службі зайнятості, звернення до інших фірм, які сприяють працевлаштуванню, безпосередньо до роботодавців, родичів, друзів, пошук засобів створення власного підприємства, активний пошук роботи через засоби масової інформації тощо.

В порівнянні з міжнародними підходами **в Україні** безробітні визначаються тільки серед громадян працездатного віку, тобто серед населення від 16 до 55 років для жінок, та 60 років для чоловіків.

- ▲ **Загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття** — це система прав, обов'язків і гарантій, що передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття з незалежних від застрахованих осіб обставин та надання соціальних послуг за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття

Умови участі підприємств, установ і організацій у реалізації державної політики зайнятості

<p>Сприяння проведенню державної політики зайнятості на основі дотримання законодавства про працю та прийнятих відповідно до нього умов договорів</p>	<p>такі підприємства, установи і організації зобов'язані у передбачений законодавством термін зареєструватися у виконавчій дирекції Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за місцем знаходження, своєчасно та в повному розмірі сплачувати страхові внески та у встановленому порядку надавати відомості про прийняття на роботу працівників, їх заробітну плату, використання робочого часу, сплату страхових внесків, а також про ліквідацію чи реорганізацію підприємства, установи, організації і зміну юридичної адреси.</p> <p>Роботодавець несе відповідальність згідно чинного законодавства за достовірність наданих даних, а також за шкоду, заподіяну застрахованим особам в наслідок невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків</p>
<p>Організація професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації працівників, а також професійного перенавчання тих, хто підлягає вивільненню з</p>	<p>на жаль, дія механізму реалізації такого зобов'язання підприємств, установ та організацій у державі достатньо не відпрацьована. Стримуючими факторами є:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ відсутність достовірної оперативної інформації про перелік професій та спеціальностей, які задовольняють потреби працедавців, як у органів місцевого самоврядування, у службі зайнятості, так і, безумовно, у самого підприємства, установи і організації; ▪ у підприємств, установ і організацій достатньої навчальної бази для організації професійної підготовки, перепідготовки й

виробництва	<p>підвищення кваліфікації працівників, а також професійного перенавчання тих, хто підлягає вивільненню з виробництва;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ належної інформації про підприємства, що надають такого роду послуги по професійній підготовці, перепідготовці й підвищенню кваліфікації з урахуванням розвитку перспективних пріоритетних галузей економіки в регіональному розрізі, що можуть бути затребувані майбутнім роботодавцем ▪ у підприємств, установ та організацій, в переважній кількості випадків, грошей у достатній мірі на організацію професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації працівників, а також професійного перенавчання тих, хто підлягає вивільненню з виробництва; ▪ інші
Працевлаштування визначеної місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами відповідних рад кількості осіб, які потребують соціального захисту і не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці	<p>встановлені деякі обмеження свободи підприємців у галузі працевлаштування окремих категорій громадян, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ жінок, які мають дітей віком до шести років; ▪ одиноких матерів, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дітей-інвалідів; ▪ молоді, яка закінчила або припинила навчання у середніх загальноосвітніх школах, професійно-технічних закладах освіти, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби і якій надається перше робоче місце, дітям (сиротам), які залишилися без піклування батьків, а також особам, яким виповнилося п'ятнадцять років і які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу; ▪ осіб передпенсійного віку (чоловіків по досягненні 58 років, жінок – 53 років); ▪ осіб, звільнених після відбуття покарання або примусового лікування. <p>Для працевлаштування вищезазначених категорій громадян на регіональному рівні місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад за поданням центрів зайнятості бронюють на підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від форм власності, з чисельністю понад 20 чоловік до 5% загальної кількості робочих місць лише за робітничими професіями, в тому числі з гнучкими формами зайнятості</p>

<p>Інформування працівників про наявність вакантних робочих місць (посад), у т.ч. з неповним робочим часом</p>	<p>цей порядок на практиці діє у незначній кількості випадків, тому що недостатньо опрацьовані умови його практичного застосування</p>
--	--

 Установлені також умови працевлаштування **іноземців та осіб без громадянства, які прибули на відповідну територію на визначений термін**. Вони здобувають право на трудову діяльність лише за наявності в них **дозволу на працевлаштування**, що видається службою зайнятості, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України.

Крім того, щорічно органи місцевого самоврядування, згідно Закону України “Про соціальний захист інвалідів”, встановлюють роботодавцям **нормативи робочих місць** для працевлаштування **інвалідів** в залежності від кількості працюючих.

▲ **Дотація** – це кошти Фонду загальнообов’язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, надані роботодавцю, який створює додаткові робочі місця для працевлаштування безробітних за направленням державної служби зайнятості, на покриття витрат на заробітну плату прийнятих осіб.

▲ **Додаткове робоче місце** – місце, на яке прийнята на постійну роботу особа за направленням служби зайнятості з числа зареєстрованих безробітних за умови відсутності на підприємстві скорочення чисельності працюючих за професією (спеціальністю), за якою працевлаштовується безробітний, протягом останніх 12 місяців.

Метою Національної програми громадських робіт є подолання негативних економічних, соціальних і психологічних наслідків безробіття шляхом залучення до громадських робіт незайнятого працездатного населення, безробітних, а також громадян, які вивільнятимуться у зв’язку із структурною перебудовою економіки. Водночас за рахунок громадських робіт передбачалось формування соціальної і виробничої інфраструктури, що пов’язана, передусім, із задоволенням життєвих потреб населення, підвищенням його добробуту.

Програма передбачала здійснення заходів як на регіональному, так і загальнодержавному рівнях.

На регіональному рівні мали вирішуватись питання переважно місцевого значення. Що стосується національного рівня, то громадські роботи розглядались як важливий засіб забезпечення робочою силою великих народногосподарських об'єктів.

Законодавством України передбачені заходи щодо заохочення підприємств, установ і організацій в активному сприянні розв'язанню проблем зайнятості населення в регіоні шляхом створення додаткових робочих місць для працевлаштування чи організації оплачуваних громадських робіт або використання понад встановлену квоту праці осіб, які потребують соціального захисту й не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці.

Для успішного вирішення проблем, які виникають на ринку праці, необхідно створити **макроекономічне середовище**, що сприяє **перебудові підприємств і змінам у зайнятості**:

- стимулювання розвитку малих фірм та самостійної зайнятості;
- вдосконалення людських ресурсів та технічних умов;
- розвиток регіональної ініціативи, розвиток співпраці регіональних органів влади і центрів зайнятості з усіма підприємствами регіону;
- створення технологічних парків;
- вдосконалення економічного підходу до зайнятості;
- поєднання суспільних робіт з інвестиціями у громадський сектор;
- більша відповідальність за якість підготовки та навчання;
- поліпшення інформаційної бази служби зайнятості

Державна служба зайнятості в Україні була створена відповідно до постанови Ради Міністрів Української РСР від 21 грудня 1990 р. №381 та ст. 18 Закону України “Про зайнятість населення” для реалізації політики зайнятості населення і забезпечення громадянам відповідних гарантій на усій території України.

Особливості розвитку служби зайнятості в Україні:

- відбувалось одночасне створення самої служби;
- розробка законодавчо-нормативної бази реформування і регулювання ринку праці;
- здійснювались упереджуючі заходи щодо неминучих процесів значного зростання безробіття;
- набуття необхідного досвіду роботи з незайнятим населенням;
- сприяння громадському усвідомленню змін у державній політиці зайнятості, що зумовлено переходом від політики повної зайнятості до політики сприяння працевлаштуванню тих, хто бажає працювати, та соціальному захисту безробітних.

Державна служба зайнятості є централізованою структурою спеціальних органів, утворених для комплексного вирішення питань регулювання зайнятості населення, професійної орієнтації, працевлаштування і соціальної підтримки тимчасово непрацюючих громадян.

Принципи побудови державної служби зайнятості в Україні	
Надання населенню безкоштовних послуг у межах усіх обов'язків служби зайнятості щодо громадян	повністю відповідає діючим Конвенціям і Рекомендаціям Міжнародної організації праці, ратифікованим Україною й не ратифікованим
Централізоване вертикальне підпорядкування ланок служби Державному центру зайнятості, якому підпорядковані обласні, Київський і Севастопольський міські та Кримський республіканський центри зайнятості; обласним, Київському і Севастопольському міським та Кримському республіканському центрам підпорядковані міські та районні центри зайнятості; районні центри в містах — міським центрам зайнятості	дає змогу зосередити організаційні і матеріальні зусилля на неблагополучних регіонах, використовувати і позитивний, і негативний досвід окремих ланок служби на її користь, відпрацьовувати дієву структуру регіональних ланок служби зайнятості і знаходити найефективніші підходи до вирішення принципових і загальних для різних регіонів питань, зберігаючи регіональні особливості по окремих проблемах
Надання можливості Міністерству праці України і соціальної політики в необхідних випадках, за погодженням з місцевими органами влади, створювати міжрайонні та спеціалізовані бюро зайнятості, тимчасові бюро з працевлаштування на підприємствах, що ліквідуються, центри професійної орієнтації, інформаційні центри, навчальні центри професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації незайнятого населення	дозволяє Державному центру зайнятості оперативно реагувати на виникнення загрози обвального масового безробіття в якомусь конкретному регіоні внаслідок, скажімо, масових банкрутств або структурної перебудови

Ці принципи мають забезпечити всім суб'єктам ринку праці:

- **доступність** — тобто надання послуг як тим, хто шукає роботу, так і роботодавцям;
- **добровільність** — відсутність будь-якого примушення у трудовому посередництві;
- **рівність** — надання послуг усім громадянам однаковою мірою;
- **відкритість** — надання повної інформації стосовно працевлаштування і діючих законодавчих норм у цьому питанні.

Функції Кримського республіканського, обласних, Київського та Севастопольського міських центрів зайнятості:

- організація діяльності підпорядкованих їм структур державної служби зайнятості;
- територіальний перерозподіл трудових ресурсів регіону з урахуванням здійснення заходів щодо сприяння добровільному переселенню громадян і членів їх сімей;
- своєчасність і достовірність аналізу і прогнозу стану ринку праці;
- розробка територіальних програм зайнятості;
- видання спеціалізованих інформаційних бюлетенів;
- забезпечення районних, міжрайонних, міських і районних у місті служб зайнятості інформацією про стан ринку праці в межах регіону;
- раціональне використання коштів фонду, що знаходяться в їх розпорядженні.

Функції районних, міжрайонних, міських та районних в місті центрів зайнятості:

- своєчасне і якісне надання кожному громадянину, який звернувся до державної служби зайнятості, безплатних послуг по працевлаштуванню, професійній орієнтації та підготовці;
- обґрунтованість призначення і виплати допомоги по безробіттю, надання матеріальної допомоги безробітному та членам сім'ї, які перебувають на його утриманні, стипендії громадянам, які проходять підготовку за направленням державної служби зайнятості;
- збереження у таємниці соціальних даних кожного громадянина, який користується послугами державної служби зайнятості;
- об'єктивність при наданні послуг щодо консультування та працевлаштування громадян, які звернулися до місцевої служби зайнятості;
- раціональне використання коштів фонду, що знаходиться в їх і розпорядженні.

Послуги, пов'язані із забезпеченням зайнятості населення, надаються державною службою **безоплатно**. Діяльність державної служби зайнятості фінансувалась за рахунок коштів **Державного фонду сприяння зайнятості населення**, а з початку 2001 року — з **Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття**, передбачених на ці цілі.

У складі державної служби зайнятості створюється **інспекція**, що здійснює контроль за виконанням законодавства про зайнятість підприємствами, установами й організаціями незалежно від форм власності та господарювання, фермерами та іншими роботодавцями.

Види забезпечення та соціальних послуг Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття:

- допомога по безробіттю і одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;
- допомога по частковому безробіттю;
- матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
- матеріальна допомога по безробіттю;
- одноразова матеріальна допомога безробітному та непрацевдатним особам, які перебувають на його утриманні;
- допомога на поховання в разі смерті безробітного;
- професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації та профорієнтація;
- пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у т.ч. шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних та фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;
- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття – є цільовим централізованим страховим фондом, некомерційною самоврядною організацією. Держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм відповідних соціальних послуг Фондом. Верховною Радою України щороку встановлюються розміри страхових внесків, які є складовою частиною бюджету Фонду.

Державна служба зайнятості безпосередньо підпорядкована **Міністерству праці та соціальної політики України**, є його структурним підрозділом, але має свій бюджет та самостійність у вирішенні окремих питань.

При міських органах місцевого самоврядування створені **Головні управління праці та соціального захисту населення** або **Головні управління праці та зайнятості населення**, завданнями яких є:

- розробка програм зайнятості;
- координація діяльності підприємств, установ, організацій усіх форм власності, спрямована на удосконалення трудових відносин;
- забезпечення продуктивної зайнятості;
- дотримання чинного законодавства про працю та зайнятість населення

! Сьогодні головне – це **проведення активної політики сприяння зайнятості населення, державного регулювання шляхом запровадження ринкових механізмів**, що забезпечували б оптимальний рівень зайнятості та баланс попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці.

Напрями активної політики сприяння зайнятості населення:

- поживлення економічної ситуації та інвестиційної активності в країні;
- створення нової виробничої структури, підтримка вітчизняного виробника;
- розвиток системи нових робочих місць, збільшення потреби в робочій силі в пріоритетних галузях економіки;
- стимулювання особистої ініціативи, розвиток підприємництва, малого та середнього бізнесу, сприяючи створенню нових робочих місць;
- удосконалення системи оплати праці та системи соціального захисту;
- удосконалення та поновлення системи професійного навчання та перенавчання, як у навчальних закладах, та і на виробництві;
- запобігання масовому вивільненню працівників.

Пасивна політика зайнятості **зорієнтована на виплату допомоги по безробіттю і веде до неефективного використання робочої сили.**

Активні заходи сприяння зайнятості населення, що здійснює державна служба зайнятості:

- організація додаткових робочих місць в галузях економіки;
- надання безпроцентної позики безробітним для зайняття підприємницькою діяльністю;
- організація громадських робіт;
- професійна підготовка та перепідготовка незайнятого населення та безробітних;
- сприяння працевлаштуванню незайнятих громадян через організацію ярмарок вакансій;
- інформаційно-довідкова робота

Якщо ринок праці є сукупність суспільних відносин, які регулюють рух робочої сили з використанням економічних, соціальних і організаційних засобів, то служба зайнятості певною мірою заміщує собою ринок, бо перетворює це абстрактне для своїх клієнтів поняття в конкретну інформаційну модель.

! На ринку праці багатьох країн державна служба зайнятості займає особливе **монопольне положення.**

Відносини між державними і приватними органами по працевлаштуванню традиційно будуються на трьох принципах:

- контролю;
- конкуренції;
- співробітництва.

Тема 2.3. Економічні засади регулювання земельних відносин

Місто як земельно-господарська система

За даними державного земельного кадастру загальна площа земель населених пунктів України за станом на 01.01.2004 року становила 7,1 млн.га, або 11,8% всіх земель України, в т.ч. площа земель міст і селищ складає близько 3%.

- ▲ **Населений пункт** – це визначений суспільною необхідністю компактний ареал концентрації населення з усіма умовами для його існування – праці, побуту і відпочинку; елемент системи розселення.

Класифікація населених пунктів проводиться за:

- категорією,
- чисельністю населення,
- адміністративним статусом,
- місцем у системі розселення,
- господарськими функціями.

Класифікація населених пунктів за категорією:

- міста,
- селища,
- села.

Класифікація населених пунктів за чисельністю населення

Групи поселень	населення, тис. осіб	
	міст та селищ	сільських поселень
найзначніші (крупніші)	понад 1000	-
значніші (крупні)	500 - 1000	понад 5
		3 - 5
великі	250 - 500	1 - 3
		0,5 - 1
середні	100 - 250	0,2 - 0,5
	50 - 100	
малі	20 - 50	0,05 - 0,2
	10 - 20	до 0,05
	до 10	

Класифікація населених пунктів за адміністративним статусом:

- столиця держави – м. Київ,
- місто державного значення Севастополь та столиця Автономної Республіки Крим Сімферополь,
- обласні центри,
- районні центри,
- міста обласного значення,
- міста районного значення,
- центри сільських рад,
- інші населені пункти.

Класифікація населених пунктів за місцем у системі розселення:

Центр загальнодержавної системи розселення	м.Київ
Центри регіональних (міжобласних) систем розселення	Київ, Харків, Дніпропетровськ, Донецьк, Одеса, Сімферополь, Львів, Вінниця.
Центри обласних систем розселення та системи розселення Автономної Республіки Крим	
Центри міжрайонних систем розселення	напр.: Шепетівка і Кам'янець-Подільський у Хмельницькій області
Центри районних систем розселення	
Центри міжгосподарських систем розселення	

Класифікація населених пунктів за господарськими функціями:

Багатофункціональні центри	напр.: Київ, Харків, Дніпропетровськ
З переважанням промислових функцій	напр.: Костянтинівка, Краматорськ, Павлоград
З переважанням промислових і транспортних функцій	напр.: Гайсин, Ковель, Ясинувата, Попасна, Сарни
З переважанням транспортних функцій	напр.: Козятин, Жмеринка, Рені, Знам'янка, Помошна, Чоп, Іловайськ, Дебальцево, Христинівка)
З промисловими та рекреаційними функціями	напр.: Хмільник, Бердянськ, Боярка, Ірпінь, Феодосія, Скадовськ, Миргород
Рекреаційні центри	напр.: Слав'яногірськ, Трускавець, Яремча, Ялта, Алушта, Алушка, Євпаторія, Судак

Організаційно-господарські та культурно-побутові центри місцевого значення, центри аграрно-промислових комплексів	напр.: Амвросіївка, Яготин, Ромни, Могилів-Подільський
Промислово-аграрні центри	напр.: Узін, Остер, Вашківці, Почаїв

Усі процеси і явища у місті в кінцевому рахунку реалізуються в сфері землекористування.

 Міські землі виступають операційним, просторовим базисом соціально-економічного та містобудівного розвитку міста, забезпечуючи тим самим цілісність міста як земельно господарської системи.

Місто як земельно господарська система - це:

- фокус реалізації територіального поділу праці, що здійснюється через концентрацію і диверсифікацію виробництва;
- зосередження людей, пов'язаних між собою складними контактами в сфері виробництва, споживання, територіального сусідства, побутових і сімейних зв'язків;
- нагромадження матеріальних фондів: будівель, споруд, інженерних мереж, зелених насаджень тощо;
- територія, що має певний статус і характеризується специфічним середовищем: соціальним, виробничим, природним, географічним.

 Міські землі – це одна з найскладніших і в той же час найменш структурованих в землевпорядному відношенні категорій земель. На відміну від інших категорій (наприклад, земель сільськогосподарського призначення, промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення) вона формується не за функціонально цільовою, а **адміністративно-територіальною ознакою**.

Основні причини, що ускладнюють процеси регулювання земельних відносин в містах:

- Наявність в межах міста різних форм власності на землю:
 - приватної;
 - комунальної;
 - державної.
- Наявність різних форм користування землею:
 - постійне користування;
 - тимчасове користування на умовах оренди.
- Виділення на території міста різних категорій земель за функціональним призначенням:
 - землі сільськогосподарського призначення;
 - землі житлової та громадської забудови;

- землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- землі оздоровчого призначення;
- землі рекреаційного призначення;
- землі історико-культурного призначення;
- землі лісового фонду;
- землі водного фонду;
- землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення;
- землі запасу.
- Розподіл території міста за функціональним призначенням і характером використання на:
 - сельбищну;
 - виробничу;
 - ландшафтно-рекреаційну.
- Недосконалість існуючого законодавства України у сфері регулювання земельних відносин, зокрема:
 - не в повній мірі орієнтоване на вирішення питань міського землекористування в умовах приватизації та формування вторинного ринку землі;
 - відсутні цілі ланки в реалізації затвердженої містобудівної документації та її використанні при земельно-господарському устрою території міст;
 - недостатньо ефективним є економічний механізм впливу на характер та інтенсивність використання міських земель;
 - не в повній мірі визначені необхідні для ринкових умов організаційні методи регулювання землекористування на рівні міста.
- Розпорошеність, дублювання, відсутність чіткої регламентації між різними структурами щодо регулювання земельними відносинами у містах.

Методи регулювання земельних відносин:

- організаційно-правові,
- містобудівні,
- економічні.

! **Сутність організаційно-правових методів регулювання земельних відносин** полягає в наявності певної нормативно-правової бази та відповідних органів управління, які в рамках правового поля забезпечують ефективне управління земельними ресурсами міста як складної земельно-господарської системи.

Нормативно-правову базу України в галузі регулювання земельних відносин забезпечують, насамперед, такі нормативно-правові акти:

- **Закони України:**
 - Земельний кодекс України (в редакції 2001 р.)
 - Цивільний кодекс України (2003 р.)
 - Про плату за землю (в редакції 1996 р.)
 - Про оренду землі (в редакції 2003 р.)
 - Про основи містобудування (1992 р.)
 - Про планування і забудову територій (2002 р.)
 - Про оцінку земель (2003 р.)
 - Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні (2001 р.)
 - Про землеустрій (2003 р.)
 - Про охорону земель (2003 р.)
- **Укази Президента України:**
 - Про продаж земельних ділянок несільськогосподарського призначення (19.01.1999 р. № 32/99)
 - Про розмежування земель державної та комунальної власності (27.06.1999 р. № 722/99)
 - Про заходи щодо розвитку та регулювання ринку земель населених пунктів, інших земель несільськогосподарського призначення (04.02.2000 р. № 168/2000)
 - Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки (30.05.2001 № 372/2001)
- **Постанови Кабінету Міністрів України:**
 - Про земельну реформу (1991 р.)
 - Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі (1992 р.)
 - Про Програму створення автоматизованої системи ведення державного земельного кадастру (1997 р.)
 - Про методикку експертної грошової оцінки земельних ділянок (2002 р.)
 - Про Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» (2003 р.)
 - Про Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна» (2004 р.)
- **Інші нормативні документи центральних органів виконавчої влади щодо регулювання земельних відносин.**

Принципи земельного законодавства в галузі регулювання земельних відносин:

- поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва;
- забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад та держави;
- невтручання держави в здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом;
- забезпечення раціонального використання та охорони земель;
- забезпечення гарантій прав на землю;
- пріоритету вимог екологічної безпеки.

Органи влади, що мають повноваження в галузі земельних відносин

- Верховна Рада України,
- Верховна Рада Автономної Республіки Крим,
- обласні ради,
- Київська і Севастопольська міські ради,
- районні ради в областях,
- районні у містах ради,
- сільські, селищні, міські ради,
- Кабінет Міністрів України,
- центральний орган виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів,
- центральний орган виконавчої влади з питань земельних ресурсів,
- Рада міністрів Автономної Республіки Крим,
- місцеві державні адміністрації.

📖 Специфіка нормативно-правового регулювання земельних відносин на рівні міста полягає в забезпеченні вимог територіальної громади щодо забезпечення ефективного використання земельних ресурсів з урахуванням існуючого чинного земельного законодавства та додержанням загальнодержавних пріоритетів в сфері регулювання земельних відносин.

📖 Сутність містобудівних методів регулювання земельних відносин полягає в тому, що використання земель міста відбувається у відповідності до містобудівної документації з урахуванням дотримання раціональної планувальної організації території та узгодженого взаємного розміщення виробничих комплексів, житлових районів, громадських центрів, зон масового відпочинку та інших об'єктів.

Перехід до ринкової економіки, різноманітних форм власності на землю та платного характеру її використання різко підвищує значення **містобудівних документів** як однієї з найважливіших ланок в механізмі регулювання земельних відносин в місті, погодження приватних і громадських інтересів.

 Відповідно до Закону України «Про планування і забудову територій», який був прийнятий в 2000 році, до **містобудівної документації**, у відповідності до якої відбувається використання земельних ресурсів міста, **відносяться**:

- генеральний населеного пункту,
- детальний план території,
- проект забудови території,
- регіональні (місцеві правила забудови).

Генеральним планом визначаються:

- потреби в територіях для забудови та іншого використання;
- потреба у зміні межі населеного пункту, черговість і пріоритетність забудови та іншого використання територій;
- межі функціональних зон, пріоритетні та допустимі види використання та забудови територій;
- планувальна структура та просторова композиція забудови населеного пункту;
- загальний стан довкілля населеного пункту, основні фактори його формування, містобудівні заходи щодо поліпшення екологічного і санітарно-гігієнічного стану;
- території, які мають будівельні, санітарно-гігієнічні, природоохоронні та інші обмеження їх використання;
- інші вимоги, визначені державними будівельними нормами.

Генеральний план включає аналітичну частину, обґрунтування і пропозиції:	
Аналітична частина містить	комплексну оцінку сучасного стану території населеного пункту і виявлення актуальних проблем його містобудівного розвитку
Обґрунтування та пропозиції генерального плану мають завданням	<ul style="list-style-type: none"> ▪ конкретизацію державної політики і рішень з планування території органів влади вищого рівня відповідно до місцевих умов та інтересів; ▪ конкретизацію принципів рішень проектів районного планування відповідно до місцевих умов та державних і громадських інтересів; ▪ забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення; ▪ прогнозування потреб в територіях для розміщення

	<p>житла, громадського обслуговування, виробництва, рекреаційних та оздоровчих установ, транспорту і комунікацій, інженерного обладнання, озеленення і благоустрою, комунального господарства, забезпечення охорони навколишнього середовища і культурної спадщини та визначення засобів задоволення цих потреб;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ визначення територій спільних інтересів територіальних громад у т.ч. резервних територій для розвитку населеного пункту; ▪ обґрунтування та визначення положення межі населеного пункту; ▪ формування ефективної планувальної структури населеного пункту; ▪ визначення пріоритетних та припустимих видів використання і забудови території та їх взаєморозміщення; ▪ встановлення обмежень на певні види використання території згідно з вимогами законодавства, будівельних, санітарних, екологічних та інших державних норм; ▪ визначення принципів організації вулично-дорожньої мережі, системи транспорту, джерел водо- та енергопостачання, принципів каналізування, санітарної очистки, інженерної підготовки території та інших питань; ▪ визначення територій пріоритетного розвитку на першу чергу реалізації генерального плану
--	--

 Генеральні плани розроблюються у масштабі графічних матеріалів в залежності від чисельності населення міста.

Найменування графічних матеріалів	Масштаб зображення залежно від чисельності населення міст (тис. осіб), прогнозованої генеральним планом		
	500 і більше	50 - 500	50 і менше
План існуючого населеного пункту (опорний план)	1:10 000	1:10 000 1:5000	1:5000 1:5000
Схема планувальних обмежень	1:10 000	1:10 000 1:5000	1:5000 1:2000

Схема розташування населеного пункту в системі розселення (з приміською і зеленою зонами)	1:100000	1:50 000	1:25 000
	1:50 000	1:25 000	
	1:25 000		
Основні креслення генерального плану	1:10 000	1:10 000	1:5000
	1:5000	1:5000	1:2000

- ▲ **Детальний план території** – містобудівна документація, яка розробляється для окремих районів, мікрорайонів, кварталів та районів реконструкції існуючої забудови міста.

Детальний план території розробляється згідно з генеральним планом населеного пункту та визначає:

- розташування червоних ліній,
- ліній регулювання забудови;
- розташування окремих земельних ділянок та об'єктів містобудування, вулиць, проїздів, пішохідних зон, щільність, поверховість, інші параметри забудови; розташування інженерно-транспортної інфраструктури;
- принципи формування архітектурно-просторової композиції забудови;
- інші вимоги, визначені державними будівельними нормами.

- ▲ **Проект забудови територій** – документація, що поєднує властивості містобудівної та проектною документації, яка розробляється для будівництва комплексів будинків і споруд.

Проекти забудови найчастіше розробляються у випадках, коли:

- треба розмістити споруду у існуючій забудові
- на незабудованій території розміщення споруди потребує детального опрацювання архітектурної композиції, інженерного чи транспортного забезпечення.

- ▲ **Регіональні правила забудови** – нормативно-правовий акт, яким встановлюється загальний для територій і населених пунктів області, Автономної Республіки Крим (крім міст Києва та Севастополя, міст республіканського значення Автономної Республіки Крим, міст обласного значення) порядок планування, забудови та іншого використання територій і окремих земельних ділянок.

Регіональними правилами встановлюється:

- орган, до якого звертається громадянин;
- вичерпний перелік документів, які громадянин має надати для розгляду (заяву, копію акта на право власності чи користування земельною ділянкою, ескіз та опис майбутнього будинку чи споруди і таке інше);
- порядок розгляду поданих документів;
- термін розгляду заяви;

- порядок проведення експертизи;
- можливі наслідки розгляду (умови при яких заява має бути задоволена, умови, за яких заява може бути відхилена);
- інші питання, які можуть бути визначені для відповідного регіону, зважаючи на його особливості згідно законодавства України.

▲ **Місцеві правила забудови** – нормативно-правовий акт, яким встановлюється порядок планування і забудови та іншого використання територій, окремих земельних ділянок, а також перелік усіх допустимих видів, умов і обмежень забудови та іншого використання територій та окремих земельних ділянок у межах зон, визначених планом зонування.

Місцеві правила забудови складаються з трьох частин:

- **процедурної** – яка визначає орган, до якого звертається громадянин; вичерпний перелік документів, які громадянин має надати для розгляду; порядок розгляду поданих документів; термін розгляду заяви; порядок проведення експертизи; можливі наслідки розгляду (всі ці питання уточнюються для конкретного населеного пункту);
- **текстової** – крім переліку усіх допустимих видів, умов і обмежень забудови, який наведено у визначенні, має містити інформацію про законодавчу основу запровадження місцевих правил, їх об'єкти, порядок звернення громадян з питань правил забудови (обговорення, захист їх інтересів, інформування тощо), порядок контролю (в тому числі громадського) за дотриманням правил, порядок отримання спеціального дозволу на забудову (у випадках відхилення від загальних правил), умови використання землі та будівель, які надані раніше, але не відповідають пізніше встановленим правилам, а також наводиться інша інформація для правильного розуміння пересічними громадянами змісту і сфери застосування місцевих правил забудови;
- **графічної** – спрощеного картографічного плану міста, на якому всі території розділені на зони за ознакою спільності у дозволеному використанні територій (такий план дозволяє ідентифікувати будь-яку земельну ділянку за ознакою функціонального використання, зіставивши код зони з її описом).

Місцеві правила забудови затверджуються відповідними **радами**.

📖 Використання земельних ресурсів міста у відповідності до вимог містобудівної документації забезпечує збереження та розвиток архітектурно-просторового обличчя міста з урахуванням вимог щодо його **сталого збалансованого перспективного розвитку**.

📖 **Сутність економічних методів регулювання земельних відносин** полягає у застосуванні фінансових важелів, спрямованих на раціональне використання міських земельних ресурсів.

Застосування **економічних методів** регулювання земельних відносин передбачає:

- встановлення розмірів платежів за землю та принципів їх диференціації;
- запровадження загально визначених на міжнародному рівні методів оцінки землі;
- застосування ринкових умов при транзакціях з землею;

- запровадження прозорості та економічно виваженої системи штрафів за порушення земельного законодавства;
- вдосконалення механізму компенсації втрат землекористувачу у випадках нанесення його земельній ділянці такої шкоди, що унеможлиблює її використання за визначеним цільовим призначенням.

Законом України «Про плату за землю» встановлено, що використання землі в Україні є **платним**.

Плата за землю	земельний податок та орендна плата, що визначаються залежно від грошової оцінки земель
▪ земельний податок	сплачують власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) та землекористувачі, крім орендарів
▪ орендна плата	справляється за земельні ділянки, надані в оренду
Розмір земельного податку не залежить від результатів господарської діяльності власників землі та землекористувачів та встановлюється у розрахунку за 1 кв.м земельної ділянки на рік	
Об'єкт плати за землю	земельна ділянка, а також земельна частка (пай), яка перебуває у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди
Суб'єкт плати за землю (платник)	власник земельної ділянки, земельної частки (паю) і землекористувач, у тому числі орендар
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Ставки земельного податку з земель, грошову оцінку яких встановлено, встановлюються у розмірі одного відсотка від їх грошової оцінки. 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Якщо грошову оцінку земельних ділянок не встановлено, середні ставки земельного податку встановлюються у розмірах, визначених Законом України «Про плату за землю» (Р. 3, ст. 7, дані таблиці, проіндексовані в 3,03 рази (на 2005 рік)). 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Податок за земельні ділянки, зайняті житловим фондом, кооперативними автостоянками для зберігання особистих транспортних засобів громадян, гаражно-будівельними, дачно-будівельними кооперативами, індивідуальними гаражами і дачами громадян, а також за земельні ділянки, надані для потреб сільськогосподарського виробництва, водного та лісового господарства, які зайняті виробничими, культурно-побутовими та господарськими будівлями і спорудами, справляється у розмірі трьох відсотків суми земельного податку, обчисленого як один відсоток від нормативної грошової оцінки земельної ділянки. 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Податок за земельні ділянки на територіях та об'єктах природоохоронного, оздоровчого та рекреаційного призначення, зайняті виробничими, культурно-побутовими, господарськими будівлями і спорудами, що не пов'язані з функціональним призначенням цих об'єктів, справляється у п'ятикратному розмірі відповідного земельного податку, встановленого один відсоток від нормативної грошової оцінки земельної ділянки. 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ При визначенні розміру податку за земельні ділянки, зайняті виробничими, культурно-побутовими, господарськими будівлями і спорудами, розташованими на територіях та об'єктах історико-культурного призначення, що не пов'язані з функціональним призначенням цих об'єктів, застосовуються такі коефіцієнти до відповідного земельного податку: <ul style="list-style-type: none"> – міжнародного значення - 7,5; – загальнодержавного значення - 3,75; – місцевого значення - 1,5. 	

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Податок за частину площ земельних ділянок, наданих підприємствам, установам і організаціям (за винятком сільськогосподарських угідь), що перевищують норми відведення справляється у п'ятикратному розмірі. 	
Звільнення від сплати за землю	встановлюється тільки Законом України «Про плату за землю»
Часткове звільнення на певний строк, зменшення суми земельного податку	Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, міські, селищні та сільські Ради можуть встановлювати пільги щодо плати за землю лише за рахунок коштів, що зараховуються на спеціальні бюджетні рахунки відповідних бюджетів
Кошти від плати за землю, що надходять на спеціальні бюджетні рахунки місцевих бюджетів та використовуються виключно для	<ul style="list-style-type: none"> ▪ фінансування заходів щодо раціонального використання та охорони земель, підвищення родючості ґрунтів; ▪ ведення державного земельного кадастру, землеустрою, моніторингу земель; ▪ створення земельного інноваційного фонду; ▪ відшкодування витрат власників землі і землекористувачів, пов'язаних з господарюванням на землях гіршої якості; ▪ економічного стимулювання власників землі і землекористувачів за поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунтів і продуктивності земель лісового фонду; ▪ надання пільгових кредитів, часткового погашення позичок та компенсації втрат доходів власників землі та землекористувачів внаслідок тимчасової консервації земель, порушених не з їх вини; ▪ проведення земельної реформи, а також для земельно-господарського устрою, розробки містобудівної документації і розвитку інфраструктури населених пунктів.

Запровадження загальновизнаних на міжнародному рівні методів оцінки землі

Визначення реальної, справедливої ціни землі становить найбільшу практичну складність. В багатьох країнах існують загальновизначені принципи та методи оцінки, а з поширенням діяльності міжнародних фінансових інститутів та інтеграції національних ринків були створенні **єдині міжнародні стандарти оцінки**.

У відповідності з міжнародними стандартами оцінки для визначення вартості земельної власності використовуються загальновизнані підходи:

- порівняльний,
- витратний,
- дохідний.

! Всі зазначені підходи базуються на принципах **кон'юнктури ринку, найефективнішого використання, очікуваних змін та доданої прибутковості землі.**

Порівняльний підхід	використовується при умові розвинутого й активного ринку землі, коли достовірна інформація про продаж земельних ділянок є доступною. Він базується на принципі заміщення: раціональний покупець не заплатить за земельну ділянку більше, ніж йому коштуватиме аналогічна інша ділянка з подібними корисними властивостями
Витратний підхід	застосовують при оцінці земельних ділянок, що освоєні або передбачаються бути освоєними відповідно до найбільш ефективного їх використання. В основу підходу покладено принцип доданої прибутковості, що не пов'язана із земельним поліпшенням. За цим підходом вартість земельної власності розраховують як залишок між очікуваною ціною продажу забудованої ділянки та витратами на земельні поліпшення з урахуванням прибутку, який прийнятний для забудовника
Дохідний підхід	доцільний при оцінці земельної ділянки, яка приносить прибуток або від господарської діяльності, або від здачі ділянки в оренду окремо від будівель і споруд. Вартість земельної власності за цим методом визначається як капіталізована вартість щорічного чистого доходу. Інакше кажучи, вартість ділянки відображає її спроможність приносити прибуток у майбутньому

Протягом останніх років в Україні значно укріплена та розширена нормативно-правова база оціночної діяльності, особливо після прийняття національних стандартів, яка все більше відповідає міжнародним вимогам в сфері оціночної діяльності, що дозволяє створити відповідні умови до формування не тільки первинного ринку землі (приватизація), але й формувати певні засади для розвитку вторинного ринку, на якому трансакції з земельними ділянками найбільшим чином відповідатимуть принципам **ринкової економіки**, включаючи систему штрафів за нераціональне використання землі та порушення земельного законодавства.

Компетенція місцевих органів влади в процесі регулювання земельних відносин та формування ринку землі

- **До повноважень міських рад у галузі земельних відносин на території міст належить:**
 - розпорядження землями територіальних громад;
 - передача земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб відповідно до цього Кодексу;
 - надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності відповідно до цього Кодексу;
 - вилучення земельних ділянок із земель комунальної власності відповідно до цього Кодексу;
 - викуп земельних ділянок для суспільних потреб відповідних територіальних громад сіл, селищ, міст;

- організація землеустрою;
- координація діяльності місцевих органів земельних ресурсів;
- здійснення контролю за використанням та охороною земель комунальної власності, додержанням земельного та екологічного законодавства;
- обмеження, тимчасова заборона (зупинення) використання земель громадянами і юридичними особами у разі порушення ними вимог земельного законодавства;
- підготовка висновків щодо вилучення (викупу) та надання земельних ділянок відповідно до цього Кодексу;
- встановлення та зміна меж районів у містах з районним поділом;
- інформування населення щодо вилучення (викупу), надання земельних ділянок;
- внесення пропозицій до районної ради щодо встановлення і зміни меж сіл, селищ, міст;
- вирішення земельних спорів;
- вирішення інших питань у галузі земельних відносин відповідно до закону.

Як показує аналіз зарубіжного досвіду в сфері **приватизації міських земель**, що входить до компетенції місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування в нашій країні мало чим відрізняються від зарубіжних країн. Проблема полягає в тому, що перехід до ринкових відносин, розвиток приватної власності в населених пунктах висуває нові вимоги до документів, що повинні регулювати використання міських земель.

Основу програми **приватизації земель** складає система нормативно-методичних документів, яка забезпечує:

- процес приватизації земель міста
- захист громадських інтересів при приватизації
- захист інтересів власників при приватизації

Забезпечення процесу приватизації міських земель

! **Порядок приватизації земельних ділянок в місті** - найбільш вагома складова нормативно-методичного механізму щодо управління процесом приватизації. Порядок приватизації сприяє здійсненню процесу приватизації і надає йому науково-обґрунтованого логічно визначеного характеру. Є стрижнем програми приватизації міських земель, на який «нанизуються», доповнюючи і розширюючи його, нормативні документи, що регулюють земельні відносини в місті при приватизації.

Порядок приватизації земельних ділянок в місті визначає правові, економічні та організаційні основи приватизації земель, що перебувають у комунальній власності і передаються безоплатно або шляхом продажу у приватну власність громадянам та юридичним особам, та включає систему **нормативно-методичних та організаційно-правових документів**.

Порядок приватизації земельних ділянок в місті включає

■ нормативно-методичні документи:

- порядок визначення розмірів земельних ділянок, що приватизуються;
- порядок визначення земельної частки в умовах спільної (сумісної та часткової) власності на земельну ділянку;
- порядок встановлення меж земельних ділянок в існуючій забудові;
- порядок проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок при їх приватизації, застави тощо;
- порядок розробки паспортів земельних ділянок, що підлягають приватизації;

■ організаційно-правові документи:

- положення про комісію з приватизації земельних ділянок в місті;
- порядок укладання прямого договору купівлі-продажу земельних ділянок;
- порядок проведення земельних аукціонів і конкурсів по продажу земельних ділянок;
- положення про моніторинг формування та розвитку ринку землі в місті.

Захист громадських інтересів при приватизації земельних ділянок:

- порядок формування та особливості використання фонду резервних земель міста;
- порядок викупу (вилучення) приватизованих земельних ділянок для суспільно необхідних потреб;
- положення про територіальне (функціональне) зонування;
- положення про встановлення сервітутів та обмежень прав на використання земельних ділянок, що приватизуються;
- положення про режим використання земель перспективного територіального розвитку міста.

Захист інтересів власників при приватизації земельних ділянок:

- положення щодо визначення майнових прав щодо землі;
- порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам при приватизації;
- положення про оцінку ризиків в сфері землекористування.

Тема 2.4. Становлення та розвиток інституту оцінки земель

📖 **Визначення ціни міських земель** є головним етапом створення умов для економічного регулювання земельних відносин. Саме ціна детермінує ставки платні до бюджету, розміри компенсації власникам землі та землекористувачам, є основою здійснення цивільно-правових угод із земельними ділянками.

Види оцінки земель відповідно до Закону України «Про оцінку земель»:

Бонітування ґрунтів	порівняльна оцінка якості ґрунтів за їх основними природними властивостями, що мають сталий характер і суттєво впливають на врожайність сільськогосподарських культур, вирощуваних у конкретних природно-кліматичних умовах	
Економічна оцінка земель	оцінка землі як природного ресурсу і засобу виробництва у сільському та лісовому господарствах і як просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання та дохідність з одиниці площі	
Грошова оцінка земель	нормативна грошова оцінка земельних ділянок	капіталізований рентний дохід із земельної ділянки, визначений за встановленими та затвердженими нормативами
	експертна грошова оцінка земельних ділянок	результат визначення вартості земельної ділянки та пов'язаних з нею прав оцінювачем (експертом з питань оцінки земельної ділянки) із застосуванням сукупності підходів, методів та оціночних процедур, що забезпечують збір та аналіз даних, проведення розрахунків і оформлення результатів у вигляді звіту

Призначення грошової оцінки земель:

- **нормативна грошова оцінка:**
 - визначення розміру земельного податку;
 - визначення розміру орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності;
 - визначення розміру державного мита при міні, спадкуванні та даруванні земельних ділянок згідно із законом;
 - визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва;

- розробки показників та механізмів економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель;
- **експертна грошова оцінка:**
 - відчуження та страхування земельних ділянок, що належать до державної або комунальної власності;
 - застави земельної ділянки відповідно до закону;
 - визначення інвестиційного вкладу в реалізацію інвестиційного проекту на земельні поліпшення;
 - визначення вартості земельних ділянок, що належать до державної або комунальної власності, у разі якщо вони вносяться до статутного фонду господарського товариства;
 - визначення вартості земельних ділянок при реорганізації, банкрутстві або ліквідації господарського товариства (підприємства) з державною часткою чи часткою комунального майна, яке є власником земельної ділянки;
 - виділення або визначення частки держави чи територіальної громади у складі земельних ділянок, що перебувають у спільній власності;
 - відображення вартості земельних ділянок та права користування земельними ділянками у бухгалтерському обліку відповідно до законодавства України;
 - визначення збитків власникам або землекористувачам у випадках, встановлених законом або договором;
 - рішення суду при цивільно-правових угодах з земельною ділянкою.

Грошова нормативна оцінка поділяється **за категоріями оцінки** на:

- оцінку земель населених пунктів,
- оцінку земель несільськогосподарського призначення, крім земель населених пунктів,
- оцінку земель сільськогосподарського призначення.

Нормативно-методична база нормативної грошової оцінки земель

Категорії земель		
Землі сільськогосподарського призначення	Землі населених пунктів	Землі несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів)
Методика грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів (затв. Постановою Кабінету Міністрів № 213 від 23.03.95 р.)		Методика грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів) (затв. Постановою Кабінету Міністрів № 525 від 30.05.97 р.)

Категорії земель		
Землі сільськогосподарського призначення	Землі населених пунктів	Землі несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів)
Порядок нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів (затв. Спільним наказом Держкомзему, Мінагропрому, Мінбуду та Академії аграрних наук від 27.01.2006 р. №18/15/21/11)		Порядок нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель у межах населених пунктів) (затв. Спільним наказом Держкомзему, Мінбуду, Держводгоспу, Мінагропрому, Держкомлісгоспу, та Академії аграрних наук від 27.01.2006 №19/16/22/11/17/12)
Постанова Кабінету Міністрів «Про проведення індексації грошової оцінки земель» № 783 від 12.05.2000 р.		
Розміри оплати земельно-кадастрових та земельно-оціночних робіт та послуг (затв. Спільним наказом Держкомзему, Мінфіну та Мінекономіки від 15.05.01 р.), Ліцензійні умови провадження господарської діяльності щодо проведення землепорядних та землеоціночних робіт (затв. Спільним наказом Держпідприємництва та Держкомзему від 13.02.01 р.)		
	Еталони технічної документації грошової оцінки земель на прикладі м. Бровари, сіл Красилівка та Косарі (1997 р.)	
Постанова Кабінету Міністрів №15 від 12.01.93р. «Про порядок ведення державного земельного кадастру», Програма створення автоматизованої системи державного земельного кадастру (затв. Постановою Кабінету Міністрів №1355 від 2.12.97р.)		
Укрупнені показники відновної вартості будівництва будівель та споруд (УПВВ), Державні будівельні норми ДБН 360-92**		

Нормативна грошова оцінка земель населених пунктів

В основі нормативної грошової оцінки земель населених пунктів лежить капіталізація рентного доходу, що виникає завдяки місцю розташування населеного пункту у загальнодержавній, регіональній і місцевій системах виробництва та розселення, облаштуванню його території та якості земель з урахуванням природно-кліматичних та інженерно-геологічних умов, архітектурно-ландшафтної та історико-культурної цінності, екологічного стану, функціонального використання земель.

Інформаційною базою для виконання нормативної грошової оцінки земель населених пунктів є:

- матеріали державного земельного кадастру (кількісна і якісна характеристика земель, бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель)
- відомості інших галузевих кадастрів (містобудівного, лісового, водного)
- матеріали внутрігосподарського землевпорядкування
- генеральні плани та проекти планування і забудови населених пунктів
- матеріали економічної оцінки території
- матеріали землевпорядної та містобудівної документації
- матеріали інвентаризація земель

Грошова оцінка одного квадратного метра земельної ділянки населених пунктів визначається за формулою:

$$Ц_n = \frac{B \times H_n}{H_k} \times K_\phi \times K_m$$

- де:
- Ц_n** - грошова оцінка квадратного метра земельної ділянки, (у гривнях);
 - В** - витрати на освоєння та облаштування території в розрахунку на квадратний метр (у гривнях);
 - Н_n** - норма прибутку (6%);
 - Н_к** - норма капіталізації (3%);
 - К_ф** - коефіцієнт, який характеризує функціональне використання земельної ділянки (під житлову та громадську забудову, для промисловості, транспорту тощо);
 - К_м** - коефіцієнт, який характеризує місце розташування земельної ділянки.

Визначення складових нормативної грошової оцінки земель населених пунктів

Витрати на освоєння та облаштування території (В) включають відновну вартість інженерної підготовки, головних споруд і магістральних мереж водопостачання, каналізації, теплопостачання, електропостачання (включаючи зовнішнє освітлення), слабкострумних пристроїв, газопостачання, дощової каналізації, вартість санітарної очистки, зелених насаджень загального користування, вулично-дорожньої мережі, міського транспорту на початок року проведення оцінки.

Коефіцієнт, який характеризують функціональне використання земельної ділянки (Кф), враховує відносну прибутковість наявних в її межах видів економічної діяльності. Функціональне використання земельної ділянки (або її частини) визначається на основі даних земельно-кадастрової документації

Коефіцієнт функціонального використання для земельних ділянок змішаного використання (включаючи земельні ділянки з часткою земель сільськогосподарського використання) визначається як середньозважене (за площею) значення коефіцієнтів функціонального використання окремих частин земельної ділянки змішаного використання.

Коефіцієнт, який характеризує місце розташування земельної ділянки (Км) обумовлюється трьома групами рентоутворюючих факторів регіонального, зонального та локального характеру і обчислюється за формулою:

$$K_m = K_{m1} \times K_{m2} \times K_{m3},$$

де:

Км1 – коефіцієнт, який характеризує залежність рентного доходу від місцеположення населеного пункту у загальнодержавній, регіональній і місцевій системах виробництва і розселення;

Км2 – коефіцієнт, який характеризує містобудівну цінність території в межах населеного пункту (економіко-планувальної зони);

Км3 – коефіцієнт, який враховує місце розташування земельної ділянки в межах економіко-планувальної зони.

⚡ **Послідовність здійснення нормативної грошової оцінки земель населеного пункту:**

I етап.

Розраховується базова вартість одного квадратного метра земель населеного пункту в залежності від регіональних факторів місця розташування (Цнм):

$$C_{нм} = \frac{B \times H_n}{H_k} \times K_{м1}$$

II етап.

В межах населеного пункту базова вартість одного квадратного метра земель диференціюється по економіко-планувальних зонах (Цнз), які встановлюються на основі економічної оцінки території населеного пункту з урахуванням таких факторів:

- неоднорідності функціонально-планувальних якостей території;
- доступності до центру населеного пункту, місць концентрації трудової діяльності, центрів громадського обслуговування, масового відпочинку;
- рівня інженерного забезпечення та благоустрою території;
- рівня розвитку сфери обслуговування населення;
- екологічної якості території;
- привабливості середовища: різноманітність місць прикладання праці, наявність історико-культурних та природних пам'яток тощо.

$$Ц_{нз} = Ц_{н.м} \times K_{м 2}$$

Етап III.

Визначається вартість одного квадратного метра земельної ділянки певного функціонального використання (Цн) з урахуванням територіально-планувальних, інженерно-геологічних, історико-культурних, природно-ландшафтних, санітарно-гігієнічних та інженерно-інфраструктурних особливостей місця її розташування в межах економіко-планувальної зони:

$$Ц_{н} = Ц_{нз} \times K_{ф} \times K_{м 3}$$

Організація робіт з нормативної грошової оцінки земель населених пунктів

Організація робіт покладається на Державний комітет України по земельних ресурсах, Республіканський комітет Автономної Республіки Крим по земельних ресурсах і єдиному кадастру, обласні, Київське та Севастопольське міські управління, районні відділи земельних ресурсів

Грошова оцінка земель населених пунктів здійснюється переважно проектними організаціями-розробниками генеральних планів

Результати нормативної грошової оцінки земель населених пунктів повинні бути затверджені міською радою.

Експертна грошова оцінка земельних ділянок

Можливість купівлі-продажу земельних ділянок та здійснення інших майнових операцій з ними чи з правами щодо їх з метою подальшого використання земельних ділянок та отримання доходу обумовлює необхідність визначення реальної вартості земельної власності через процедуру застосування експертної грошової оцінки.

Нормативна база проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок

- **Земельний кодекс України від 25.10.01 № 2768- III**

Ст. 201. Грошова оцінка земельних ділянок

Залежно від призначення та порядку проведення грошова оцінка земельних ділянок може бути нормативною і експертною.

Експертна грошова оцінка використовується при здійсненні цивільно-правових угод щодо земельних ділянок.

Грошова оцінка земельних ділянок проводиться за методикою, яка затверджується Кабінетом Міністрів України.

- **Закон України «Про оцінку земель» від 11 грудня 2003 року № 1378-IV**

Цей Закон визначає правові засади проведення оцінки земель, професійної оціночної діяльності у сфері оцінки земель в Україні та спрямований на регулювання відносин, пов'язаних з процесом оцінки земель, забезпечення проведення оцінки земель, з метою захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів правовідносин у питаннях оцінки земель, інформаційного забезпечення оподаткування та ринку земель.

- **Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року № 2658-III**

Цей Закон визначає правові засади здійснення оцінки майна, майнових прав та професійної оціночної діяльності в Україні, її державного та громадського регулювання, забезпечення створення системи незалежної оцінки майна з метою захисту законних інтересів держави та інших суб'єктів правовідносин у питаннях оцінки майна, майнових прав та використання її результатів.

- **Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 р. 1440**

Є обов'язковим для застосування під час проведення оцінки майна та майнових прав (далі – майно) суб'єктами оціночної діяльності, а також особами, які відповідно до законодавства здійснюють рецензування звітів про оцінку майна.

Особливості проведення оцінки певних видів майна визначаються окремими національними стандартами.

- Національний стандарт № 2 «Оцінка нерухомого майна», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2004 р. № 1442

Є обов'язковим для застосування під час проведення оцінки нерухомого майна (нерухомості) суб'єктами оціночної діяльності, а також особами, які відповідно до законодавства здійснюють рецензування звітів про оцінку майна та проводять державну експертизу звітів з експертної грошової оцінки земельних ділянок державної та комунальної власності у разі їх продажу.

- Методика експертної грошової оцінки земельних ділянок, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 р. № 1531

Ця Методика регламентує проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок усіх категорій земель під час укладання цивільно-правових угод та переоцінки основних фондів для бухгалтерського обліку згідно із законодавством.

Об'єктами експертної грошової оцінки є земельні ділянки або їх частини з певним місцем розташування та визначеними щодо них правами. При цьому земельна ділянка (її частина) розглядається як вільна від поліпшень та придатна для найбільш ефективного використання.

Експертна грошова оцінка передбачає визначення ринкової (імовірної ціни продажу на ринку) або іншого виду вартості об'єкта оцінки (заставна, страхова, для бухгалтерського обліку тощо), за яку він може бути проданий (придбаний) або іншим чином відчужений на дату оцінки відповідно до умов угоди.

- Порядок проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок, затверджений Наказом Держкомзему України 09.01.2003 № 2

Порядок визначає склад робіт з експертної грошової оцінки, вимоги до оформлення результатів оцінки та рецензування звітів про оцінку земельної ділянки (її частини) або прав щодо неї.

Процедура проведення експертної грошової оцінки:

- 1) обстеження земельної ділянки та вивчення ситуації на ринку землі;
- 2) визначення виду вартості земельної ділянки відповідно до умов угоди;
- 3) складання завдання на оцінку та укладання договору про оцінку;
- 4) збирання, оброблення та аналіз вихідних даних, необхідних для проведення оцінки;
- 5) визначення найбільш ефективного використання земельної ділянки;
- 6) вибір та обґрунтування методичних підходів;
- 7) визначення вартості земельної ділянки за обраними методичними підходами та формулювання остаточного висновку;
- 8) складання звіту про оцінку.

Основні принципи експертної оцінки земельних ділянок

При проведенні експертної грошової оцінки необхідно дотримуватись таких основних принципів:

Корисності	ґрунтується на тому, що земельна ділянка має вартість тільки у випадках, якщо вона здатна задовольнити потреби потенційному власнику (користувачу) в розміщенні певних видів економічної діяльності та можливості отримувати від цього дохід або інші переваги протягом певного періоду часу та соціально-економічних умов, що склалися на дату оцінки
Попиту і пропозиції	відображає співвідношення пропозиції та попиту на подібні земельні ділянки. Відповідно до цього принципу під час проведення оцінки враховуються ринкові коливання цін на подібні земельні ділянки та інші фактори, що можуть призвести до змін у співвідношенні між пропозицією (кількістю земельних ділянок з певними споживчими властивостями, що пропонуються за визначеними цінами) та попитом (кількістю земельних ділянок, що можуть бути придбаними на ринку за визначеними цінами)
Заміщення	передбачає врахування розсудливої та компетентної поведінки покупців на ринку, яка полягає у тому, що за придбання земельної ділянки не сплачується сума, більша від мінімальної ціни такої ж корисності, яка продається на ринку
Очікування	передбачає, що вартість земельної ділянки визначається розміром економічних вигод, які очікуються від володіння, користування, розпорядження нею
Доданої продуктивності	полягає в тому, що продуктивність (дохід) земельної ділянки визначається як частка у складі доходів об'єкта нерухомого майна (господарської діяльності), розміщення якого найбільш ефективно в її межах
Внеску (граничної продуктивності внеску)	має практичне використання при розрахунках рівня зайвих, недостатніх або нераціонально розміщених земельних поліпшень
Найбільш ефективного використання	полягає в урахуванні залежності ринкової вартості земельної ділянки від її найбільш ефективного використання. При цьому під найбільш ефективним використанням розуміється юридично дозволене, фізично можливе та економічно доцільне використання земельної ділянки та (або) земельних поліпшень, у результаті якого вартість, що визначається, буде максимальною порівняно з вартістю, яка може бути визначена на підставі аналізу інших можливих варіантів її використання

База оцінки: ринкова та неринкові види вартості

В процесі проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки та пов'язаних з нею прав одним із самих перших рішень, яке необхідно врахувати, пов'язано із визначенням виду вартості, яка обумовлена метою оцінки, сферою застосування її результатів та нормативними вимогами. Не допускається застосовувати неспецифікований термін «**вартість**», а чітко визначити **базу оцінки, яка відповідає ринковій вартості або неринковим видам вартості**. Розуміння неринкових видів вартості ґрунтується на невідповідності основних умов, які закладені у визначення ринкової вартості.

- ▲ **Ринкова вартість** – це розрахункова величина, що дорівнює грошовій сумі, за яку передбачається перехід майна з рук в руки на дату оцінки в результаті комерційної угоди між добровільним покупцем і добровільним продавцем після адекватного маркетингу; при цьому передбачається, що кожна із сторін діяла компетентно, розсудливо і без примусу

Неринкові види вартості

інвестиційна	це вартість власності для конкретного інвестора (групи інвесторів), визначена виходячи з конкретних умов та мети інвестування. У відмінності від ринкової вартості, що передбачає “типового покупця” (“типового інвестора”), інвестиційна вартість визначається потребами і характеристиками конкретного інвестора, який може мати інвестиційні критерії, що відрізняються або можуть відрізнитися від типових (наприклад, може бути попередньо обумовлений конкретний характер використання земельної ділянки)
ліквідаційна	визначається як грошова сума, що може бути отримана в разі необхідності продажу об'єкта на ринку в термін, що значно коротший середньо ринкового терміну експозиції об'єктів такого типу, або в умовах вимушеного продажу, що не відповідає визначенню ринкової вартості. Ця вартість не враховує витрати, які пов'язані з підготовкою об'єкта до продажу, його зберіганням, охороною тощо
у використанні	визначається для об'єктів оцінки, щодо яких планується подальше використання специфічним запланованим або існуючим способом. Визначення вартості у використанні полягає у проведенні оцінки об'єкта, що оцінюється без урахування принципу найбільш ефективного використання
страхова	є вартістю власності, яка визначається як ймовірний розмір страхової суми визначається на основі результатів аналізу умов договору страхування (страхового полісу) в цілому, для окремого страхового випадку, групи страхових випадків, а також врахування особливостей стану земельної ділянки, її поточного використання, впливу зовнішніх факторів на формування ринкової вартості тощо

податкова	є вартістю, що розраховується у порядку, визначеному законодавством про оподаткування землі. Законом України "Про плату за землю" встановлено, що плата за землю справляється у вигляді земельного податку або орендної плати, що визначається залежно від грошової (нормативної) оцінки земель, яка не враховує основного ринкового принципу – попиту та пропозиції
споживча	є вартістю внеску, який конкретна власність вносить у вартість того підприємства, частиною якого вона є, без урахування найбільш ефективного використання цієї власності або величини тієї грошової суми, яка може бути отримана від її продажу
спеціальна	сума ринкової вартості та надбавки до неї, яка формується за наявності нетипової мотивації чи особливого інтересу потенційного покупця (користувача) в об'єкті оцінки
інші види	порядок їх визначення встановлюється окремими національними стандартами

Інформаційна база проведення експертної грошової оцінки земельної ділянки:

- документи, що підтверджують права, зобов'язання та обмеження стосовно використання земельної ділянки
- матеріали про фізичні характеристики земельної ділянки, якість ґрунтів, характер та стан земельних поліпшень, їх використання згідно із законодавством
- відомості про місце розташування земельної ділянки, природні, соціально-економічні, історико-культурні, містобудівні умови її використання, екологічний стан та стан розвитку ринку нерухомості в районі розташування земельної ділянки
- інформація про ціни продажу (оренди) подібних об'єктів, рівень їх доходності, час експозиції об'єктів цього типу на ринку
- дані про витрати на земельні поліпшення та операційні витрати, що склалися на ринку, а також про доходи і витрати виробництва та реалізації сільськогосподарської і лісогосподарської продукції
- проекти землеустрою, схеми планування територій та плани земельно-господарського устрою, згідно з якими передбачається зміна існуючого використання земельної ділянки, що може вплинути на вартість об'єкта оцінки
- інші дані, що впливають на вартість об'єкта оцінки

Методичні підходи визначення експертної грошової оцінки земельної ділянки	Методи оцінки вартості земельної ділянки
<p>Зіставлення цін продажу подібних земельних ділянок</p> <p>За цим підходом скоригована ціна продажу подібних земельних ділянок визначається за формулою:</p> $Ц_{за} = Ц_a + \sum_{j=1}^m \Delta Ц_{aj},$ <p>де:</p> <p>Ц_{за} – скоригована ціна продажу а-ї подібної земельної ділянки (у гривнях);</p> <p>Ц_а – фактична ціна продажу а-ї подібної земельної ділянки (у гривнях);</p> <p>m – кількість факторів порівняння;</p> <p>ΔЦ_{aj} – різниця (поправка) в ціні (+,-) продажу а-ї подібної земельної ділянки стосовно земельної ділянки, що оцінюється, за j-м фактором порівняння</p>	<p>Метод попарного порівняння – сутність його полягає у виявленні на ринку декілька пар співставлених продаж, коли дві земельні ділянки майже ідентичні за виключенням якоїсь однієї відмінності, яку необхідно виявити і оцінити</p> <p>Метод статистичного аналізу ринку – застосування сучасних економіко-математичних та статистичних моделей для визначення вартості земельної ділянки на підставі даних про ціни продажу земельних ділянок аналогів та їх кількісні характеристики, що суттєво впливають на вартість</p> <p>Метод базової земельної ділянки – вибирається базова земельна ділянка відповідного функціонального використання, яка може бути реальною або гіпотетичною, вартість якої оцінюється із застосуванням стандартного алгоритму в рамках порівняльного підходу. Після того як вартість базової земельної ділянки визначена, вона стає орієнтиром для визначення вартості інших земельних ділянок даної категорії</p>

<p>Капіталізація чистого операційного або рентного доходу (пряма і непряма).</p> <p>Пряма капіталізація:</p> $Ц_{кп} = \frac{Дo}{Ск},$ <p>де:</p> <p>Ц_{кп} – оцінна вартість земельної ділянки, визначена шляхом прямої капіталізації чистого доходу (у гривнях);</p> <p>Дo – річний чистий операційний або рентний дохід (фактичний або очікуваний) (у гривнях);</p> <p>Ск – ставка капіталізації (коефіцієнт).</p>	<p>Інвестиційний метод – визначення вартості землі як капіталізованого чистого операційного доходу від надання земельної ділянки в оренду</p>
--	--

Непряма капіталізація:

$$Ц_{кн} = \sum_{i=1}^t \frac{До_i}{(1+Ск)^i} + P$$

де:

Ц_{кн} – вартість земельної ділянки, визначена шляхом непрямої капіталізації чистого операційного або рентного доходу (у гривнях);

До_і – очікуваний чистий операційний або рентний дохід за і-й рік (у гривнях);

Ск – ставка капіталізації (коефіцієнт);

Р – поточна вартість реверсії;

t – період (у роках), який ураховується при непрямій капіталізації чистого доходу

Метод капіталізації земельної ренти (метод зисків) – капіталізація доходів від використання земельної ділянки (відмінних від оренди) власником або користувачем

Урахування витрат на земельні поліпшення

За цим підходом оцінна вартість земельної ділянки визначається як залишок між очікуваною ціною продажу забудованої ділянки (або капіталізованим чистим річним доходом від її використання) та всіма витратами на спорудження об'єктів нерухомого майна за формулою

$$Цв = Цо - Воц$$

де:

Цв – вартість земельної ділянки, визначена шляхом урахування витрат на земельні поліпшення (у гривнях);

Цо – очікуваний дохід від продажу поліпшеної земельної ділянки чи капіталізований чистий операційний або рентний дохід від її використання (у гривнях);

Воц – витрати на земельні поліпшення (у гривнях).

Економічний метод – визначення вартості землі як залишку між очікуваною ціною продажу поліпшеної ділянки і витратами на земельні поліпшення з урахуванням прибутку інвестора

Метод співвіднесення (перенесення) – визначення вартості землі як частки в загальній вартості поліпшеної земельної ділянки

Поєднання методичних підходів	
Поєднання методичного підходу, що ґрунтується на капіталізації чистого операційного або рентного доходу з методичним підходом, що враховує витрати на земельні поліпшення (2 + 3)	Метод залишку для землі – вартість землі визначається як різниця між поточною вартістю капіталізованого чистого операційного доходу (або рентного доходу) з поліпшеної ділянки і вартістю земельних поліпшень
	Метод розподілення доходу – визначення вартості землі як капіталізованої за ставкою, визначеною для землі, різниці між чистим операційним доходом від наданої в оренду поліпшеної земельної ділянки та очікуваним доходом на інвестований у земельні поліпшення капітал. При цьому очікуваний від земельних поліпшень дохід визначається як добуток їх вартості та ставки капіталізації для поліпшень
Поєднання методичного підходу, що ґрунтується на зіставленні цін продажу подібних земельних ділянок, з методичним підходом, що враховує витрати на земельні поліпшення (1 + 3)	Економічний метод
	Метод співвіднесення (перенесення) – визначення вартості землі як частки в загальній вартості поліпшеної земельної ділянки
Поєднання використання усіх трьох методичних підходів (1 + 2 + 3)	Метод розвитку (можливого використання) – вартість землі визначається як різниця між дисконтованими доходами від передбачуваного використання і дисконтованими витратами, пов'язаними з переходом до цього використання

! Застосування тих чи інших методів експертної оцінки повинно бути завжди обґрунтовано, виходячи з внутрішніх та зовнішніх економічних умов і наявності необхідної для їх застосування інформації, а отримані показники вартості земельної власності за вибраними методами – завжди узгоджені

Документація з експертної грошової оцінки земельної ділянки та її затвердження

Експертна грошова оцінка земельних ділянок проводиться суб'єктами оціночної діяльності у сфері оцінки земель відповідно до вимог Закону України «Про оцінку земель», Закону України «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність в Україні», а також інших нормативно-правових актів та державних стандартів, норм і правил. Результати експертної грошової оцінки земельної ділянки оформлюються звітом

Типова структура звіту включає наступні розділи:

1. Загальні положення.
2. Характеристика об'єкту оцінки.
3. Обґрунтування підходів і вибір методів оцінки.
4. Визначення (розрахунок) вартості об'єкту оцінки.

Додатки.

Звіти з експертної грошової оцінки земельних ділянок підлягають рецензуванню.

Порядок рецензування звітів з експертної грошової оцінки земельних ділянок визначається Кабінетом Міністрів України.

Основні напрями розвитку земельно оціночної діяльності в ринкових умовах:

- запровадження незалежної системи оцінки земельних ділянок несільськогосподарського призначення, прав на них, в тому числі в комплексі з об'єктами нерухомості;
- створення механізмів забезпечення прозорості операцій на ринку землі та вільного доступу до визначення ринкової вартості земельних ділянок несільськогосподарського призначення та прав на них;
- надання державної підтримки щодо підготовки та діяльності спеціалістів з експертної грошової оцінки земельних ділянок для обслуговування ринку землі;
- організації державного регулювання діяльності фізичних та юридичних осіб, що проводять експертну грошову оцінку земельних ділянок (ліцензування, сертифікація, атестація тощо);
- здійснення моніторингу ринку земельних ділянок.

Висновки до розділу 2

1. Серед головних механізмів, які застосовуюся для стимулювання регіонального розвитку є:
 - запровадження програмування розвитку регіонів,
 - бюджетна підтримка,
 - спеціальні умови інвестування,
 - розвиток транскордонного і прикордонного співробітництва,
 - надання інвестиційних субвенцій та централізованих капіталовкладень. Запровадження цих механізмів дало змогу суттєво зменшити темпи поглиблення соціально-економічних регіональних диспропорцій. Однак неузгодженість та недостатня обґрунтованість надання підтримки регіонам спричинили зростання територіальної диференціації за умовами економічної діяльності. При цьому кількість депресивних територій збільшилась. Політика підтримки таких територій повинна бути більш системною та ефективною. Саме тому **потребують удосконалення механізми державного стимулювання розвитку регіонів** (в т.ч. малих міст) та їх законодавче забезпечення.
2. Складовою частиною управління економікою регіону є управління трудовими ресурсами. Воно спрямовано на:
 - задоволення потреб економіки регіону в кадрах різноманітної кваліфікації;
 - забезпечення зайнятості працездатного населення регіону;
 - оптимальний розподіл працездатного населення між галузями і по території регіону;
 - вирішення проблем безробіття;
 - ефективне використання трудових ресурсів регіону.

Створення нових робочих місць та можливостей для реалізації своїх здібностей кожною людиною, підвищення економічної активності населення та зменшення його розшарування за рівнем доходів, розвиток співпраці між навчальними закладами і підприємствами (роботодавцями) з метою формування, відтворення та збереження кадрового потенціалу, підвищення його кваліфікації – це **основні напрямки регіональної політики зайнятості**.
3. **Успіх економічних перетворень в Україні** значною мірою залежить від успішного реформування земельних відносин, і в першу чергу від запровадження інституту приватної власності на землю, розвитку ринку землі, земельно-іпотечного кредитування, реєстрації права власності на землю та об'єкти нерухомості тощо. Розробка і удосконалення організаційно-правових, містобудівних і економічних методів регулювання земельних відносин сприятиме ефективному використанню земельних ресурсів в регіоні та місті.
4. Центральне місце в створенні умов для економічного регулювання земельних відносин займає визначення ціни землі. Саме вона детермінує ставки платежів

до бюджету, розміри компенсації власникам землі та землекористувачам, є основою здійснення цивільно-правових угод із земельними ділянками. Становлення та розвиток інституту оцінки земель, визначення нормативної та експертної грошової оцінки земельних ділянок на основі прийнятих принципів, методичних підходів та методів сприятиме розвитку ринку землі, захисту громадських інтересів та інтересів власників при приватизації земельних ділянок.

РОЗДІЛ 3. РЕФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ МІСТ ТА РЕГІОНІВ

Тема 3.1. Задачі реформування економіки регіону в сучасних умовах

Тема 3.2. Структурна перебудова промисловості регіонів: мета та основні напрямки

Тема 3.3. Роль АПК в економіці України

Тема 3.4. Підприємництво як особлива форма суспільно корисної діяльності

Тема 3.1. Задачі реформування економіки регіону в сучасних умовах

📖 Стратегічна мета реформування економіки регіону полягає у забезпеченні економічного зростання, створенні сприятливих умов для максимально ефективного використання ресурсного потенціалу регіону у поєднанні з активною соціальною політикою.

📖 Передумовами економічного зростання є модернізація та структурна перебудова виробництва, запровадження інноваційного типу розвитку, формування сприятливого інвестиційного та фінансового клімату, розвиток приватної ініціативи.

Задачі у сфері модернізації та структурної перебудови виробництва, запровадження інноваційного типу розвитку:

- удосконалення умов інноваційної діяльності;
- опрацювання механізмів державного замовлення на впровадження у виробництво пріоритетних інновацій;
- сприяння розвитку інноваційних структур – технопарків, технополісів, технологічних інкубаторів, венчурних фірм та інших форм об'єднання зусиль науки, освіти, виробництва і фінансового капіталу;
- удосконалення системи фінансового посередництва (розвиток фондового ринку та венчурного інвестування);
- активізація антимонопольної політики;
- створення умов для розвитку процесів розповсюдження технологій для технологічного переоснащення виробництва.

Вирішальною ознакою сучасної епохи є **перехід людства від індустріальної до інформаційної стадії розвитку**. Це означає, що поряд з індустріальними, менш ефективними, технологіями більшого поширення набувають інформаційно-комунікаційні технології як більш сучасні й прогресивні, бо саме вони визначають становлення суспільства знань, інформаційної економіки.

Цю світову тенденцію необхідно враховувати у процесі розробки регіональних програм економічного розвитку та програм у сфері інформатизації та комп'ютеризації.

Впровадження інформатизації дозволяє створити унікальні можливості для розвитку регіонів, що вимагають вирішення завдань:

- формування в регіоні переліку пріоритетних високих технологій;
- проводити інтеграцію галузевих та регіональних програм у сфері інформатизації та комп'ютеризації;
- сприяти розвитку телекомунікаційних мереж з використанням останніх світових досягнень у галузі високих технологій;
- здійснювати лібералізацію ринку телекомунікацій як основи створення конкурентного середовища, підвищення якості та здешевлення телекомунікаційних послуг;
- сприяти розвитку електронної комерції, маркетингу та бізнесу на основі Інтернет, просуванню вітчизняних товарів і послуг на світові ринки з використанням можливостей Інтернет;
- здійснювати інформатизацію освіти.

! Забезпечення економічного зростання регіону потребує **внутрішніх та зовнішніх інвестицій в регіональну економіку**. Тому необхідно формувати сприятливі умови для активізації інвестиційної діяльності в регіоні.

Напрями діяльності в інвестиційній сфері	
Удосконалення управління інвестиційною діяльністю	<ul style="list-style-type: none"> ▪ проведення в регіоні єдиної інвестиційної політики; ▪ залучення іноземних інвестицій в економіку регіону для першочергових інвестиційних проєктів, розвитку високих технологій та експортоорієнтованих виробництв; ▪ впровадження інформаційно-аналітичної системи інвестиційних пропозицій організацій та підприємств регіону
Створення умов для впровадження додаткових механізмів залучення інвестиційного капіталу	<ul style="list-style-type: none"> ▪ налагодження роботи системи зовнішніх запозичень; ▪ широке впровадження у господарську практику лізингових операцій, в тому числі міжнародного лізингу
Підвищення ролі власних джерел фінансування у здійсненні інвестиційних проєктів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ збільшення обсягів фінансових ресурсів господарського комплексу регіону за рахунок впровадження нових механізмів одержання позикових коштів для реалізації інвестиційних проєктів (концесії, іпотеки); ▪ створення механізму залучення нематеріальних активів комунальної власності в інвестиційний процес; ▪ розширення інвестиційної пропозиції за рахунок неефективно використовуваних земельних ділянок, об'єктів незавершеного будівництва, об'єктів соціальної інфраструктури тощо

<p>Підвищення цільової спрямованості інформаційно-рекламної роботи на найбільш перспективні групи інвесторів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ організація участі регіональної влади та підприємств регіону у вітчизняних та закордонних виставках, бізнес-форумах та інших заходах інвестиційної спрямованості; ▪ підвищення ефективності інформаційно-рекламної роботи
---	--

З метою розвитку приватної ініціативи в регіоні необхідно проводити роботу щодо:

- забезпечення рівних можливостей функціонування для підприємств з різними формами власності, формування повноцінного конкурентного середовища
- захисту прав власника та кредитора, удосконалення процедур відновлення платоспроможності боржника та банкрутства;
- проведення ефективної антимонопольної політики.

Задачі у сфері реформування відносин власності:

- забезпечення прозорості приватизаційних процесів та проведення конкурсних процедур у цій сфері;
- застосування індивідуального підходу під час підготовки підприємств до приватизації та прийняття рішення, яке полягає у вивченні попиту на конкретні об'єкти приватизації, врахування кон'юнктури ринку та результатів проведення попереднього відбору потенційних покупців майна;
- формування спостережних рад акціонерних товариств на пропорційній основі залежно від розмірів пакетів акцій акціонерів та посилення контролю за післяприватизаційними процесами шляхом забезпечення повного охоплення перевітками угод купівлі-продажу щодо виконання покупцями інвестиційних зобов'язань, соціальної захищеності працівників цих підприємств;
- впровадження механізму інвестування, технічного оновлення на інноваційній основі підприємств за рахунок коштів, отриманих від приватизації;
- удосконалення механізму прийняття рішень щодо відведення земельних ділянок.

Формування оптимальної мережі суб'єктів ринкової інфраструктури є необхідною умовою розвитку приватної ініціативи у якості інституцій підтримки процесу становлення та діяльності підприємництва. Тому є необхідним:

- налагодження більш тісної співпраці між суб'єктами підприємництва регіону та кредитними спілками, фондами підтримки підприємництва, страховими організаціями з метою активізації інвестиційних ринків;
- розширення мережі ринкової інфраструктури для формування ринку лізингових послуг;
- удосконалення та диверсифікації діяльності фондів підтримки підприємництва, бізнес-центрів та бізнес-інкубаторів, забезпечення комплексності та доступності послуг;
- поступового створення системи венчурного фінансування для розвитку наукоємних виробництв.

Тема 3.2. Структурна перебудова промисловості регіонів: мета та основні напрямки

📖 Україна належить до **індустріально розвинених** країн світу, має один з найбільших в Європі структурно розгалужений **промисловий комплекс**, який включає підприємства, що здійснюють видобування й заготівлю природної сировини, виробництво засобів виробництва й предметів споживання.

Структура промисловості за видами економічної діяльності:

- чорна і кольорова металургія,
- обробка металів,
- хімія та нафтохімія,
- машинобудування,
- легка,
- харчова промисловість,
- переробка сільськогосподарських продуктів,
- нафтопереробка,
- видобування енергетичних матеріалів тощо.

Наукоємні галузі:

- авіакосмічна,
- суднобудівна,
- виробництво військової техніки,
- важке і сільськогосподарське машинобудування,
- верстатобудівна та інструментальна,
- електротехнічна і приладобудівна,
- виробництво засобів зв'язку,
- інформатика та складна апаратура,
- медичне устаткування,
- радіо-, електронна, автомобілебудівна тощо.

Арсенал наукоємних галузей – всі відомі базові технології, що використовуються у світовій промисловості:

- переробні,
- заготівельні,
- металообробні,
- термічні,

- збиральні,
- виробництво матеріалів,
- нанесення покриття
- інші.

Взаємодіючи між собою, галузі промисловості утворюють **міжгалузеві комплекси**:

- паливно-енергетичний;
- металургійний;
- машинобудівний;
- хімічний;
- індустріально-будівельний;
- лісопромисловий;
- агропромисловий.

Форми територіальної організації промисловості

Промислові райони	крупні території з відносно однорідними природними умовами, характерною направленістю розвитку продуктивних сил, з відповідно сформованою матеріально-технічною базою, виробничою і соціальною інфраструктурою
Промисловий вузол	група виробництв, компактно розміщених на невеликій території, що беруть участь у системі територіального поділу праці. мають виробничі зв'язки, спільність системи розселення, соціальну і технічну інфраструктуру
Промисловий центр	набір підприємств, не зв'язаних між собою технологічними процесами
Промислова агломерація	територіально-економічне утворення, яке характеризується високим рівнем концентрації підприємств різних галузей народного господарства, інфраструктурних об'єктів і наукових установ
Промисловий пункт	Зосередження одного підприємства в поселенні

На території України можна виділити ряд крупних промислових районів, промислових вузлів та центрів.

Одним із самих крупних районів концентрації важкої індустрії є **Донбас**.

В його склад входять **Донецько-Макіївський, Горлівсько-Єнакіївський, Маріупольський, Стаханово-Комунарський, Краматорсько-Слов'янський і Лисичансько-Рубежанський промислові вузли.**

Другим за розміром і економічним потенціалом промисловим районом є **Придніпров'я**.

Воно включає **Дніпропетровський, Криворізький, Дніпродзержинський і Запорізький промислові вузли**, які спеціалізуються на залізорудній, металургійній, машинобудівній та хімічній промисловості. Промислові райони формуються також у **Причорномор'ї (Одеський, Миколаївський, Херсонський, Північнокримський, Керченський, Сімферопольський промислові центри)**.

У **Прикарпатті – Чернівецький, Івано-Франківський, Стрийський, Дрогобицько-Бориславський промислові центри**, які спеціалізуються на нафтогазовидобувній, хімічній, лісовій та деревообробній промисловості.

Потужними центрами багатoproфільної спеціалізації є міста **Київ, Харків, Львів, Черкаси, Вінниця та інші**.

- ▲ **Енерговиробничий цикл** (за М.М. Колосовським) – типова, існуюча сукупність виробничих процесів, що виникають взаємообумовлено довкола основного процесу для даного різновиду енергії і сировини
- ▲ **Територіально-виробничий комплекс (ТВК):**
 - це взаємообумовлене поєднання підприємств в одній промисловій точці або в цілому районі, при якому досягається певний економічний ефект завдяки вдалому підбору підприємств відповідно до природних і економічних умов району, з його транспортним і економічно-географічним розташуванням;
 - об'єднання за певною господарською функцією підприємств, які мають настільки тісні виробничі зв'язки, що випадіння із сполучення будь-яких компонентів або порушення будь-яких зв'язків знижує ефективність всього комплексу, обмежуючи або унеможливаючи виконання цієї господарської функції

За своєю структурою **14 регіонів країни** належать до промислово-аграрних: основна частка їх валової доданої вартості припадає на промисловість.

Найбільш розвиненими промисловими регіонами є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Полтавська, Харківська області та м.Київ.

Структура промислового комплексу регіонів за останні роки не зазнала вагомих змін. Для більшості регіонів вирішальне значення продовжують мати одна-дві галузі: для 16 регіонів - харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів; для Дніпропетровської та Донецької областей - металургія та оброблення металу; для Запорізької - металургія та оброблення металу, машинобудування; для Луганської області - видобування та агломерація кам'яного вугілля, металургія та оброблення металу; для Полтавської області - виробництво продуктів нафтопереробка; для Рівненської області - виробництво та розподілення електроенергії, для Сумської області - машинобудування та видобування енергетичних матеріалів.

Найуразливішим місцем української економіки є **структурна розбалансованість промислового комплексу**. Його деформованість, високий рівень енерго- та капіталоемності виробництва успадковані від попередньої системи господарювання.

Складовими системної модернізації промислового комплексу України повинні стати:

- активізація і підтримка з боку держави інноваційної спрямованості структурних перетворень за рахунок стимулювання розвитку наукомістких і високотехнологічних галузей, особливо машинобудівного комплексу та створення на цій основі умов для техніко-технологічного оновлення виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності українських товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках;
- подолання ресурсовитратного характеру виробництва на основі впровадження ресурсо- й енергозберігаючих технологій та стимулювання випуску продукції з високим рівнем доданої вартості і розвитку низьковитратних виробництв;
- формування ефективного внутрішнього ринку, у т. ч. високих технологій;
- участь вітчизняних підприємств у втіленні великомасштабних міжнародних проектів, розвитку трансферу високих технологій та продажу ліцензій, створенні спільних підприємств з виробництва продукції, що належить до п'ятого і шостого технологічних укладів, та транснаціональних корпорацій;
- вступ держави до СОТ, що прискорить адаптацію промисловості до умов конкуренції на світових ринках.

Існують значні територіальні розбіжності за кількістю інноваційно-активних підприємств, так, основна частка від загальної їх кількості припадає на Вінницьку, Харківську області та м.Київ. Разом з тим, майже половина усієї виробленої інноваційної продукції припадає на Донецьку та Дніпропетровську області. Найбільша кількість інноваційно-активних підприємств припадає на обробну промисловість, серед яких лідирують машинобудування та харчова промисловість.

Типи стратегій інноваційного розвитку:

- перенесення полягає у використанні зарубіжного науково-технічного потенціалу і перенесенні його досягнень на терени власної економіки
- запозичення полягає в освоєнні виробництва високотехнологічної продукції, що вже вироблялася в інших країнах, шляхом використання власної дешевої робочої сили та існуючого науково-технічного потенціалу;
- нарощування використовується власний науково-технічний потенціал, залучаються іноземні вчені й конструктори, досягається інтеграція фундаментальної та прикладної науки.

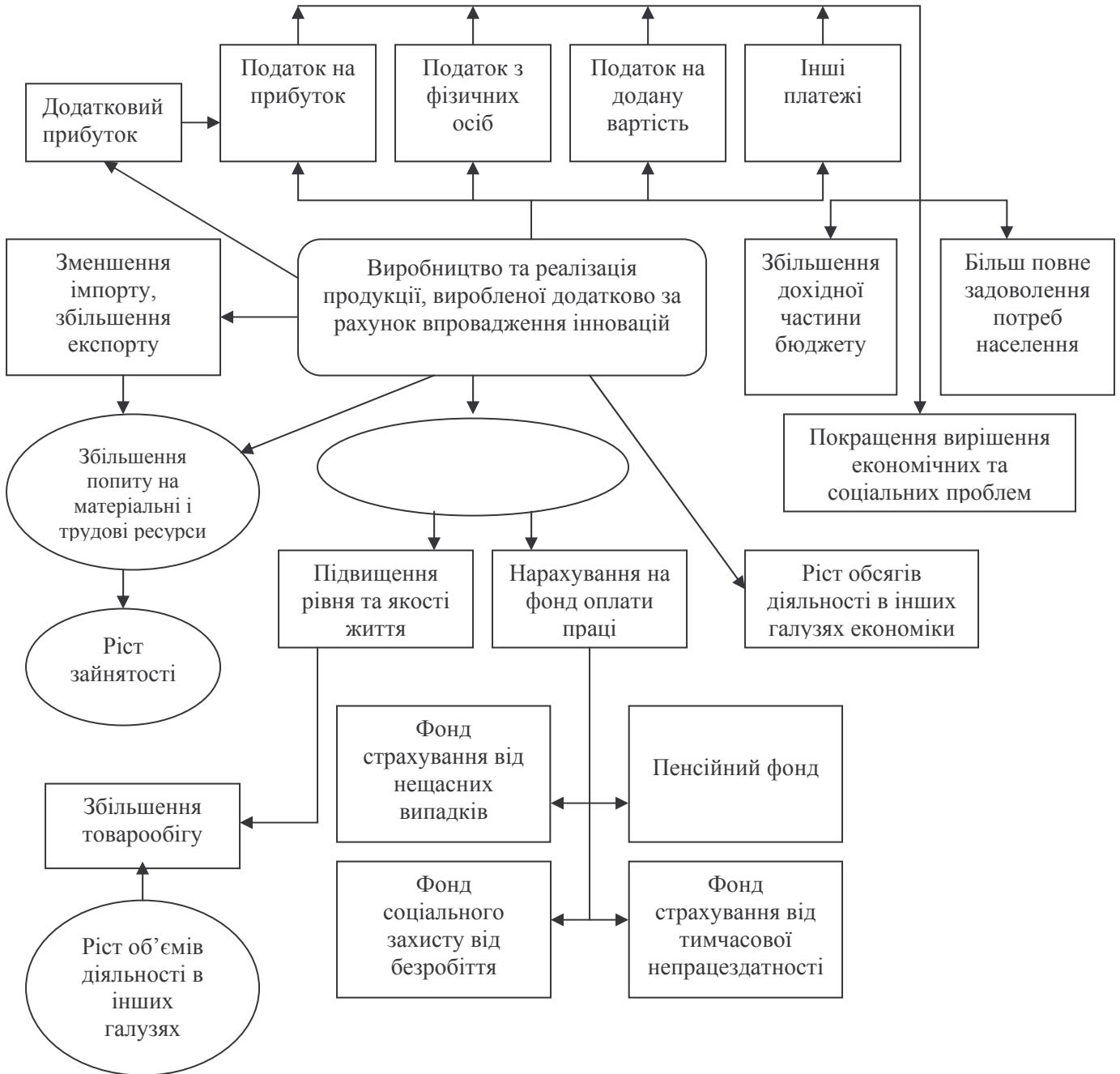
Домінуючим для України повинен стати останній шлях розвитку, що ґрунтується на використанні стратегії нарощування **інноваційного потенціалу** на заздалегідь визначених державою пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу.

- ▲ “**Інноваційна модель розвитку економіки**” – сукупність дій (програмних заходів), спрямованих на впровадження досягнень науково-технічного прогресу в усі галузі і сфери економіки, при якому наука, техніка і суспільна праця функціонують в єдиному комплексі і взаємостимулюють прискорення темпів розвитку (вдосконалення) одна одної.

Структура (архітектоніка) місцевої інноваційної програми формується на основі традиційної схеми побудови цільових комплексних програм:

- здійснюється аналіз сучасного стану інноваційної діяльності в регіоні та обґрунтовуються передумови його поліпшення;
- формулюються мета, загальні принципи і пріоритети регіональної інноваційної політики;
- визначаються основні напрями забезпечення інноваційного розвитку та механізми його здійснення;
- формується адресна система завдань (заходів) щодо забезпечення подальшого інноваційного розвитку, виходячи, насамперед, з основних пріоритетів інноваційної діяльності, визначених регіональною програмою та фінансових можливостей.

Схема економічних наслідків інновацій

Тема 3.3. Роль АПК в економіці України

▲ **Агропромисловий комплекс (АПК)** - це взаємопов'язана система галузей народного господарства, яка забезпечує виробництво, заготівлю, промислову переробку, транспортування, зберігання і реалізацію продуктів сільськогосподарського виробництва.

За функціональним призначенням галузі і виробництва, які включені в АПК об'єднують у **три сфери**:

- галузі, які створюють засоби виробництва (тракторне і сільськогосподарське машинобудування, продовольче машинобудування, ремонт техніки, виробництво мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, видобуток торфу для АПК і капітальне будівництво в АПК);
- сільське господарство, включаючи особисте підсобне господарство і лісове господарство;
- галузі заготівлі, переробки і доведення сільськогосподарської продукції до споживача: харчово-смакова, м'ясна і молочна, рибна, борошномельно-круп'яна і комбікормова, легка (в частині переробки сільськогосподарської сировини), торгівля продовольчими товарами і громадське харчування.

📖 **Територіальну структуру АПК** можна розглядати у розрізі економічних районів, природно-економічних зон, або областей, їх складовими в свою чергу виступають локальні або елементарні АПК і форми їх територіального зосередження:

- агропромисловий пункт,
- агропромисловий центр,
- агропромисловий куш (компактно розміщені групи агропромислових центрів і пунктів, у яких співпадають сировинні зони),
- агропромисловий вузол (система пунктів, центрів і кушів, що носять багатогалузевий характер і територіально розміщені навколо великих і середніх міст),
- агропромисловий район (сукупність всіх нижчих ланок, розташованих порівняно на великій, як правило однорідній за природно-економічними умовами території).

▲ **Агропромисловий приміський комплекс** – сукупність сільськогосподарських підприємств по вирощуванню (виробництву) малотранспортабельної сільськогосподарської продукції поблизу зон високої концентрації міського населення навколо великих міст, а також у зонах відпочинку, її промислової переробки і реалізації.

Складові агропромислового приміського комплексу:

- приміське сільське господарство;
- промисловість по переробці сільськогосподарської сировини;
- виробництво засобів виробництва для сільськогосподарської і переробної промисловості;
- заготівля;
- транспортування;
- зберігання і реалізація готової продукції.

Основні напрями спеціалізації агропромислових приміських комплексів в Україні:

- молокопромисловий,
- м'ясопромисловий,
- птахопромисловий,
- плодоовочево-промисловий,
- картоплепромисловий.

Основна частина населення, зайнятого в усіх сферах економічної діяльності, припадає на сільське господарство. Так, у 21 регіонах у загальній кількості зайнятого населення частка працюючих у сільському господарстві регіону перевищує аналогічний показник у промисловості й варіює від 21,5% (Автономна Республіка Крим) до 45,9% (Хмельницька область).

Територіальною базою функціонування сільського господарства служать сільськогосподарські угіддя, до складу яких входять орні землі, залежі, багаторічні насадження, природні та культурні пасовища і сінокоси. Питома вага ріллі в Україні - 59,6%.

Розподіл посівних площ по природно-економічним зонам України

Зона	Посівна площа	Кормові	Зернові	Технічні	Картопля і овочеваштанні
Полісся	15,1%	20,4%	13,7%	5,2%	22,2%
Карпати	2%	3%	1,5%	0,6%	4,7%
Лісостеп	41,8%	40,1%	38,2%	33,8%	39,6%
Степ	41,1%	36,5%	46,6%	60,5%	33,5%

Сільське господарство є пріоритетною галуззю виробництва для 11 регіонів країни. Найбільша частка валового виробництва сільськогосподарської продукції припадає на Київську, Вінницьку та Дніпропетровську області.

Проблеми у розвитку АПК України:

Деформації структури виробництва	Дві третини валової продукції виробляється в господарствах населення, що знаходяться на найнижчому щаблі суспільної організації виробництва: через малі розміри вони є консервативними до НТП і не здатними формувати мінімально необхідні партії стандартизованої продукції, яких потребує внутрішній і зовнішній ринки.
Низька ефективність сільськогосподарських підприємств	Частка збиткових підприємств – більше половини. Хронічно збитковим залишається тваринництво.
Деформації цінкових пропорцій	Особливо співвідношення цін на сільськогосподарську продукцію та матеріально-технічні ресурси, які споживаються в аграрному секторі.
Нераціональне використання земельних ресурсів сільськогосподарського призначення	Особливо меліорованих, зниження родючості земель внаслідок недостатніх природоохоронних та агротехнічних заходів у землекористуванні.
Критична зношеність основних виробничих фондів.	Рівень зношеності тракторів – більше 70%, комбайнів – 73-98%. Значна частина техніки застаріла морально.
Недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення	Інвестиційні ресурси аграрного сектору формуються головним чином за рахунок власних коштів підприємств (близько 70%), переважну частину яких складають амортизаційні відрахування. Потреба у довгострокових кредитах покривається лише на 2%.
Відсутність реформування у соціальній сфері села	Надзвичайно низька забезпеченість дільничними лікарнями, дитячими закладами тощо.

Україна має **значні можливості** для розвитку аграрного сектору, перетворення його у високоефективний, експортоспроможний сектор економіки, здатний забезпечити продовольчу безпеку держави. На нашу державу припадає майже третина запасів чорнозему та 27% орної землі в Європі (на одну особу в Україні припадає 0,68 га орної землі, тоді як у Європі - 0,25 га, у т.ч. у Польщі - 0,30 га, Франції - 0,31 га).

Стратегічними цілями розвитку аграрного сектору є:

- досягнення стабільного економічного зростання шляхом забезпечення умов для розвитку ефективного підприємництва в аграрному секторі;
- підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного агропромислового сектору на внутрішньому та зовнішніх ринках на базі нарощування обсягів інвестицій та їх інноваційного спрямування;
- створення цивілізованих умов для проживання в сільській місцевості як основи припливу працездатних верств населення та відтворення людського капіталу; формування дієздатних сільських територіальних общин.

Структурні завдання:

▪ Поглиблення земельної реформи:

- реальне забезпечення права на землю громадян і юридичних осіб;
- реалізація механізму економічного і правового регулювання земельних відносин через оренду земельних ділянок чи їхню купівлю-продаж;
- створення науково обґрунтованої системи оцінки земель сільськогосподарського призначення;
- формування інфраструктури ринку землі;
- запровадження державного контролю за діяльністю суб'єктів ринку земель, економічних стимулів раціонального використання і охорони земель;
- створення єдиної державної системи реєстрації земельних ділянок та нерухомого майна і прав на них у складі державного земельного кадастру;
- створення відповідної правової бази;
- розвиток ринку землі та іпотечних операцій, що сприятиме залученню довгострокових кредитів в аграрний сектор.

▪ Розвиток форм господарювання:

- стимулювання розвитку великотоварних господарств як найбільш ефективної та конкурентоспроможної форми організації сільськогосподарського виробництва;
- сприяння процесу формування інтегрованих структур кооперативного типу у сферах виробництва, зберігання, збуту та переробки сільськогосподарської продукції, сервісного обслуговування, удосконалення системи державної підтримки фермерських господарств;
- посилення особистих господарств, створення відповідної інфраструктури ринку, покращання агропромислового, зоотехнічного, ветеринарного, агросервісного їх обслуговування, надання їм кредитної підтримки.

- **Удосконалення системи банківських послуг:**
 - інтеграція банківського, аграрного і промислового капіталів шляхом створення інститутів спільного інвестування, зокрема венчурних фондів, запровадженню системи іпотечного кредитування, мережі кооперативних сільськогосподарських банків та кредитних спілок, банків мікро фінансування;
 - введення системи складських свідоцтв з метою зменшення ризику за надання кредитів сільськогосподарським товаровиробникам.
- **Реформування амортизаційної та податкової політики:**
 - удосконалення відповідно до вимог СОТ механізмів фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, реформування амортизаційної та податкової політики, посилення їхнього впливу на інвестиційні та інноваційні процеси у сільському господарстві (всі можливі пільги щодо податків мають пов'язуватися з цільовим використанням коштів на розширене відтворення). Земельний податок для сільськогосподарських товаровиробників має стати основним податком. Надходження від плати за землю повинні використовуватися на забезпечення охорони земель, вирівнювання економічних умов господарювання;
 - спрощення системи обліку та механізми оподаткування фермерських та селянських господарств, уніфікація механізмів податкового і бухгалтерського обліку.
- **Цінова політика:**
 - вільне ціноутворення у поєднанні з елементами державного регулювання та посилення антимонопольного контролю за цінами на матеріально-технічні ресурси, енергоносії та послуги, що споживаються сільськогосподарськими товаровиробниками.
 - активне здійснення державою заставних та інтервенційних операцій з метою стабілізації цінової ситуації на зерновому ринку.
- **Удосконалення аграрного ринку:**
 - удосконалення біржового ринку сільськогосподарської продукції, зокрема створення ринку ф'ючерсних контрактів з метою формування об'єктивних цінових індикаторів, запровадження системи страхування ризиків сільськогосподарської діяльності, створенню єдиного інформаційного простору на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, відповідності системи стандартизації та сертифікації міжнародним вимогам.

▪ **Розвиток матеріально-технічної бази:**

- конкурентоспроможність вітчизняної техніки, задоволення вимог аграрного сектору у технічних засобах;
- налагодження прямих і опосередкованих зв'язків між виробниками техніки, структурами технічного сервісу та сільськогосподарськими товаровиробниками за участю банків, інших кредитних установ, страхових і лізингових компаній, створення регіональних центрів маркетингу техніки, забезпечення державної підтримки у підвищенні купівельної спроможності сільськогосподарських товаровиробників, розробці та ухваленні відповідних нормативних документів.

Тема 3.4. Підприємництво як особлива форма суспільно корисної діяльності

Еволюція терміну “підприємець”:

Підприємець – це власник, що бере на себе ризик своєї господарської діяльності	Рішар Кантільон (1725)
Підприємець – власник підприємства. Мета підприємницької діяльності – отримання підприємницького доходу	Адам Сміт (1768)
Підприємець – це людина, яка вміє поєднувати та комбінувати чинники виробництва. Головна функція підприємця полягає не в отриманні прибутку, а в організації й управлінні відтворенням у рамках звичайної господарської діяльності, результатом якої є підприємницький дохід, а не дохід на капітал	Ж.Б.Сей (1803)
Підприємець – це особа (не обов’язково власник), що створює підприємство й управляє його діяльністю для отримання доходу. Його внеском у цю діяльність є власна ініціатива, талант, винахідливість	Френсіс Уокер (1876)
Підприємець – це особистість з яскраво вираженими новаторськими діловими здібностями, що реалізуються в оригінальних, нетрадиційних проектах, відмінних від наявних комерційних	Йозеф Шумпетер (1934)
Підприємець – це носій особливих рис, який вміє ризикувати, приймати нестандартні рішення, відповідати за свої дії і тому претендує на незапланований дохід	А.Тюнен
Підприємець – особа, яка попри невизнаність майбутнього може “вгадати” основні параметри розвитку виробництва та обміну, завдяки чому отримати комерційний ефект	Ф.Х.Найт (1935)
Діяльність підприємця передбачає організаційно-господарську новизну та економічну підприємницьку свободу	Ф.А.Хаск
Підприємець завжди в пошуках змін, він використовує будь-яку можливість із максимальним зиском	Пітер Дракер (1964)
Поведінка підприємця охоплює елементи ініціативи; організаційні здібності; відповідальність за ризик	А.Шапіро
Підприємець по-різному виглядає в очах економістів, психологів, інших підприємців. З погляду економіста, підприємець – це той, хто поєднує кошти, працю, матеріал і т. ін. таким чином, щоб їх сукупна вартість зростала. При цьому підприємець вносить зміни, запроваджує інновації і змінює заведений порядок	Карл Веспер (1980)

<p>“Підприємництво – самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність із виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг та здійснення торгівлі з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством”. На думку сучасних вчених економістів, це формулювання практично ототожнює поняття “підприємництво” з поняттям ”бізнес” або зводить його лише до результату підприємницької діяльності – прибутку</p>	<p>Закон України “Про підприємництво” від 07.02.1991 № 698</p>
--	---

Порівняльна характеристика категорій “бізнес” і “підприємництво” та похідних:

“Бізнес”	“Підприємництво”
<p>“Business” (англ.) – справа, заняття, комерція, угода, торговельна операція тощо, пов’язана з особистою вигодою</p>	<p>особливий вид бізнесу. Його метою є отримання не прибутку взагалі, а над-прибутку, тобто підприємницького до-ходу, що отримується внаслідок само-стійної інноваційної діяльності, яка ґрун-тується на повній економічній від-повідальності, на персоніфікованому гнучкому управлінні й організації про-цесу відтворення</p>
<p>Будь-яка (господарська, виробнича, посередницька тощо) стабільна економічна діяльність із більш передбачуваними результатами і набагато меншим ступенем ризику, ніж підприємництво</p>	<p>четвертий фактор виробництва, сутність якого полягає в найбільш ефективному комбінуванні трьох основних факторів (земля, капітал, праця) з метою задово-лення потреб споживача способами, відмінними від застосовуваних конку-рентами, що і дає можливість отримання підприємницького доходу</p>
<p>Систематизована тривала діяльність суб’єктів господарювання в умовах ринкової економіки, націлена на одержання реального прибутку у грошовій формі</p>	<p>окремих випадок бізнесу, що більшою мірою зорієнтований на особистість людини, яка здійснює бізнес і якій при-таманні певний стиль і тип господарської поведінки</p>
<p>Охоплює відносини між всіма ми учасниками ринкової економіки, а також дії не тільки підприємців, а й споживачів, найманих працівників, державних структур</p>	<p>можливо не тільки у сфері бізнесу, а й в науці, культурі, медицині тощо. Визна-чальним при цьому є не продукт чи по-слуга, що надаються, а стиль роботи підприємця</p>

Малий бізнес – особлива форма бізнесу, пов’язана з функціонуванням малих підприємницьких структур будь-якої форми власності і відповідної правової форми організації з метою отримання прибутку	мале підприємництво – це одна з форм реалізації підприємницької ініціативи та підприємницького потенціалу (поряд з корпоративним та внутрішньофірмовим)
Бізнесмен – людина, яка “робить гроші”, власник капіталу, що перебуває в обігу і приносить йому дохід	підприємець – людина, яка здатна генерувати ділові ідеї, вишукувати можливості для створення щось нового, використовувати нетрадиційні шляхи, брати на себе ризик і відповідальність під час втілення в життя цих ідей

Підприємництво:

Вид діяльності, що визначається:	Тип і стиль господарської поведінки, що характеризується:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ самостійністю у виборі напрямків і методів діяльності ▪ інноваційним характером господарювання ▪ ризикованим характером діяльності ▪ орієнтацією на досягнення комерційного успіху 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ цілеспрямованістю і наполегливістю ▪ ініціативністю та пошуком нетрадиційних рішень ▪ готовністю йти на обґрунтований ризик ▪ гнучкістю і постійним самооновленням

Основні функції підприємницької діяльності:

- **Творча** - генерування та активне використання новаторських ідей і пілотних проектів, готовність до виправданого ризику та вміння ризикнути.
- **Ресурсна** - формування та ефективне використання власного капіталу, а також інформаційних, матеріальних і трудових ресурсів.
- **Організаційна** - практична організація маркетингу, виробництва, реклами, продажу та інших господарських операцій.

Суб'єкти підприємницької діяльності (підприємці):

- громадяни України, інших держав, особи без громадянства, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності;
- юридичні особи всіх форм власності, встановлених Законом України "Про власність";
- об'єднання юридичних осіб, що здійснюють діяльність в Україні на умовах угоди про розподіл продукції.

Не допускається заняття підприємницькою діяльністю таких категорій громадян:

- військовослужбовців;
- службових осіб органів прокуратури;
- суду;
- державної безпеки;
- внутрішніх справ;
- державного нотаріату;
- органів державної влади і управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств.

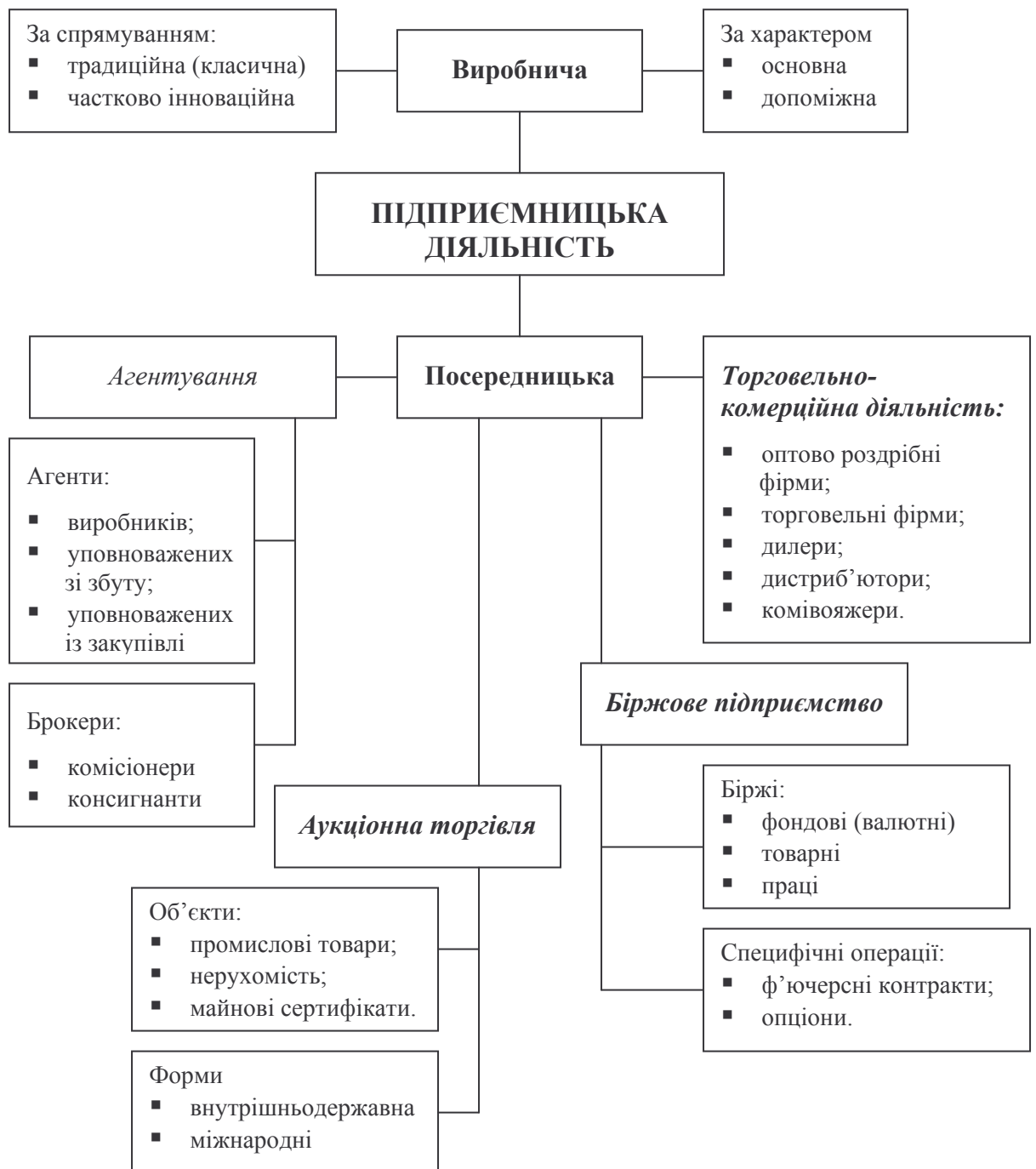
📖 Особи, яким **суд заборонив займатися певною діяльністю**, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідного виду діяльності до закінчення терміну, встановленого вирокком суду.

📖 Особи, які мають **непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини**, не можуть бути зареєстровані як підприємці, не можуть виступати співзасновниками підприємницької організації, а також займати в підприємницьких товариствах та їх спілках (об'єднаннях) керівні посади і посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю.

Характеристика підприємництва:

- вільний вибір видів діяльності;
- залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб і громадян;
- самостійне формування програми діяльності та вибір постачальників і споживачів вироблюваної продукції, встановлення цін відповідно до законодавства;
- вільний найм працівників;
- залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, природних та інших видів ресурсів, використання яких не заборонено або не обмежено законодавством;
- вільне розпорядження прибутком, що залишається після внесення платежів, установлених законодавством;
- самостійне здійснення підприємцем – юридичною особою зовнішньоекономічної діяльності, використання будь-яким підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Типологія виробничої та посередницької підприємницької діяльності

Види підприємств в Україні:

- Приватне підприємство, засноване на власності фізичної особи.
- Колективне підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства.
- Господарське підприємство.
- Підприємство, яке засноване на власності об'єднання громадян.
- Комунальне підприємство, засноване на власності відповідної територіальної громади.
- Державне підприємство, засноване на державній власності (у т. ч. казенне підприємство).

- ▲ **Господарські товариства** – підприємства, установи, організації, створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їхнього майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

Господарські товариства:

- Акціонерні товариства.
 - Товариства з обмеженою відповідальністю.
 - Товариства з додатковою відповідальністю.
 - Повні товариства.
 - Командитні товариства.
- ▲ **Акціонерне товариство** – товариство, яке має статутний фонд, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства.
 - ▲ **Відкрите акціонерне товариство** – вид акціонерного товариства, акції якого можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах.
 - ▲ **Закрите акціонерне товариство** – вид акціонерного товариства, акції якого розподіляються між засновниками і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржах.
 - ▲ **Товариство з обмеженою відповідальністю** – товариство, що має статутний фонд, розділений на частки, розмір яких визначається установчими документами. Учасники товариства несуть відповідальність в межах їх вкладів.
 - ▲ **Товариство з додатковою відповідальністю** – товариство, статутний фонд якого поділено на частки визначених установчими документами розмірів. Учасники такого товариства відповідають за його боргами своїми внесками до статутного фонду, а за недостатністю цих сум – додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного учасника.
 - ▲ **Повне товариство** – товариство, всі учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.
 - ▲ **Командитне товариство** – товариство, що включає поряд з одним чи більшістю учасників, які несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, також одного або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників).

Критерії визначення малого підприємства на Україні

Новостворювані та діючі підприємства з чисельністю працюючих:	
у промисловості та будівництві	до 200 чоловік
в інших галузях виробничої сфери	до 50 чоловік
у науці і науковому обслуговуванні	до 100 чоловік
у галузях невиробничої сфери	до 25 чоловік
у роздрібній торгівлі	до 15 чоловік

Для державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності – юридичної особи подаються такі документи:

- рішення власника (власників) майна або уповноваженого ним (ними) органу про створення юридичної особи (крім приватного підприємства). Якщо власників або уповноважених ними органів два і більше, таким рішенням є установчий договір, а також протокол установчих зборів (конференції) у випадках, передбачених законом;
- статут, якщо це необхідно для створюваної організаційної форми підприємництва;
- реєстраційна картка встановленого зразка, яка є водночас заявою про державну реєстрацію;
- документ, що засвідчує сплату власником (власниками) внеску до статутного фонду суб'єкта підприємницької діяльності в розмірі, передбаченому законом;
- документ, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію;
- при створенні відкритих акціонерних товариств (крім відкритих акціонерних товариств, створених у процесі приватизації та/або корпоратизації) подається засвідчений Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіт про наслідки підписки на акції

Громадяни, які мають намір здійснювати підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, подають:

- реєстраційну картку встановленого зразка, яка є водночас заявою про державну реєстрацію;
- копію довідки про присвоєння ідентифікаційного номера фізичної особи – платника податків та інших обов'язкових платежів;
- документ, що засвідчує внесення плати за державну реєстрацію

! Державна реєстрація суб'єктів підприємницької діяльності проводиться за наявності всіх необхідних документів за заявочним принципом протягом **не більше п'яти робочих днів**.

Порівняльна характеристика організаційно-правових форм підприємницької діяльності:

Організаційно-правова форма	Сутнісна характеристика	Переваги	Недоліки
Одноосібне володіння	власником є фізична особа або родина	<ul style="list-style-type: none"> ▪ простота заснування; ▪ повна самостійність, свобода та оперативність дій; ▪ максимально можливі спонукальні мотиви до ефективного господарювання; ▪ збереження комерційної таємниці 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ труднощі із залученням великих інвестицій та одержаних кредитів; ▪ повна відповідальність за борги; ▪ брак спеціалізованого менеджменту; ▪ невизначеність терміну функціонування
Господарське товариство	об'єднання власників капіталів кількох фізичних або юридичних осіб за умов розподілу ризику і прибутку, спільного контролю результатів бізнесу, безпосередньої участі в діяльності	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ширші можливості для ефективної діяльності; ▪ збільшення фінансової незалежності та дієздатності; ▪ більша свобода дій і виваженість управлінських рішень; ▪ можливість залучення до управління товариством професійних менеджерів 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ загроза окремим партнерам через солідарну відповідальність; ▪ можливість банкрутства через професійну некомпетентність одного з партнерів; ▪ збільшення ймовірності господарського ризику через недостатню передбачуваність процесу і результатів діяльності

Корпорація	власником є акціонери, що несуть обмежену відповідальність (у розмірі свого внеску в акціонерний капітал), але розпоряджуються прибутком через участь у загальних зборах акціонерів	<ul style="list-style-type: none"> ▪ реальна можливість залучення необхідних інвестиційних ресурсів; ▪ більша здатність до нарощування обсягів виробництва (послуг); ▪ наявність лише обмеженої відповідальності акціонерів; ▪ тривалість функціонування 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ наявність розбіжностей між правами власності та функцією контролю діяльності; ▪ сплата більших податків через оподаткування спочатку прибутку, а потім одержуваних дивідендів; ▪ існування потенційних можливостей для зловживань із боку посадових осіб
-------------------	---	--	--

Формування державної політики щодо розвитку малого підприємництва в Україні

Попередній етап	<p>Початок формування правових, організаційних та економічних засад підприємництва поклало прийняття у 1987 році Закону СРСР “Про індивідуальну трудову діяльність громадян СРСР”, який сприяв частковій легалізації індивідуального підприємництва, створенню власної справи.</p> <p>Нового імпульсу щодо розвитку малого підприємництва додало прийняття у 1988 році Закону “Про кооперацію”</p>	<p>В цей час вже багато людей займалися підприємницькою діяльністю під вивіскою індивідуальної трудової діяльності.</p> <p>Власне кооперативи поклали початок розвитку малого і середнього підприємництва.</p> <p>Протягом 1989-1990 років малі підприємства створювалися головним чином на основі субпідрядної системи та використовували державну власність. Це був лише початковий етап розвитку малого підприємництва в Україні</p>
------------------------	--	---

<p style="text-align: center;">I етап</p>	<p>Формування справжніх ринкових елементів державної політики підтримки малого підприємництва в Україні відбувається з 1991 року, а саме – з прийняття 7 лютого 1991 року Верховною Радою України Закону України “Про підприємство”, та утворення Державного комітету України зі сприяння малим підприємствам і підприємству у травні 1991 року. Логічним подальшим кроком було схвалення у березні 1993 року Кабінетом Міністрів України Програми державної підтримки підприємства в Україні з визначенням головних завдань державної політики щодо розвитку приватного сектору та підприємства, насамперед малого та середнього</p>	<p>Проголошення у Доповіді Президента України Верховній Раді України 11 жовтня 1994 року першочергових завдань державної політики, спрямованої на всебічний розвиток малого та середнього підприємства.</p> <p>Ця політика була спрямована на вирішення таких основних завдань:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ утворення необхідної правової бази, яка б забезпечувала вільний розвиток зазначених сфер економіки; ▪ вдосконалення діючої системи державної підтримки підприємства
--	---	--

<p>III етап</p>	<p>Схвалення Кабінетом Міністрів України Концепції державної політики розвитку малого підприємництва у квітні 1996 року, конституційне закріплення свободи підприємництва 28 червня 1996 року та затвердження Кабінетом Міністрів України Програми розвитку малого підприємництва в Україні на 1997-1998 роки в січні 1997 року, створення у 1997 році Державного комітету України з питань розвитку підприємництва, створення Національної програми кредитних гарантій, започаткування дерегуляторної реформи.</p> <p>Постановою Верховної Ради України від 29 січня 1997 року було затверджено Програму розвитку малого підприємництва в Україні на 1997-1998 роки</p>	<p>Програма розвитку малого підприємництва була покликана розбудувати один з найважливіших сегментів саморегулятивної системи держави. Програма мала виконати наступні завдання:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ створення правових, економічних і організаційних умов для сталого розвитку малого підприємництва; ▪ формування системи державної підтримки малого підприємництва; ▪ сприяння розвитку малих підприємств у виробничій, інноваційній та соціальній сферах, створення нових робочих місць, стимулювання інвестиційної активності та обмеження монополізму в підприємницькій діяльності; ▪ розвиток фінансово-кредитних та інвестиційних відносин у сфері малого підприємництва; ▪ формування розвинутої інфраструктури малого підприємництва на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях; ▪ створення широкого прошарку підприємців-власників
-----------------	--	--

<p>III етап</p>	<p>19 квітня 2000 року Верховна Рада України прийняла Закон України “Про державну підтримку малого підприємництва”. Метою державної підтримки малого підприємництва згідно із Законом є:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ створення умов для позитивних структурних змін в економіці України; ▪ сприяння формуванню і розвитку малого підприємництва, становлення малого підприємництва як провідної сили в подоланні негативних процесів в економіці та забезпечення сталого позитивного розвитку суспільства; ▪ підтримка вітчизняних виробників; ▪ формування умов для забезпечення зайнятості населення України, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць. <p>21 грудня 2000 року було прийнято Закон України “Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні”</p>	<p>напрямки державної підтримки малого підприємництва в Україні:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ формування інфраструктури підтримки і розвитку малого підприємництва, організація державної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємництва; ▪ встановлення системи пільг для суб'єктів малого підприємництва; ▪ запровадження спрощеної системи оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності; ▪ фінансово-кредитна підтримка малого підприємництва; ▪ залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення поставки продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб
-----------------	---	---

Основні чинники розвитку малого підприємництва в Україні:

- **Системна й структурна криза 1991-1995 рр.:**
 - легалізація малого підприємництва;
 - утворення величезних ніш у трансакційній сфері;
 - низька ефективність великого й середнього бізнесу;
 - низький платоспроможний попит населення;
 - обмежені можливості одержання кредитів;
 - нерозвинене правове середовище для діяльності МП;
 - слабкість правового захисту, кримінальний і державний рекет.
- **Етап стабілізації 1996-1998 рр.:**
 - стабілізація господарських зв'язків;
 - зростання доходів населення;
 - збереження попиту на посередницькі послуги в частині бартерних схем;
 - жорсткість конкуренції в роздрібному сегменті;
 - в "корпоративному" сегменті знизився попит на "допомогу" у виведенні активів.
- **Етап зростання з 1999 р.:**
 - скорочення ринку посередницьких послуг внаслідок росту монетизації економіки;
 - підвищення ефективності сектору великих підприємств;
 - експансія великого бізнесу на сегменти ринку МП;
 - підвищення ефективного навантаження на МП за рахунок більш ефективного адміністрування.

Мета державної підтримки малого підприємництва:

- створення умов для позитивних структурних змін в економіці України;
- сприяння формуванню і розвитку малого підприємництва, становлення малого підприємництва як провідної сили в подоланні негативних процесів в економіці та забезпечення сталого позитивного розвитку суспільства;
- підтримка вітчизняних виробників;
- формування умов для забезпечення зайнятості населення України, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць.

Напрями державної підтримки малого підприємництва:

- формування інфраструктури підтримки і розвитку малого підприємництва, організація державної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для суб'єктів малого підприємництва;
- встановлення системи пільг для суб'єктів малого підприємництва;

- запровадження спрощеної системи оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності;
- фінансово-кредитна підтримка малого підприємництва;
- залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення поставки продукції (робіт, послуг) для державних та регіональних потреб.

Програми підтримки малого підприємництва включають положення про:

- фінансово-кредитну та інвестиційну підтримку суб'єктів малого підприємництва;
- забезпечення участі суб'єктів малого підприємництва у виконанні поставок для державних, регіональних та місцевих потреб;
- вдосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності;
- сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва;
- пропозиції щодо встановлення системи пільг для суб'єктів малого підприємництва, у тому числі пом'якшення податкової політики;
- допомогу в матеріально-технічному та інформаційному забезпеченні

Державна та регіональні програми підтримки малого підприємництва спрямовуються на реалізацію таких основних заходів:

- удосконалення нормативно-правової бази з питань розвитку і підтримки малого підприємництва;
- фінансово-кредитна підтримка малого підприємництва;
- створення бізнес-інкубаторів, бізнес-центрів, консультаційних та інформаційних систем тощо;
- удосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для малого підприємництва;
- створення сприятливих умов для залучення до підприємницької діяльності соціально незахищених категорій населення – інвалідів, жінок, молоді, звільнених у запас військовослужбовців, безробітних тощо;
- сприяння в отриманні суб'єктами малого підприємництва приміщень (будівель), обладнання, необхідних для здійснення підприємницької діяльності, а також інформаційних матеріалів;
- залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм, здійснення поставки продукції (робіт, послуг) для державних потреб

Основними завданнями мережі бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів є:

- консультування з питань законодавства України;
- надання інформації щодо здійснення державної підтримки суб'єктів малого підприємництва;
- надання інформації щодо наявності в регіоні необхідності використання товарів (послуг), що виготовляються суб'єктами малого підприємництва, які розташовані на території регіону;
- підвищення рівня кваліфікації управлінського персоналу суб'єктів малого підприємництва

Спрощена система оподаткування бухгалтерського обліку та звітності передбачає:

- заміну сплати встановлених законодавством податків і зборів (обов'язкових платежів) сплатою єдиного податку;
- застосування спрощеної форми бухгалтерського обліку та звітності

📖 Спрощена система оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності може застосовуватися **поряд з діючою загальною системою оподаткування, бухгалтерського обліку та звітності**, передбаченою законодавством, **на вибір суб'єкта малого підприємництва.**

Спрощена система оподаткування бухгалтерського обліку та звітності запроваджується для таких суб'єктів малого підприємництва:

- **фізичних осіб**, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і у трудових відносинах з якими, включаючи членів їх сімей, протягом року перебуває не більше 10 осіб та обсяг виручки яких від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 500 тис. гривень;
- **юридичних осіб** – суб'єктів підприємницької діяльності будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, в яких за рік середньооблікова чисельність працюючих не перевищує 50 осіб і обсяг виручки яких від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік не перевищує 1 млн. гривень

📖 Найважливішим напрямом регулювання малого підприємництва є **економічні механізми.**

Важелі впливу на суб'єкти малого підприємництва:

- **прямі;**
- **непрямі.**

Механізм прямих заходів передбачає:

- надання субсидій і позик,
- формування державних фондів,
- створення спеціальних фінансових установ.

До **прямої фінансової політики з боку держави** можуть належати також:

- фінансування за рахунок бюджетних коштів;
- залучення коштів місцевих бюджетів;
- забезпечення умов для створення й діяльності недержавних фондів підтримки підприємництва;
- заохочення громадських об'єднань, фінансових організацій у спрямуванні коштів на підтримку малого підприємництва.

Заходи непрямого впливу включають:

- податкові знижки (або повне звільнення від інших податків);
- податкові пільги;
- прискорену амортизацію.

Вагомі проблеми банківського кредитування суб'єктів малого підприємництва є:

- відсутність майна, що може служити ліквідною заставою як гарантії повернення кредиту;
- складність та тривалість процедури оформлення та отримання кредиту;
- регулярна потреба в малих кредитах для поповнення обігових коштів.

Вирішення цих проблем лежить у площині **створення системи схем для надання гарантій** комерційним банкам на частку, виданого суб'єкту підприємництва кредиту, **створенні схем мікрокредитування.**

Дієвість і ефективність системи мікрокредитування забезпечується тим, що:

- діяльність спеціалізованої установи з мікрокредитування не є прибутковою, а спрямована лише на підтримку і розвиток малого підприємства;
- мікрокредити "мають бути доступні для широкого кола "малих" суб'єктів, порядок їх надання має бути максимально простим;
- мікрокредити не повинні в обов'язковому порядку забезпечуватися майновою заставою (можуть бути інші способи забезпечення: поручительство, гарантія тощо).

Середньооблікова чисельність працюючих для суб'єктів малого підприємництва визначається за методикою, затвердженою органами статистики, з урахуванням усіх його працівників, у тому числі тих, що працюють за договорами та за сумісництвом, а також працівників представництв, філіалів, відділень та інших відособлених підрозділів.

Виручкою від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) вважається сума, фактично отримана суб'єктом підприємницької діяльності на розрахунковий рахунок або (та) в касу за здійснення операцій з продажу продукції (товарів, робіт, послуг).

Ставка єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва – фізичних осіб встановлюється місцевими радами за місцем їх державної реєстрації залежно від виду діяльності і не може становити менше 20 гривень та більше 200 гривень на місяць.

У разі коли фізична особа – суб'єкт малого підприємництва здійснює кілька видів підприємницької діяльності, для яких встановлено **різні ставки єдиного податку**, нею придбавається одне свідоцтво і сплачується єдиний податок, що **не перевищує встановленої максимальної ставки**.

У разі коли платник єдиного податку здійснює підприємницьку діяльність з використанням найманої праці або за участю у підприємницькій діяльності членів його сім'ї, ставка єдиного податку збільшується на **50 відсотків за кожну особу**.

Суб'єкт підприємницької діяльності:

- 1. Фізична особа**, яка сплачує єдиний податок, звільняється від обов'язку нарахування, відрахування та перерахування до державних цільових фондів зборів, пов'язаних з виплатою заробітної плати працівникам, які перебувають з ним у трудових відносинах, включаючи членів його сім'ї.
- 2. Юридична особа**, який перейшов на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, самостійно обирає одну з наступних ставок єдиного податку:
 - 6 відсотків суми виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) без урахування акцизного збору у разі сплати податку на додану вартість згідно із Законом України "Про податок на додану вартість";
 - 10 відсотків суми виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), за винятком акцизного збору, у разі включення податку на додану вартість до складу єдиного податку.

▣ Суб'єкт малого підприємництва, який сплачує єдиний податок, не є платником таких видів податків і зборів (обов'язкових платежів):

- податку на додану вартість, крім випадку, коли юридична особа обрала спосіб оподаткування доходів за єдиним податком за ставкою 6 відсотків;
- податку на прибуток підприємств;
- податку на доходи фізичних осіб (для фізичних осіб – суб'єктів малого підприємництва);
- плати (податку) за землю;
- збору на спеціальне використання природних ресурсів;
- збору до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення;
- збору до Державного інноваційного фонду;
- збору на обов'язкове соціальне страхування;
- відрахувань та зборів на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування України;

- комунального податку;
- податку на промисел;
- збору на обов'язкове державне пенсійне страхування;
- збору за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг;
- внесків до Фонду України соціального захисту інвалідів;
- внесків до Державного фонду сприяння зайнятості населення;
- плати за патенти згідно із Законом України "Про патентування деяких видів підприємницької діяльності".

! Суб'єкти підприємницької діяльності – фізичні особи – платники єдиного податку мають право **не застосовувати електронні контрольні касові апарати** для проведення розрахунків із споживачами.

Дія Указу Президента України “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва” **не поширюється на:**

- суб'єктів підприємницької діяльності, на яких поширюється дія Закону України "Про патентування деяких видів підприємницької діяльності" в частині придбання спеціального патенту;
- довірчі товариства, страхові компанії, банки, інші фінансово-кредитні та небанківські фінансові установи;
- суб'єктів підприємницької діяльності, у статутному фонді яких частки, що належать юридичним особам – учасникам та засновникам даних суб'єктів, які не є суб'єктами малого підприємництва, перевищують 25 відсотків;
- фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи і здійснюють торгівлю лікєро-горілочаними та тютюновими виробами, пально-мастильними матеріалами;
- спільну діяльність, визначену пунктом 7.7 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств"

Контролюючі органами, які мають право проводити планові та позапланові виїзні перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності:

- **органи державної податкової служби** – стосовно сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та державних цільових фондів, неподаткових платежів;
- **митні органи** – стосовно сплати ввізного мита, акцизного збору та податку на додану вартість, які справляються у разі ввезення (пересилання) товарів на митну територію України в момент перетинання митного кордону;

- **органи державного казначейства, державної контрольно-ревізійної служби та органи державної податкової служби в межах їх компетенції** – стосовно бюджетних позик, позик та кредитів, гарантованих коштами бюджетів, цільового використання дотацій та субсидій, інших бюджетних асигнувань, коштів позабюджетних фондів, а також належного виконання державних контрактів, проавансованих за рахунок бюджетних коштів.

Основні чинники, які заважають розвитку малого підприємництва:

- відсутність чітко сформульованої через систему правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва;
- збільшення адміністративних бар'єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики, регулювання орендних відносин тощо);
- відсутність реальних та дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки;
- недосконалість системи оподаткування, обліку та звітності;
- невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу;
- відсутність у підприємців необхідних знань для започаткування і ведення бізнесу;
- надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання.

Адміністративні бар'єри:

- адміністративне регулювання перешкоджає не стільки створенню малої фірми, скільки її розвитку (зростанню й диверсифікованості);
- істотним бар'єром для зростання малої фірми є неоднорідність адміністративних бар'єрів – мікро-підприємства перебувають в «ямі» низького адміністративного навантаження (чим крупніше бізнес, тим більше він залежний від органів влади й «помітний»);
- з більше значними витратами зв'язана диверсифікованість діяльності, здійснення інновацій ніж фронтальне зростання малої фірми (збільшення чисельності зайнятих);
- малий бізнес «обтікає» науково-виробничі сфери діяльності – адміністративні бар'єри в цих сферах вище.

Тіньовий обіг:

- тіньовий обіг історично виник як реакція підприємств на високий рівень податкового навантаження в сполученні низьким рівнем податкового адміністрування;
- тіньовий обіг більше представлений у мікробізнесі, із зростанням масштабів бізнесу істотно посилюється ризик виявлення порушень із боку контрольних органів;
- «тіньові» фірми обмежені в легалізації своїх ресурсів для динамічного розвитку;

- «тіньові» фірми витісняють із ринку аналогічні по масштабах легальні фірми, тому що можуть забезпечити цінову конкурентоспроможність своєї продукції (послуг). Як слідство, нові мікропідприємства, потрапляючи в середовище «тіньових» фірм, змушені або теж стати «тіньовими», або піти з ринку.

Доступ до фінансування:

- фінансування малих підприємств в основному здійснюється із власних джерел, вибір зовнішніх джерел обмежений партнерськими й банківськими кредитами;
- характерна відмінність малих підприємств – помітно менша роль у фінансуванні їхньої діяльності пайових інвестицій, при цьому «компенсатором» виступає партнерський кредит;
- єдиним реальним зовнішнім джерелом інвестицій є банківські кредити (партнерський кредит більше використовується для поповнення оборотних коштів);
- особливість українських малих підприємств – гостра проблема надання забезпечення по поверненню банківського кредиту;
- система державної підтримки по мікрокредитуванню погано «настроєна» на подолання «розриву» у доступі зростаючої малої фірми до банківського кредитування.

Система державної підтримки:

- є нейтральною до будь-яких концепцій розвитку малого підприємництва, орієнтується на потреби «більшості» у малому бізнесі, зосереджена саме на малому підприємстві і не підтримує розвиток середнього бізнесу.
- розвиток малого підприємництва, його підтримки існує більше на рівні декларацій представників всіх органів влади, міністерств і відомств;
- принцип підтримки малого бізнесу не є «наскрізним» при розгляді питань, сприяння експорту, приватизації, реформи оподаткування тощо;
- «зовнішнє середовище» адаптується, насамперед, до потреб великого бізнесу;
- у рамках цільових програм жодного разу фактично не були досягнуті заплановані цільові параметри розвитку малого підприємництва;
- жодна із цільових програм не була профінансована в повному обсязі, рівень фінансування програм підтримки МП дуже низький;
- наявні інструменти підтримки МП розрізнені й недостатньо налаштовані на потреби інноваційних, науково-виробничих малих фірм, внаслідок чого відбувається розпилення обмежених ресурсів.

Існуюча система державної підтримки підприємництва в Україні має **три взаємопов'язані групи причин неефективності:**

- 1) невизначеність та незрілість концептуально-програмної бази розвитку та підтримки підприємництва;
- 2) недосконалість та незавершеність, а в окремих випадках (зокрема на регіональному рівні) відсутність організаційної побудови комплексної і дієвої системи підтримки та цілковита недостатність її ресурсного (в першу чергу фінансового) забезпечення;
- 3) суперечливість напрямів і механізмів функціонування системи державної підтримки підприємництва, неадекватність реальному стану внутрішнього та зовнішнього середовища цього сектора економіки.

Висновки до розділу 3

1. **Успіх економічних реформ в Україні** передбачає поєднання різноманітних конкретних підходів до вирішення проблем в окремих регіонах і в той же час єдність загальних принципів функціонування ринку на всій території країни.
2. Сучасна **промислова політика** повинна передбачати:
 - мінімізацію адміністративного втручання з боку держави у господарську діяльність;
 - проведення протекціоністської політики стосовно вітчизняного товаровиробника;
 - запровадження прогнозно-рекомендаційних методів впливу у плануванні розвитку галузей економіки;
 - створення атмосфери довіри між виробником продукції та власником капіталу;
 - здійснення заходів щодо зменшення інвестиційних ризиків;
 - прозоре використання державних інвестиційних ресурсів за програмно-цільовими принципами.
3. **Завдання нарощування виробничого потенціалу** має вирішуватись в межах запровадження інноваційної моделі розвитку регіонів, створення міцної цілісної регіональної соціально-економічної системи, зорієнтованої, з одного боку, на найповніше задоволення потреб регіонів, з другого – на зміцнення конкурентних позицій регіону на основі ефективної спеціалізації. Новим для України, проте добре апробованим у європейських країнах, напрямом підвищення конкурентоспроможності регіонів має стати комплексний маркетинг регіонів та створення їхнього іміджу.
4. Слід брати до уваги **спеціалізацію регіонів** на виробництві промислової чи сільськогосподарської продукції. З наданням пріоритетності розвитку аграрного сектору національної економіки утвердиться його конкурентоспроможність, буде забезпечена продовольча безпека держави та підвищено рівень життя селян. Цього можна досягти шляхом:
 - збалансованості міжгалузевих відносин в економіці,
 - гарантування отримання справедливого доходу сільськогосподарськими товаровиробниками за умови дотримання ними обґрунтованих регламентів господарювання,
 - формування цілісної інфраструктури аграрного ринку та ринку землі,
 - застосування прозорих фінансових механізмів надання землеробам державної підтримки,
 - залучення громадських професійних галузевих (міжгалузевих) організацій до формування аграрної політики,
 - створення сучасної інфраструктури в сільській місцевості.

5. Встановлення простих, чітких, зрозумілих, єдиних для всіх "правил гри", забезпечення їх загального дотримання, створення умов для вільного доступу до всіх сегментів ринку за єдиними правилами, гарантування всім суб'єктам підприємницької діяльності захисту їх законних прав та інтересів у відносинах з іншими суб'єктами та органами влади, можливостей самореалізації кожного громадянина та забезпечення належного рівня свого життя та життя своєї сім'ї – **завдання регуляторної політики в регіоні**. Інструментами, які використовуються в рамках цього напрямку є:
- спрощення процедур реєстрації, ліцензування і започаткування бізнесу (отримання досолів в «єдиному офісі»);
 - розвиток ринку фінансових послуг,
 - формування мережі регіональних фондів підтримки підприємництва та кредитно-гарантійних установ, мікrokредитування;
 - формування регіональної інфраструктури підтримки і розвитку підприємництва, зокрема розвитку мережі консультативних, бухгалтерських, маркетингових фірм, бізнес-інкубаторів;
 - стимулювання венчурного бізнесу, поглиблення інноваційної спрямованості розвитку підприємництва.

РОЗДІЛ 4. Фінансово-бюджетна політика місцевих органів влади

Тема 4.1. Фінанси місцевих органів влади в економічній системі держави

Тема 4.2. Бюджети місцевих органів влади (місцеві бюджети)

Тема 4.3. Доходи та видатки місцевих бюджетів

Тема 4.4. Державні трансферти. Міжбюджетні відносини

Тема 4.5. Порядок розробки, розгляду та затвердження місцевого бюджету

Тема 4.6. Завдання міської (регіональної) інвестиційної політики

Тема 4.1. Фінанси місцевих органів влади в економічній системі держави

▲ **Місцеві фінанси** – це система формування, розподілу та використання грошових фондів з метою забезпечення функцій, покладених на місцеві органи влади (від субнаціональних до комунальних).

Система місцевих фінансів:

- місцевий бюджет,
- позабюджетні кошти,
- фінанси підприємств, що знаходяться у власності місцевих органів влади.

📖 Роль місцевих фінансів, їх склад і структура повністю визначається характером покладених на місцеві органи влади і самоврядування функцій, а також адміністративно-територіальним укладом держави і її політико-економічною направленістю.

Структурні елементи фінансів місцевих органів влади:

- **Видатки (головний елемент):**
 - поточні,
 - розвитку,
 - на фінансування власних повноважень,
 - обов’язкові,
 - факультативні,
 - на фінансування делегованих повноважень.
- **Доходи:**
 - власні,
 - закріплені,
 - передані,

- податкові,
 - неподаткові,
 - місцеві податки і збори,
 - частки загальнодержавних податків,
 - комунальні платежі.
- **Способи формування доходів:**
 - місцеві податки і збори,
 - частки загальнодержавних податків,
 - комунальні платежі,
 - доходи від майна та землі, що належить місцевій владі,
 - доходи комунальних підприємств,
 - кредити,
 - комунальні позики;
 - трансферти.
- **Місцеві фінансові інститути:**
 - Інститут громадських послуг,
 - самостійні місцеві бюджети,
 - комунальна форма власності,
 - позабюджетні валютні та цільові фонди,
 - місцеві податки і збори,
 - муніципальні позики,
 - фінанси комунальних підприємств,
 - комунальні платежі.
- **Суб'єкти:**
 - територіальні громади;
 - органи місцевого самоврядування, правовий статус яких закріплено в Конституції України;
 - держава в особі її органів: обласної, районної, міської (міст Києва та Севастополя) місцевої державної адміністрації та центральних органів державної влади, в першу чергу Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України та інших органів.

Суб'єктами цих відносин є Автономна Республіка Крим, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада Міністрів Автономної Республіки Крим, а також юридичні та фізичні особи у сфері фінансів місцевих органів влади.

▪ **Об'єкти:**

- фінансові ресурси, що мобілізуються, розподіляються і використовуються місцевими органами влади для виконання покладених на них функцій і завдань.

Фінансові ресурси місцевих органів влади формуються як у фондovій, так і в нефондовій формах.

▪ **Взаємовідносини:**

- між суб'єктами системи;
- між місцевими фінансами;
- іншими ланками фінансової системи держави.

▲ **Фінансова автономія місцевих органів влади** – це фінансова незалежність цих органів при виконанні покладених на них функцій. Фінансова незалежність у сукупності з організаційною та адміністративною незалежністю є передумовою ефективного розв'язання місцевими органами влади покладених на них завдань.

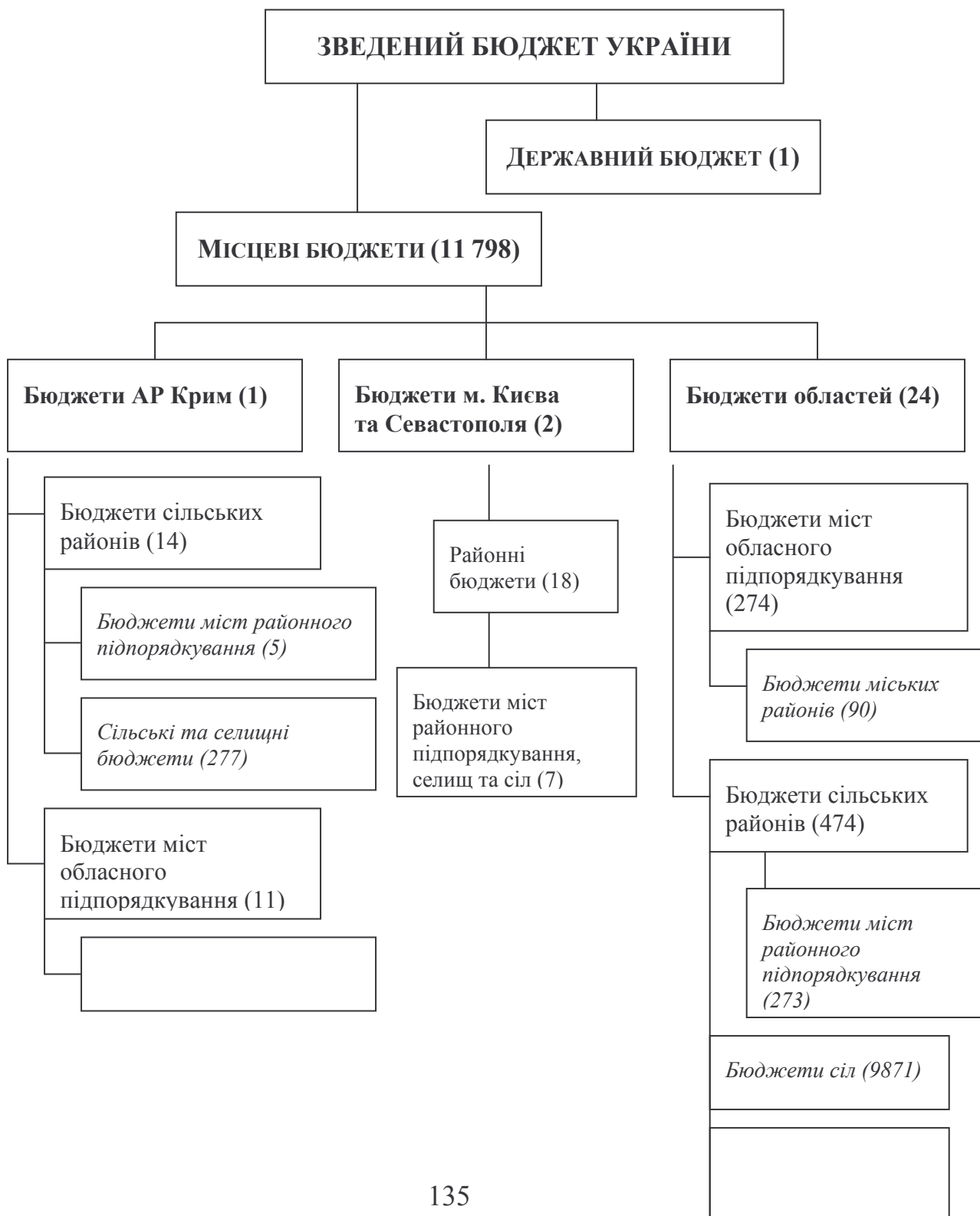
Рівень фінансової автономії місцевих органів влади може бути визначено системою кількісних показників:

- показник питомої ваги видатків на реалізацію власних повноважень: характеризує обсяг функцій, що забезпечуються органами місцевого самоврядування поза межами прямого державного контролю;
- показник питомої ваги обов'язкових видатків: характеризує обсяг завдань, що забезпечуються місцевими органами влади під контролем державної влади на рівні встановлених нею єдиних державних стандартів;
- показник питомої ваги видатків на фінансування делегованих повноважень: відображає обсяг завдань державної влади, що делегуються нею для забезпечення місцевими органами влади;
- показник питомої ваги власних доходів у доходах місцевих бюджетів: вказує на ступінь залежності доходних джерел місцевих органів влади від їхньої власної діяльності та власних рішень і є найбільш універсальним показником рівня самостійності місцевих бюджетів;
- показник питомої ваги власних і закріплених доходів у доходах місцевих бюджетів: показує рівень самостійності місцевих бюджетів з урахуванням переданої їм державою на довгостроковій основі додаткової доходної бази;
- показник питомої ваги доходів місцевих бюджетів від місцевих податків і зборів : характеризує частину доходів бюджетів, які формуються за рахунок податків і зборів, що встановлюються місцевими органами влади;
- показник питомої ваги незв'язаних субсидій у доходах місцевих органів влади відображає обсяги фінансової допомоги місцевим органам влади з боку державної влади, яка не обумовлюється конкретною метою та завданнями.

Тема 4.2. Бюджети місцевих органів влади (місцеві бюджети)

Місцевими бюджетами визнаються бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування.

Бюджетами місцевого самоврядування визнаються бюджети територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань.

Структура місцевих бюджетів

Місцевий бюджет відповідно до **Бюджетного Кодексу України** містить в собі надходження і витрати на виконання повноважень органів влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Ці надходження і витрати складають єдиний баланс відповідного бюджету.

Загальний фонд	←	СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ БЮДЖЕТУ	⇒	Спеціальний фонд
<ul style="list-style-type: none"> ▪ всі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду; ▪ всі видатки бюджету за рахунок надходжень до загального фонду бюджету; ▪ фінансування загального фонду бюджету 				<ul style="list-style-type: none"> ▪ бюджетні призначення на видатки за рахунок конкретно визначених джерел надходжень; ▪ гранти або дарунки (у вартісному обрахунку), одержані розпорядниками бюджетних коштів на конкретну мету; ▪ різницю між доходами і видатками спеціального фонду бюджету

Розвиток місцевих бюджетів:

Надходження	Витрати:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ кошти від відчуження майна, яке знаходиться у комунальній власності, в тому числі від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення; ▪ надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади; ▪ кошти від повернення позик, які надавалися з відповідного бюджету до набрання чинності Бюджетного Кодексу, та відсотки, сплачені за користування ними; ▪ кошти, які передаються з іншої частини місцевого бюджету за рішенням відповідної ради; ▪ запозичення, здійснені у відповідному порядку, ▪ субвенції з інших бюджетів на виконання інвестиційних проектів 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ погашення основної суми боргу відповідно Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування; ▪ капітальні вкладення; ▪ внески органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у статутні фонди суб'єктів підприємницької діяльності

Бюджет розвитку місцевих бюджетів є складовою частиною спеціального фонду місцевих бюджетів.

Дефіцит місцевих бюджетів

По загальному фонду місцеві бюджети можуть прийматися з дефіцитом шляхом внесення змін до рішень про місцевий бюджет за результатами річного звіту про виконання відповідного місцевого бюджету за попередній бюджетний період виключно на суму вільного залишку бюджетних коштів.

По спеціальному фонду можуть прийматися з дефіцитом виключно бюджет Автономної Республіки Крим та міські бюджети у частині дефіциту бюджету розвитку, який покривається за рахунок запозичень

Тема 4.3. Доходи та видатки місцевих бюджетів

Доходи бюджету класифікуються за такими розділами:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
 - доходи від власності та підприємницької діяльності;
 - адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу;
 - надходження від штрафів та фінансових санкцій;
 - інші неподаткові надходження.
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти.

кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

- ▲ **Податковими надходженнями** визнаються передбачені податковими законами України загальнодержавні і місцеві податки, збори та інші обов'язкові платежі.

Класифікація видатків бюджету

- 1) **функціональна (за функціями)**, має **рівні деталізації**:
 - розділи, в яких визначаються видатки бюджетів на здійснення відповідно загальних функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування;
 - підрозділи та групи, в яких конкретизуються напрями спрямування бюджетних коштів на здійснення відповідно функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування.
- 2) **економічна (за економічною характеристикою операцій)**, при проведенні яких здійснюються ці видатки):
 - поточні видатки,
 - капітальні видатки,
 - кредитування за вирахуванням погашення, склад яких визначається Міністром фінансів України.
- 3) **відомча (за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів)** - визначає перелік головних розпорядників бюджетних коштів. На її основі Державне казначейство України та місцеві фінансові органи ведуть реєстр усіх розпорядників бюджетних коштів.
- 4) **програмна (за бюджетними програмами)** - застосовується при формуванні бюджету за програмно-цільовим методом.

Податки і збори (обов'язкові платежі), що належать до доходів, що закріплюються за бюджетами місцевого самоврядування та враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів:

- 1) податок з доходів фізичних осіб:
 - 100% – до доходів бюджетів міст Києва і Севастополя;
 - 75% – до доходів бюджетів міст республіканського (в Автономній Республіці Крим) та обласного значення;
 - 25% до доходів бюджетів міст районного значення, сіл, селищ чи їх об'єднань;
- 2) державне мито в частині, що належить відповідним бюджетам;
- 3) плата за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються виконавчими органами відповідних рад;
- 4) плата за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що справляється виконавчими органами відповідних рад;
- 5) плата за торговий патент на здійснення деяких видів підприємницької діяльності (за винятком плати за придбання торгових патентів пунктами продажу нафтопродуктів (автозаправними станціями, заправними пунктами), що справляється виконавчими органами відповідних рад;
- 6) надходження адміністративних штрафів, що накладаються виконавчими органами відповідних рад або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями;
- 7) єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва у частині, що належить відповідним бюджетам.

Доходи бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів для забезпечення реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм територіальних громад враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів і формуються за рахунок:

- 1) 25% податку з доходів фізичних осіб, що сплачується (перераховується) згідно з Законом України "Про податок з доходів фізичних осіб" на відповідній території;
- 2) 25% плати за землю, що справляється на території Автономної Республіки Крим та відповідної області;
- 3) плати за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються Радою міністрів Автономної Республіки Крим та обласними державними адміністраціями.

Доходи районних бюджетів для забезпечення реалізації спільних соціально-економічних і культурних програм територіальних громад враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів і формуються за рахунок:

- 1) 50% податку з доходів фізичних осіб, що сплачується (перераховується) згідно з Законом України "Про податок з доходів фізичних осіб" на території сіл;

- 2) селищ, міст районного значення та їх об'єднань;
- 3) 15% плати за землю, що сплачується на території сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань;
- 4) плати за ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності та сертифікати, що видаються районними державними адміністраціями;
- 5) плати за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, що справляється районними державними адміністраціями;
- 6) надходження адміністративних штрафів, що накладаються районними держадміністраціями або утвореними ними в установленому порядку адміністративними комісіями.

Доходи місцевих бюджетів, що не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів:

- 1) місцеві податки і збори, що зараховуються до бюджетів місцевого самоврядування;
- 2) 100% плати за землю – для бюджетів міст Києва та Севастополя; 75% плати за землю – для бюджетів міст республіканського (Автономної Республіки Крим) та міст обласного значення; 60% плати за землю – для бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань;
- 3) податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів у частині, що зараховується до відповідного бюджету;
- 4) надходження сум відсотків за користування тимчасово вільними бюджетними коштами;
- 5) податок на промисел, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;
- 6) надходження дивідендів, нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, що є у власності відповідної територіальної громади;
- 7) плата за забруднення навколишнього природного середовища у частині, що зараховується до відповідного бюджету;
- 8) кошти від відчуження майна, яке знаходиться у комунальній власності, в тому числі від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, що перебуває у комунальній власності;
- 9) фіксований сільськогосподарський податок у частині, що зараховується до бюджетів місцевого самоврядування;
- 10) плата за оренду майнових комплексів, що знаходяться у комунальній власності;
- 11) надходження від місцевих грошово-речових лотерей;
- 12) плата за гарантії;
- 13) гранти та дарунки у вартісному обрахунку;
- 14) власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок коштів відповідного бюджету;
- 15) податок на прибуток підприємств комунальної власності;
- 16) платежі за спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення;
- 17) інші надходження, передбачені законом.

- ▲ **Місцеві податки і збори** – обов’язкові платежі, які згідно з законодавством запроваджуються органами **місцевого самоврядування** на підпорядкованих ним **територіях** і повністю зараховуються до відповідних **місцевих бюджетів**.
- ▲ **Місцеві податки** - це запроваджені відповідно до закону місцевими радами обов’язкові безвідплатні платежі, що стягуються на території відповідної адміністративної одиниці з організацій і фізичних осіб шляхом відчуження належних їм на праві власності, господарського відання або оперативного управління грошових коштів з метою фінансового забезпечення виконання функцій місцевого самоврядування та зараховується до місцевого бюджету.
- ▲ **Місцеві збори** – обов’язковий грошовий внесок, що за рішенням місцевої ради стягується на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці з організацій і фізичних осіб з метою компенсації вартості комунальних послуг, які надаються платнику місцевого збору в системі місцевого самоврядування. На відміну від місцевого податку місцевий збір має відплатний характер, він виступає однією з умов здійснення в інтересах платника збору певних дій, пов’язаних з наданням йому відповідних послуг.

Місцеві податки (Декрет Кабінету Міністрів України "Про місцеві податки і збори" від 20 травня 1993 року № 56-93):

Платники податку	Об’єкт оподаткування	Ставка податку
Юридичні особи (крім бюджетних організацій, планово-дотаційних та сільськогосподарських підприємств)	Середньоспискова чисельність працівників	Гранична ставка -10% від неоподаткованого мінімуму доходів громадян на місяць за кожного працівника
Юридичні особи та громадяни (замовники реклами)	Вартість послуг за встановлення і розміщення реклами	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 0,1% від вартості послуг за розміщення одноразової реклами ▪ 0,5% від вартості послуг за розміщення реклами на тривалий термін

Місцеві збори (Декрет Кабінету Міністрів України "Про місцеві податки і збори" від 20 травня 1993 року № 56-93):

Збір	Граничні ставки оподаткування
за парковку автомобілів	за одну годину паркування: <ul style="list-style-type: none"> ▪ 3% неоподаткованого мінімуму доходів громадян – у спеціально обладнаних місцях; ▪ 1% неоподаткованого мінімуму доходів громадян – у відведених для цього місцях.

ринковий	за кожен день торгівлі: <ul style="list-style-type: none"> ▪ 0,05 - 0,15 неоподаткованого мінімуму доходів громадян для фізичних осіб за кожне місце; ▪ 0,2 - 2 неоподаткованих мінімумів доходів громадян для юридичних осіб за кожне місце
за видачу ордера на квартиру	не більше 30 % від неоподаткованого мінімуму доходів громадян
з власників собак	щорічно, 10 % від неоподаткованого мінімуму доходів громадян
курортний	не більше 10 % від неоподаткованого мінімуму доходів громадян
за участь у бігах на іподромі	3 неоподаткованих мінімумів доходів громадян
за виграш на бігах	6 % від суми виграшу
з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі	5% від суми плати, визначеної за участь у грі
за право використання місцевої символіки	<ul style="list-style-type: none"> ▪ для юридичних осіб – 0,1% від вартості виробленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг; ▪ для громадян, які займаються підприємницькою діяльністю – 5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян
за право проведення кіно- і телезйомок	в розмірі, який не повинен перевищувати фактичних витрат на проведення зазначених заходів
за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу і лотерей	0,1% від вартості заявлених на місцеві аукціони та конкурсний розпродаж товарів або суми, на яку випускається лотерея
за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 20 неоподаткованих мінімумів доходів громадян для суб'єктів, які постійно ведуть торгівлю у спеціально відведених для цього місцях ▪ 1 неоподаткований мінімум доходів громадян на день – за одноразову торгівлю

Фінансування місцевих бюджетів переважно за рахунок місцевих податків є прийнятою у світовій практиці. За рахунок місцевих податків в США забезпечується 65% доходів місцевих бюджетів, Франції – 60%, ФРН – 45%, Великобританії – 36%, Японії – 33 %.

Характерні риси місцевих податків:

- чисельність,
- масовість,
- регресивність.

Доля місцевих податків і зборів для більшості українських міст складає, в середньому **3-5%**, а для сіл та селищ - **близько 1%**.

Для того, щоб місцеві бюджети стали основною фінансової самостійності територіальних громад в Україні, треба змінити **співвідношення між окремими групами надходжень**. Власні та закріплені доходи повинні, як підтверджує досвід ринкових країн, становити не менше, ніж 2/3 сукупних надходжень до місцевих бюджетів. Посилення ролі власних доходів повинно проходити за **рахунок перегляду переліку місцевих податків і зборів та збільшення їхнього фіскального значення**.

Видатки місцевих бюджетів включають бюджетні призначення, встановлені рішенням про місцевий бюджет, на конкретні цілі, що пов'язані з реалізацією відповідних програм.

📖 Місцеві бюджети в Україні можна назвати **бюджетами соціальних витрат**. Через місцеві бюджети здійснюється фінансування установ та організацій освіти, культури, науки, охорони здоров'я, фізичної культури, молодіжної політики, соціального забезпечення і соціального захисту населення, що знаходяться у підпорядкуванні відповідних місцевих органів виконавчої влади, а також соціально-культурних заходів відповідно до покладених на ці органи влади функцій. Крім того, за кошти місцевих бюджетів здійснюється утримання місцевих органів державної влади і самоврядування, фінансування підприємств і господарських організацій, що входять до складу місцевого господарства, а також природоохоронних заходів.

На долю місцевих бюджетів припадає:

- більше 85% витрат країни на охорону здоров'я,
- більше 60% - на освіту,
- до 98% на житлово-комунальне господарство і побутове обслуговування.

Таким чином, через місцеві бюджети формуються певні пропорції розвитку виробничої і соціальної сфери регіонів.

Видатки, що враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів

З бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань фінансуються:

- 1) **органи місцевого самоврядування** сіл, селищ, міст районного значення;
- 2) **освіта:** дошкільна освіта; загальна середня освіта (школи-дитячі садки);
- 3) **первинна** медико-санітарна, амбулаторно-поліклінічна та стаціонарна **допомога** (дільничні лікарні, медичні амбулаторії, фельдшерсько-акушерські та фельдшерські пункти);
- 4) сільські, селищні та міські **палаці культури, клуби та бібліотеки;**
- 5) **місцева міліція.**

З районних бюджетів та бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення:

- 1) **управління:**
 - органи місцевого самоврядування міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного значення;
 - органи місцевого самоврядування районного значення;
- 2) **освіта:**
 - дошкільна освіта (у містах республіканського Автономної Республіки Крим та містах обласного значення);
 - загальна середня освіта: загальноосвітні навчальні заклади, у т.ч.: школи-дитячі садки (для міст республіканського АРК та міст обласного значення), спеціалізовані школи, ліцеї, гімназії, колегіуми, вечірні (змінні) школи;
 - заклади освіти для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: загальноосвітні школи-інтернати, загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені піклування батьків, дитячі будинки (у разі, якщо не менше 70 відсотків кількості учнів загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені піклування батьків, дитячих будинків формується на території відповідного міста чи району), дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї, допомога на дітей, які перебувають під опікою і піклуванням;
 - інші державні освітні програми;
- 3) **охорона здоров'я:**
 - первинна медико-санітарна, амбулаторно-поліклінічна та стаціонарна допомога (лікарні широкого профілю, пологові будинки, станції швидкої та невідкладної медичної допомоги, поліклініки і амбулаторії, загальні стоматологічні поліклініки);

- програми медико-санітарної освіти (міські та районні центри здоров'я і заходи по санітарній освіті);

4) **соціальний захист та соціальне забезпечення:**

- державні програми соціального забезпечення: притулки для неповнолітніх (у разі, якщо не менше 70% кількості дітей які перебувають в цих закладах, формується на території відповідного міста чи району), територіальні центри і відділення соціальної допомоги на дому;
- державні програми соціального захисту: пільги ветеранам війни і праці, допомога сім'ям з дітьми, додаткові виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг, компенсаційні виплати за пільговий проїзд окремих категорій громадян;
- державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян;
- районні та міські програми і заходи щодо реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;

5) **державні культурно-освітні та театральні-видовищні програми** (театри, бібліотеки, музеї, виставки, палаци і будинки культури, школи естетичного виховання дітей);

6) **державні програми розвитку фізичної культури і спорту:**

утримання та навчально-тренувальна робота дитячо-юнацьких спортивних шкіл всіх типів (крім шкіл республіканського АРК і обласного значення), заходи з фізичної культури і спорту та фінансова підтримка організацій фізкультурно-спортивної спрямованості і спортивних споруд місцевого значення;

7) **місцева міліція.**

З бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів фінансуються:

1) **державне управління:**

- представницька і виконавча влада Автономної Республіки Крим;
- обласні ради;

2) **освіта:**

- загальну середню освіту для громадян, які потребують соціальної допомоги та реабілітації: спеціальні загальноосвітні навчальні заклади для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, санаторні школи-інтернати; загальноосвітні школи-інтернати, дитячі будинки (крім загальноосвітніх шкіл-інтернатів, загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування, та дитячих будинків сімейного типу і прийомних сімей);
- заклади професійно-технічної освіти, що перебувають у власності АРК і виконують державне замовлення;

- вищу освіту (вищі заклади освіти I, II, III та IV рівнів акредитації, що перебувають у власності АРК та спільній власності територіальних громад);
- післядипломну освіту;
- інші державні освітні програми;

3) **охорона здоров'я:**

- первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (лікарні республіканського АРК та обласного значення);
- спеціалізовану амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (спеціалізовані лікарні, поліклініки, включаючи стоматологічні, центри, диспансери, госпіталі для інвалідів Великої Вітчизняної війни, будинки дитини, станції переливання крові);
- санаторно-курортну допомогу (санаторії для хворих на туберкульоз, санаторії для дітей та підлітків, санаторії медичної реабілітації);
- інші державні програми медичної та санітарної допомоги (МСЕК, бюро судмедекспертизи, центри медичної статистики, бази спецмедпостачання, центри здоров'я і заходи санітарної освіти, інші програми і заходи);

4) **соціальний захист та соціальне забезпечення:**

- державні програми соціального захисту та соціального забезпечення: допомога по догляду за інвалідами I чи II групи внаслідок психічного розладу; адресна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям; виплати компенсації реабілітованим; дитячі будинки-інтернати; навчання та трудове влаштування інвалідів; будинки-інтернати для престарілих і інвалідів; будинки-інтернати для дітей-інвалідів; центри по нарахуванню пенсій; притулки для неповнолітніх;
- республіканські АРК і обласні програми і заходи з реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї; в) інші державні соціальні програми;

5) **культура і мистецтво:**

- державні культурно-освітні програми (республіканські АРК та обласні бібліотеки, музеї та виставки);
- державні театральні-видовищні програми (філармонії, музичні колективи і ансамблі, театри, палаци і будинки культури республіканського АРК і обласного значення);
- інші державні культурно-мистецькі програми;

6) **фізична культура і спорт:**

- державні програми з розвитку фізичної культури і спорту (навчально-тренувальна робота ДЮСШ усіх типів республіканського АРК та обласного значення, заходи з фізичної культури і спорту республіканського АРК та обласного значення);

- державні програми з інвалідного спорту і реабілітації (республіканський АРК та обласні центри з інвалідного спорту і ДЮСШ інвалідів та спеціалізовані спортивні школи параолімпійського резерву; проведення навчально-тренувальних зборів, змагань з інвалідного спорту республіканського АРК та обласного значення);

7) місцева міліція.

Не враховуються при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів видатки місцевих бюджетів на:

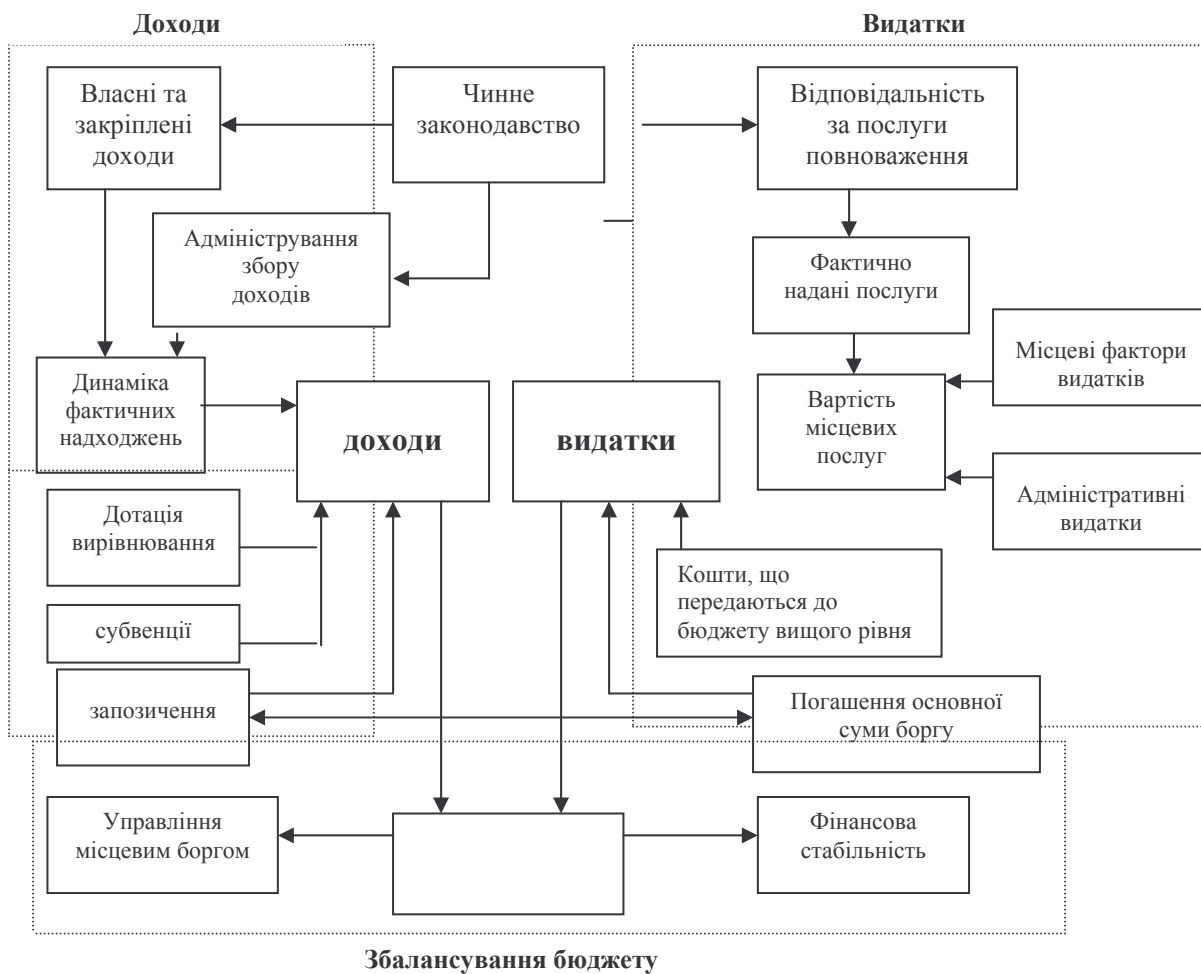
- 1) місцеву пожежну охорону;
- 2) місцеву міліцію;
- 3) позашкільну освіту;
- 4) соціальний захист та соціальне забезпечення:
 - програми місцевого значення стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї;
 - місцеві програми соціального захисту окремих категорій населення;
 - програми соціального захисту малозабезпеченої категорії учнів професійно-технічних навчальних закладів;
- 5) місцеві програми розвитку житлово-комунального господарства та благоустрою населених пунктів;
- 6) культурно-мистецькі програми місцевого значення;
- 7) програми підтримки кінематографії та засобів масової інформації місцевого значення;
- 8) місцеві програми з розвитку фізичної культури і спорту;
- 9) типове проектування, реставрацію та охорону пам'яток архітектури місцевого значення;
- 10) транспорт, дорожнє господарство:
 - регулювання цін на послуги метрополітену за рішеннями органів місцевого самоврядування;
 - експлуатацію дорожньої системи місцевого значення (в т.ч. числі роботи, що проводяться спеціалізованими монтажньо-експлуатаційними підрозділами);
 - будівництво, реконструкцію, ремонт та утримання доріг місцевого значення;
- 11) заходи з організації рятування на водах;
- 12) обслуговування боргу органів місцевого самоврядування;
- 13) програми природоохоронних заходів місцевого значення;
- 14) управління комунальним майном;
- 15) регулювання земельних відносин;
- 16) інші програми, затверджені відповідною радою згідно із законом.

Видатки розподіляються між місцевими бюджетами на основі принципу субсидіарності з урахуванням критеріїв повноти надання послуги та наближення її до безпосереднього споживача

Критерії розподілу видатків між місцевими бюджетами:		
група	видатки	здійснюються з бюджетів:
I	на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують необхідне першочергове надання соціальних послуг, гарантованих державою, і які розташовані найближче до споживачів	сіл, селищ, міст та їх об'єднань
II	на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують надання основних соціальних послуг, гарантованих державою для всіх громадян України	Автономної Республіки Крим, міст республіканського значення, міст обласного значення, а також районних бюджетів
III	на фінансування бюджетних установ та заходів, які забезпечують гарантовані державою соціальні послуги для окремих категорій громадян, або фінансування програм, потреба в яких існує в усіх регіонах України	з бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів

! З бюджетів міст Києва та Севастополя здійснюються видатки всіх трьох груп.

Загальна схема збалансування місцевих бюджетів

Тема 4.4. Міжбюджетні відносини. Державні трансферти.

▲ **Міжурядові фінансові відносини** – реальні фінансові відносини, що складаються між різними рівнями публічної влади по вертикалі.

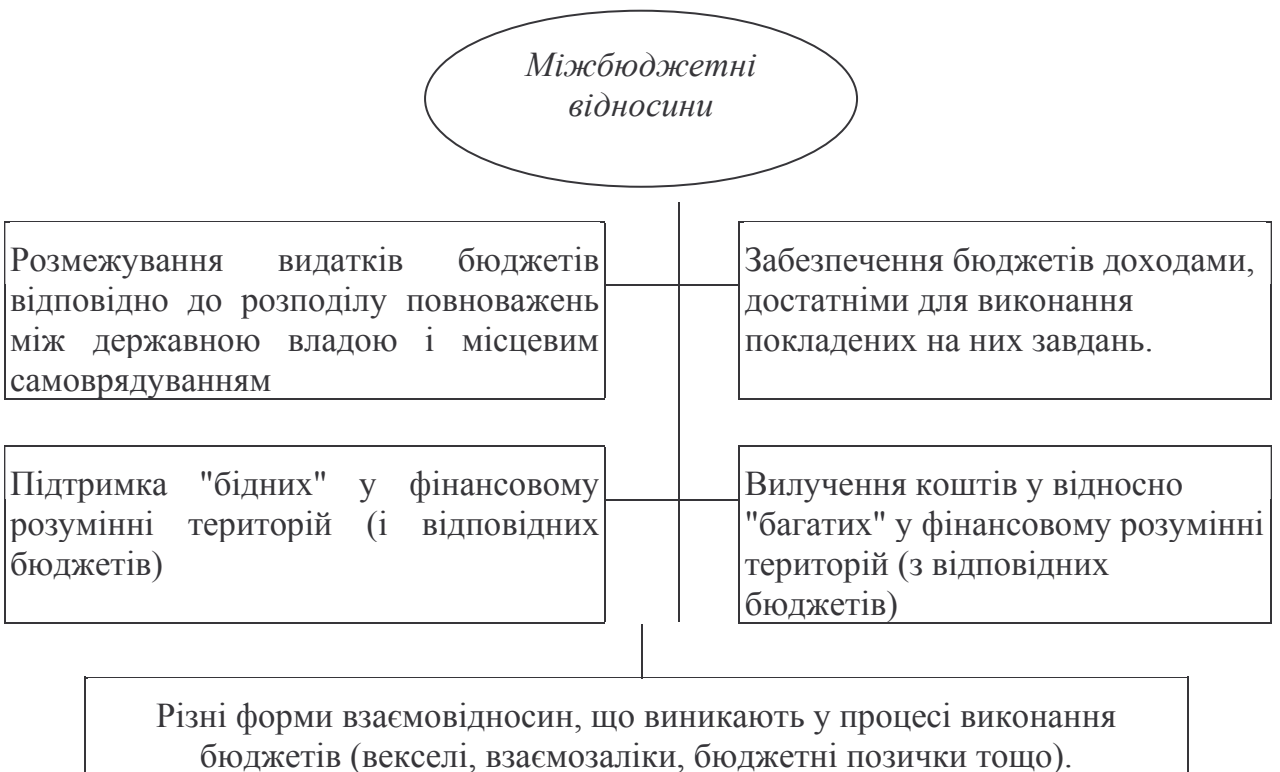
Основні концепції організації внутрішніх міжурядових фінансових відносин:

- бюджетний (фінансовий, фіскальний) федералізм;
- бюджетний унітаризм;
- концепція субсидарності.

▲ **Міжбюджетні взаємовідносини** – це форма взаємозв'язків і взаємозалежностей між окремими ланками системи місцевих бюджетів, а також між місцевими бюджетами та Державним бюджетом України.

Структурні елементи механізму міжбюджетних відносин

Механізм міжбюджетних відносин				
Моделі міжбюджетних відносин	Форми міжбюджетних відносин	Методи міжбюджетних відносин	Інструменти міжбюджетних відносин	Інституціонально-правові структури

- ▲ **Міжбюджетні трансферти** – кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

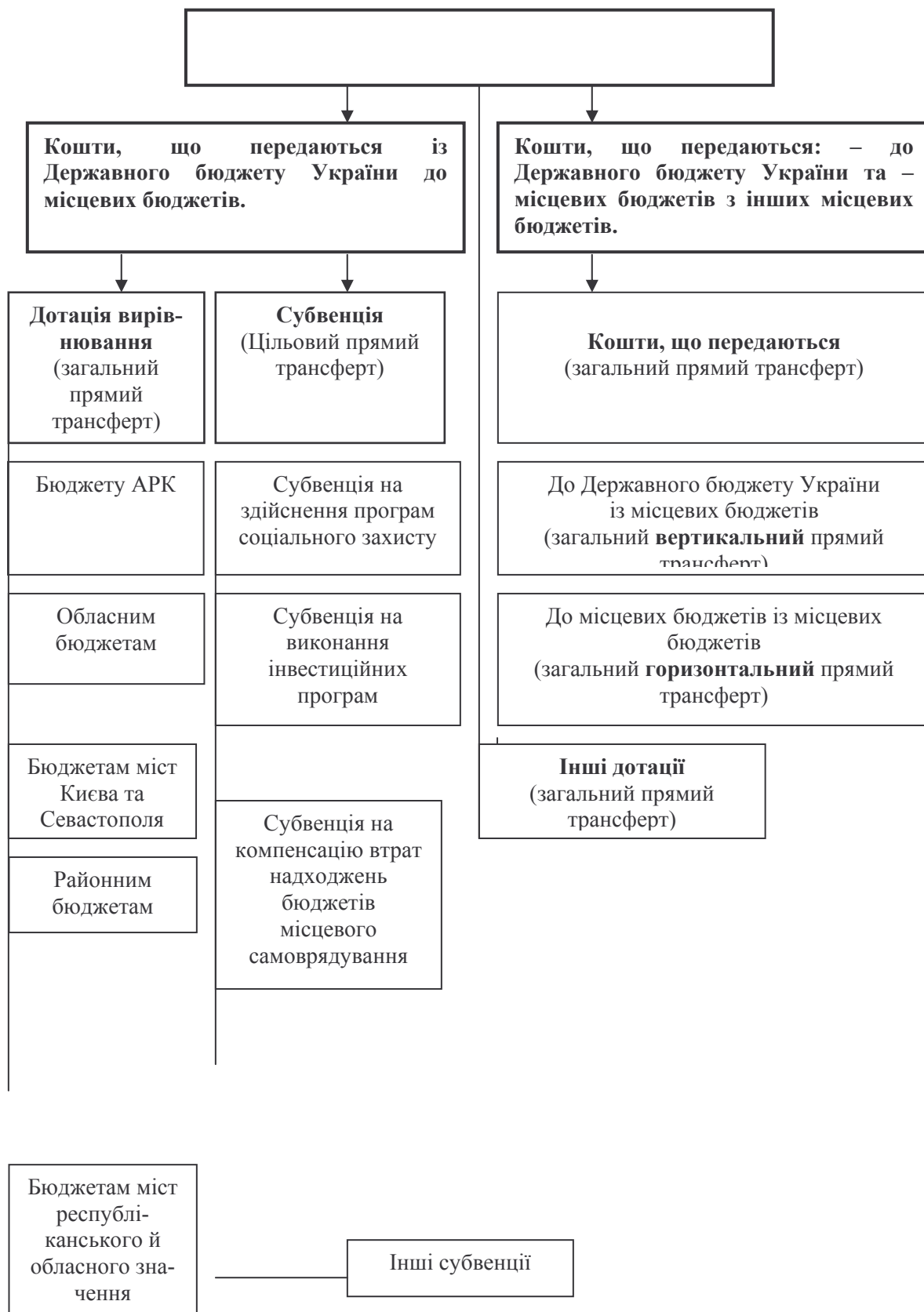
Основні вимоги до побудови системи бюджетних трансфертів (Дж. Мак-Мастером):

- врахування відмінностей у фінансових потребах територій за умов чітко визначеної сфери їхньої відповідальності;
- компенсування відмінностей між урядами одного рівня щодо потенційної можливості фінансування видатків;
- створення стимуля для зростання ступеня використання місцевими органами власного дохідного потенціалу;
- стабільність, передбачуваність відповідно до динаміки потреб територій;
- виключення немотивованого витрачання суспільних коштів.

Міжбюджетні трансферти відповідно до Бюджетного кодексу поділяються на:

1. дотацію вирівнювання:
 - міжбюджетний трансферт на вирівнювання доходної спроможності бюджету, який його отримує
2. субвенцію
 - міжбюджетні трансферти для використання на певну мету в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про надання субвенції
3. кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів
4. інші дотації

Міжбюджетні трансфери за видами та взаємодією між бюджетами:

Формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів затверджується Кабінетом Міністрів України і повинна враховувати такі параметри:

- фінансові нормативи бюджетної забезпеченості та коригуючі коефіцієнти до них;
- кількість мешканців та кількість споживачів соціальних послуг;
- індекс відносної податкоспроможності відповідного міста чи району;
- прогнозний показник кошика доходів бюджетів місцевого самоврядування для бюджетів міст Києва та Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення, і прогноз доходів – для районних бюджетів;
- коефіцієнт вирівнювання.

⚡ **Обсяг дотацій вирівнювання з державного бюджету**, що надаються бюджету Автономної Республіки Крим, обласним бюджетам, бюджету міст Києва і Севастополя, бюджетам міст республіканського (Автономної Республіки Крим) і обласного значення та бюджетам районів, або коштів, що передаються з цих бюджетів до державного бюджету (T_i), визначається за загальним фондом бюджету адміністративно-територіальної одиниці як різниця між розрахунковим обсягом видатків (V_i), прогнозним показником обсягу доходів (кошику доходів), що акумулюються на її території (D_i) із застосуванням коефіцієнту вирівнювання α_i за єдиним типом формули

$$T_i = \alpha_i (V_i - D_i).$$

⚡ **Розрахунок прогнозного показника обсягу кошику доходів**, відповідно до Бюджетного кодексу України, здійснюється шляхом застосування індексу відносної податкоспроможності відповідної адміністративно-територіальної одиниці, що обраховується на основі звітних даних про фактичні надходження відповідних податків, зборів до цих бюджетів за **три останні бюджетні періоди** (базовий період), що передують рокові, у якому формуються показники бюджету на плановий бюджетний період. При цьому враховуються втрати закріплених доходів відповідних місцевих бюджетів унаслідок надання пільг платникам податків згідно з рішеннями Верховної Ради Автономної Республіки Крим та відповідних місцевих рад.

⚡ **Розрахунок обсягу доходів, закріплених за місцевими бюджетами** здійснюється на підставі прогнозного обсягу доходів зведеного бюджету України, визначеного, у свою чергу, на підставі прогнозних основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на плановий бюджетний період, а також шляхом застосування індексу відносної податкоспроможності адміністративно-територіальної одиниці.

⚡ Для місцевих бюджетів, що передають кошти до державного бюджету застосовується **коефіцієнт вирівнювання α_i** , який має індивідуальні значення і знаходиться в межах від **0,8 до 1,0** що враховує середньорічний темп приросту обсягу кошика закріплених доходів бюджету i -ої адміністративно-територіальної одиниці за роки, які є базовими у розрахунку індексу відносної податкоспроможності.

! Основна ідея застосування нормативів видатків полягає в тому, що **обсяг видаткових потреб має віддзеркалювати потребу в соціальних послугах і бути обмеженим рамками наявних ресурсів для задоволення цих потреб.**

Принцип розподілу, яким керуються при застосуванні нормативів, полягає в тому, що **місцеві самоврядування з більшими за середні потребами в соціальних послугах повинні одержувати більший за середній обсяг ресурсів для задоволення цих потреб.**

Визначення **розрахункового обсягу видатків бюджету** Автономної Республіки Крим, обласних бюджетів, бюджетів міст Києва і Севастополя, міст республіканського (Автономної Республіки Крим) і обласного значення та районів здійснюється на основі **єдиних нормативів видатків у розрахунку на душу населення** (державне управління, охорона здоров'я, культура і мистецтво, фізична культура і спорт, соціальні програми стосовно сім'ї, жінок, молоді та дітей), на дитину або учня – освіта, отримувача соціальних послуг – соціальний захист та соціальне забезпечення, тощо.

Реформування бюджетної системи та міжбюджетних відносин

Поетапне реформування бюджетної системи та міжбюджетних відносин є органічною складовою ринкових трансформаційних процесів і здійснюється на основі бюджетного унітаризму в поєднанні з елементами бюджетної децентралізації, що, зокрема, передбачає:

- удосконалення системи стратегічного бюджетного планування та фінансового вирівнювання, з тим щоб вони ґрунтувалися на об'єктивних критеріях, гарантованих державою соціальних стандартах, нормативах мінімальної бюджетної забезпеченості, законодавчо визначеному переліку завдань місцевого значення, виконання яких є обов'язковим для органів місцевого самоврядування на всій території України;
- розроблення та впровадження бюджетних трансфертів, включаючи дотації, субвенції, субсидії, та механізму їх надання для забезпечення виконання функцій, які зараз виконуються центральними та місцевими органами виконавчої влади і можуть бути делеговані органам місцевого самоврядування;
- посилення заінтересованості місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у розширенні та виконанні доходної частини місцевих бюджетів шляхом закріплення за ними на довгостроковій основі часток загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів) та трансфертів;
- подальше вдосконалення системи місцевих податків і зборів, підвищення їх ролі у формуванні місцевих бюджетів;
- планування та фінансування видатків бюджетів усіх рівнів на заходи з соціального захисту та утримання об'єктів соціальної сфери на програмно-цільовій основі, оптимізацію мережі установ, організацій та закладів, що фінансуються з Державного бюджету України та місцевих бюджетів, і чисельності їх штатів;

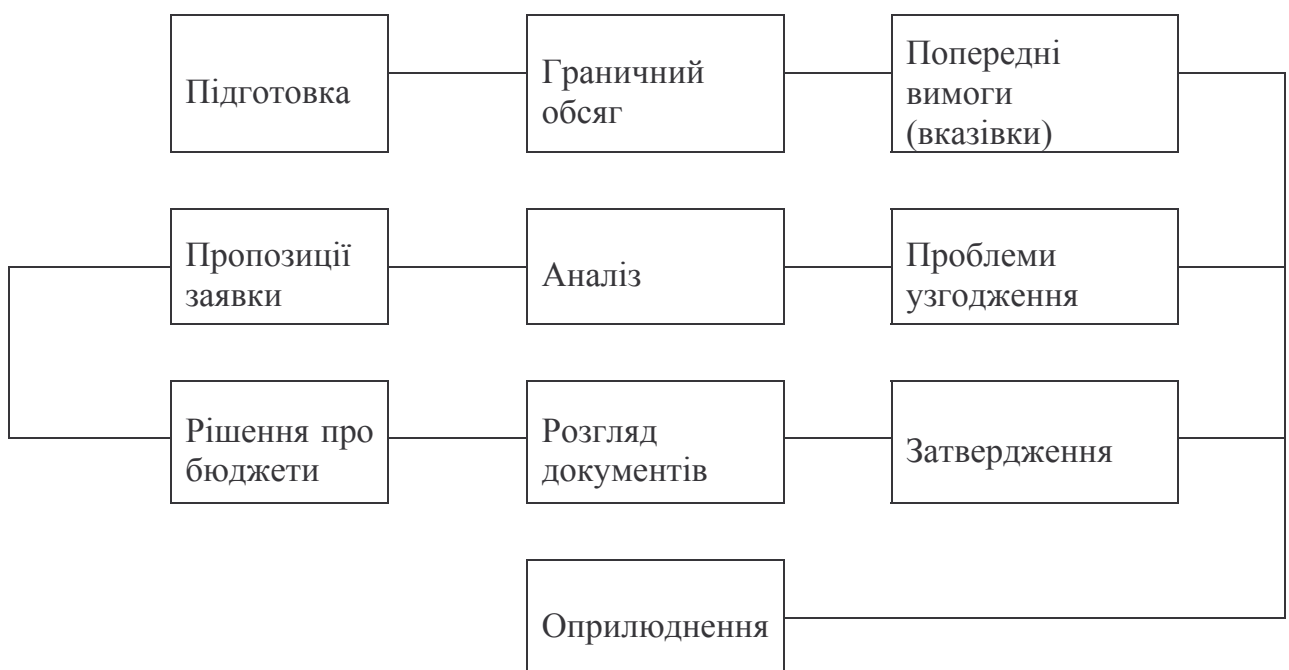
- чітке розмежування видатків з Державного бюджету України та відповідних місцевих бюджетів відповідно до повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування з урахуванням розподілу на власні і делеговані;
- запровадження застосування для обрахування обсягів видатків і доходів місцевих бюджетів коефіцієнтів податкової спроможності територій;
- поступовий перехід до взаємовідносин державного бюджету безпосередньо з бюджетом Автономної Республіки Крим, обласними, а також районними бюджетами, бюджетами територіальних громад;
- стимулювання місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування до об'єднання на договірних засадах фінансових та інших ресурсів для вирішення місцевих, регіональних та міжрегіональних проблем розвитку, оптимального використання бюджетних коштів;
- зміцнення доходної бази місцевих бюджетів шляхом законодавчого закріплення внесення до них податків і зборів (обов'язкових платежів) відокремленими підрозділами господарюючих суб'єктів, що розташовані на відповідних територіях;
- завершення переведення місцевих бюджетів на обслуговування органами Державного казначейства України;
- впровадження механізмів заохочення заощаджень населення з метою збільшення інвестиційного потенціалу регіонів.

Тема 4.5. Порядок розробки, розгляду та затвердження місцевого бюджету

Бюджетний кодекс визначає **стадії бюджетного процесу**:

- складання проектів бюджету;
- розгляд та прийняття рішень про місцеві бюджети;
- виконання бюджету, в тому числі у разі необхідності внесення змін до рішення про місцеві бюджети;
- підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Етапи формування місцевого бюджету

Процес складання бюджету:

- Календар складання бюджету.
- Підготовка і розробка бюджетної політики.
- Встановлення граничних обсягів загальних видатків.
- Видання інструкцій до бюджету.
- Підготовка бюджетних запитів.
- Консолідація даних і аналіз бюджету.
- Визначення і вирішення проблем.
- Бюджетні рішення.

- Підготовка бюджету та відповідних документів.
- Подання бюджету на громадські слухання і розгляд.

Складання місцевих бюджетів

Попередні вимоги та вхідні матеріали до бюджету:

- Прогнозні макропоказники економічного та соціального розвитку.
- Основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період.
- Особливості складання розрахунків до проектів місцевих бюджетів.
- Документи з інформацією про соціально-економічний розвиток регіону та відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Процес складання бюджету

- Аналіз і оцінка надходжень та видатків бюджету.
- Визначення втрат від надання пільг.
- Аналіз ефективності використання бюджетних коштів.
- Розрахунок обсягу міжбюджетних трансфертів та особливості міжбюджетних відносин.
- Прогноз показників відповідного бюджету за основними видами доходів та видатків на наступні три роки.

Бюджетні запити:

- Інструкції з підготовки бюджетних запитів.
- Типові форми.
- Процес розробки бюджетних запитів.
- Аналіз бюджетних запитів.
- Капітальне бюджетування та заходи щодо ефективності використання бюджетних коштів.

Розробка пропозицій проекту бюджету:

- Узгодження та включення пропозицій до проекту бюджету.
- Підготовка матеріалів та проекту рішення про місцевий бюджет.
- Підготовка до розгляду бюджету і громадських слухань.

Розгляд місцевих бюджетів:

- Форма рішення та матеріали для розгляду проекту бюджету.
- Заходи по приведенню видаткових потреб до граничного обсягу бюджетних ресурсів.
- Перелік неузгоджених питань щодо обсягів видатків.
- Оприлюднення й представлення бюджету.
- Залучення громадськості до формування та розгляду бюджету.

- Розгляд та обговорення проекту бюджету.
- Доопрацювання пропозицій до проекту бюджету.

Затвердження місцевих бюджетів:

- Бюджетні повноваження виконавчої та представницької гілок влади.
- Прийняття бюджетних рішень.
- Встановлення бюджетних лімітів.
- Бюджетні призначення в разі несвоєчасного прийняття бюджету.
- Оприлюднення інформації про бюджет.

Матеріали до проекту рішення про місцевий бюджет:

1. Пояснювальна записка до проекту рішення.
2. Прогноз показників відповідного бюджету за основними видами доходів, видатків та фінансування на наступні три бюджетні періоди.
3. Проект показників зведеного бюджету району, міста з районним поділом, міста, що об'єднує бюджети села, селища, міста районного значення.
4. Показники видатків, необхідних на наступні бюджетні періоди для завершення проектів, що враховані в бюджеті, за умови, якщо реалізація проекту триває більше одного бюджетного періоду.
5. Перелік інвестиційних програм на наступний бюджетний період та на наступні три бюджетні періоди.
6. Інформація про хід виконання відповідного бюджету у поточному бюджетному періоді.
7. Пояснення головних розпорядників бюджетних коштів до проекту відповідного бюджету (подаються до бюджетної комісії відповідної ради).
8. Інші матеріали, обсяг і форму яких визначає Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцева державна адміністрація чи виконавчий орган відповідної ради.

Пояснювальна записка до проекту рішення про місцевий бюджет містить:

1. Інформацію про соціально-економічний стан відповідної адміністративно-територіальної одиниці і прогноз її розвитку на наступний бюджетний період, які покладено в основу проекту місцевого бюджету.
2. Пріоритети згідно затверджених стратегічних планів, показники результативності тощо.
3. Оцінку надходжень доходів з урахуванням втрат доходів у результаті податкових пільг, наданих відповідною радою.

4. Пояснення до основних положень проекту рішення про місцевий бюджет, включаючи аналіз запропонованих обсягів видатків щодо програм.
5. Обґрунтування включають бюджетні показники за попередній, поточний, наступний бюджетні періоди в розрізі класифікації видатків бюджету.
6. Обґрунтування особливостей міжбюджетних взаємовідносин (для районних, міських з районним поділом, міських, що об'єднують бюджети села, селища, міста районного значення) та надання субвенцій на виконання інвестиційних програм (для бюджетів Автономної Республіки Крим, міст Києва і Севастополя та областей).
7. Інформацію щодо погашення боргу Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, обсягів та умов запозичень.

Рішенням про місцевий бюджет визначаються:

1. Загальна сума доходів і видатків (з розподілом на загальний та спеціальний фонди), а також з розподілом видатків на поточні і капітальні.
2. Граничний обсяг річного дефіциту (профіциту) місцевого бюджету в наступному бюджетному періоді і боргу Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування на кінець наступного бюджетного періоду; повноваження щодо надання гарантій Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування, а також розміри цих гарантій з урахуванням положень статті 17 Бюджетного Кодексу.
3. Бюджетні призначення головним розпорядникам коштів за бюджетною класифікацією.
4. Бюджетні призначення міжбюджетних трансфертів.
5. Розмір оборотної касової готівки місцевого бюджету.
6. Додаткові положення, що регламентують процес виконання бюджету.

Строки затвердження місцевих бюджетів різних рівнів:

<p>Автономної Республіки Крим, обласних і районних, міських бюджетів (міст Києва та Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим та міст обласного значення)</p>	<p>не пізніше ніж у двотижневий термін після офіційного опублікування закону про Державний бюджет України рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної обласної, районної чи міської ради</p>
<p>Міських (міст районного значення), районних у містах (якщо такі створено), селищних та сільських</p>	<p>не пізніше ніж у двотижневий термін після затвердження районного чи міського (міст Києва і Севастополя, міста республіканського Автономної Республіки Крим чи міста обласного значення) бюджету відповідно рішеннями міської, районної в місті, селищної або сільської ради</p>

Програмно-цільовий метод складання місцевих бюджетів

- ▲ **Бюджетна програма** – систематизований перелік заходів, спрямованих на досягнення загальної (спільної) мети, завдання, виконання яких пропонує та здійснює розпорядник бюджетних коштів у відповідності до покладених на нього функцій.
- ▲ **Система планування бюджету на підставі програм** – це система прийняття рішень щодо розробки, аналізу, впровадження програм та розподілу ресурсів. Включає основні етапи:

<p>Стратегічне планування</p>	<p>визначення та прогнозування довго- та середньострокових цілей, для досягнення яких необхідно направити діяльність органів влади, та розробку стратегії заходів та механізмів їх реалізації. Обов'язковим елементом зазначеного етапу є відбір переліку відповідних напрямків і завдань, виходячи з фінансових можливостей</p>
<p>Формування програм</p>	<p>розробка, аналіз і відбір програм, які необхідно реалізувати головним розпорядникам бюджетних коштів для досягнення цілей, визначених на етапі стратегічного планування в програмних і прогнозних документах</p>
<p>Складання бюджету</p>	<p>визначення та аналіз ресурсів, необхідних для реалізації програм і, відповідно, досягнення поставлених цілей, та оцінка очікуваних результатів. На цьому етапі головний розпорядник коштів на підставі плану своєї діяльності на коротко- та середньостроковий періоди більш чітко розподіляє людські, матеріальні та інші ресурси, необхідні для виконання певної програми, обраховує їх вартісну оцінку, і приводить у відповідність до можливостей бюджету</p>

Основні елементи програмно-цільового методу в бюджетному процесі:

- **визначення загальної мети програми** (на середньостроковий період); завдань програми на короткостроковий період; напрямів діяльності, які забезпечують реалізацію програми;
- **середньострокове бюджетне планування** (при визначенні видатків на бюджетну програму на плановий рік кожен головний розпорядник повинен оцінювати необхідні і можливі бюджетні ресурси для її продовження у наступних за плановим роках, очікуваний результат і вплив від впровадження бюджетної програми у плановому році на обсяг відповідних видатків у наступні періоди);
- **розробка пріоритетів бюджетних програм головними розпорядниками** у повній відповідності до основної мети діяльності (місії) такого головного розпорядника відповідно до законодавства;
- **визначення відповідального за виконання бюджетної програми** у системі головного розпорядника (відповідального виконавця), яким може бути або структурний підрозділ міністерства (відомства), або підвідомчий йому (координується через нього) орган, або не бюджетна організація, який/яка безпосередньо управляє виконанням (виконує) таку бюджетну програму і несе відповідальність за результати її реалізації;
- **розробка критеріїв оцінки та аналізу результативності бюджетної програми** щодо обсягів затрат, кінцевого продукту, ефективності і якості (результативні показники);
- **формування і затвердження бюджетних призначень** головним розпорядникам у розрізі бюджетних програм (у даний час бюджетні призначення затверджуються за діючою функціональною класифікацією видатків бюджету);
- **регулярне звітування головних розпорядників** за досягнуті результати в процесі впровадження відповідних бюджетних програм.

Показники виконання (результативні) поділяються на:

- **основні:**

затрат (вхідних ресурсів)

продукту

продуктивності (ефективності)

результативності (якості)

- **додаткові:**

робочого навантаження

корисності.

Наприклад: по функції державного управління

▪ Показники затрат:

- кількість підвідомчих установ,
- кількість штатних одиниць,
- кількість отриманих листів, доручень, звернень громадян.

▪ Показники продукту (виходу):

- кількість підготовлених та прийнятих рішень,
- кількість перевірок,
- обсяг наданих послуг та отриманих коштів (дозволи, ліцензії),
- кількість вирішених питань, доручень.

▪ Показники ефективності:

- кількість наданих послуг на одного працівника,
- кількість прийнятих рішень на одного працівника,
- витрати на утримання одної штатної одиниці,
- витрати на відрядження в розрахунку на 1 особу.

▪ Показники результату:

- відсоток вчасно виконаних рішень до їх загальної кількості,
- зміна обсягу податкової заборгованості (недоїмки),
- зміна обсягу кредиторської заборгованості,
- кількість позовів на неправомірні дії органів влади.

Ознаки і переваги програмного бюджетування:

- зосередження уваги на результатах кожної програми;
- можливість переглядати суб'єктами формування політики та наслідки прийнятих рішень стосовно витрачання коштів;
- вимога щодо визначення мети діяльності головного розпорядника коштів, цілей та завдань бюджетної програми, напрямків діяльності та показників результативності її виконання з боку управлінців;
- вимога щодо звітності за надані послуги та результативність програми та її документальна фіксація;
- можливість для органів управління та громадськості побачити, що робить влада, яким чином вона це робить, що вона планує досягти і, в кінцевому результаті, наскільки успішно вона це здійснює.

Організація роботи по виконанню місцевих бюджетів

Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад або міські, селищні чи сільські голови (в разі, якщо відповідні виконавчі органи не створені) забезпечують виконання відповідних місцевих бюджетів. Місцеві фінансові органи здійснюють загальну організацію та управління виконанням відповідного місцевого бюджету, координують діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

Виконання місцевого бюджету має забезпечувати:

- досягнення конкретних результатів відповідно до визначених завдань;
- реальність визначення абсолютних показників доходної та видаткової частини бюджету;
- ефективність здійснюваної відповідними органами роботи (адміністрування) щодо наповнення доходної бази місцевих бюджетів;
- оптимальність прийнятих рішень щодо спрямування ресурсів місцевих бюджетів відповідно до напрямів діяльності органів місцевої влади;
- досягнення фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування;
- забезпечення на належному рівні соціальних потреб населення як за рахунок власних коштів місцевого бюджету, так і коштів, отриманих з державного бюджету у вигляді субвенцій;
- ефективність використання запозичених ресурсів.

Квартальний та річний звіти про виконання місцевого бюджету подаються до Верховної Ради Автономної Республіки Крим, відповідної ради Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевою державною адміністрацією, виконавчим органом відповідної ради чи міським, селищним, сільським головою (у разі, якщо відповідні виконавчі органи не створені) у двомісячний строк після завершення відповідного бюджетного періоду. Перевірка звіту здійснюється Рахунковою палатою Автономної Республіки Крим (щодо використання органами виконавчої влади коштів бюджету Автономної Республіки Крим) чи комісією з питань бюджету відповідної ради, після чого відповідні ради затверджують звіт про виконання бюджету або приймають інше рішення з цього приводу.

Тема 4.6. Завдання міської (регіональної) інвестиційної політики

Метою регіональної інвестиційної політики є мобілізація та концентрація інвестиційних ресурсів для вирішення пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку, а також здійснення інвестиційної допомоги депресивним територіям та стагнаційним галузям ресурсів.

Основні завдання, що вирішуються через реалізацію заходів регіональної інвестиційної політики:

- збільшення інвестиційних ресурсів регіону за рахунок бюджетних та позабюджетних джерел всіх рівнів державного управління, фінансових ресурсів вітчизняних та закордонних інвесторів і накопичення населення;
- концентрація інвестиційних ресурсів регіону на розвиток пріоритетних сфер економіки та вирішення найбільш актуальних завдань соціального розвитку шляхом створення для них привабливого інвестиційного клімату;
- розробка та впровадження в практику ринкового механізму регулювання інвестиційного процесу;
- регламентований розподіл ресурсів по окремим проектам, по секторах економіки та територіям;
- підсилення інвестиційної забезпеченості депресивних територій та стагнаційних галузей.

Варіанти регіональної інвестиційної політики в певній мірі мають співпадати з моделями регіонального розвитку (інерційними – затратними; інноваційними – розвитку)

Регіональна інвестиційна політика має спрямовуватись на:

- забезпечення створення стабільної нормативно-правової бази щодо залучення інвестицій та діяльності інвесторів на території регіону;
- недопущення внесення проектів нормативно-правових актів з питань інвестиційної діяльності, які можуть привести до погіршення умов здійснення інвестиційної діяльності, звуження змісту та обсягу визначених законами прав інвесторів;
- залучення інвесторів до обговорення проектів нормативно-правових актів з питань інвестиційної діяльності та враховувати під час опрацювання таких проектів їхні пропозиції;
- формування в регіоні критичної маси ринкових перетворень, утвердження ефективного конкурентного середовища, реалізація процедур банкрутства неефективних та безнадійно збиткових підприємств;
- подальше стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, збільшення кількості підприємницьких структур, які б займалися інноваційною діяльністю, венчурним бізнесом;

- стимулювання ринку капіталів шляхом запровадження ефективних механізмів страхування інвестицій, розвитку інституційних інвесторів, зокрема, недержавних пенсійних та страхових фондів, лізингу машин та обладнання для галузей міського господарства, транспорту, телекомунікацій, житлової іпотеки, концесій тощо;
- зміцнення банківської системи, посилення її фінансової надійності та подальшої орієнтації на потреби реального сектору економіки регіону;
- посилення інвестиційної спрямованості приватизаційного процесу, налагодження дієвих механізмів управління об'єктами комунальної власності, а також механізмів, що пов'язані з підготовкою об'єктів до продажу, підвищення їх приватизаційної привабливості та конкурентоспроможності;
- активне залучення іноземних інвестицій;
- виправлення деформацій у відносинах власності, забезпечення надійного державного захисту приватної власності, інтересів ділових партнерів, інвесторів, стимулювання приватної ініціативи, створення відповідних умов для утворення промислово-фінансових груп тощо.

Реалізація регіональної інвестиційної політики забезпечуватиметься через:

- оптимізацію податкового навантаження на товаровиробників, принаймні, у пріоритетних галузях регіонального та міського господарства;
- інтенсивне оновлення основних фондів шляхом вдосконалення амортизаційної політики, за рахунок прибутку підприємств та інших внутрішніх резервів;
- всебічний розвиток та впровадження різноманітних лізингових механізмів, створення муніципальних лізингових компаній та фондів, в тому числі, за участю іноземних виробників та лізингодавців;

Фінансово-кредитна політика місцевих органів влади

<p>Ст. 70 Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні” описує форми участі органів місцевого самоврядування у фінансово-кредитних відносинах.</p>	<p>Рада або за її рішенням інші органи місцевого самоврядування відповідно до законодавства можуть:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ випускати місцеві позики, лотереї та цінні папери; ▪ отримувати позички на покриття тимчасових касових розривів з їх погашенням до кінця бюджетного року; ▪ отримувати кредити в банківських установах.
--	---

При цьому відповідно до Бюджетного кодексу:

- Виключно Верховна Рада Автономної Республіки Крим та міські ради мають право здійснювати внутрішні запозичення.
- Для покриття тимчасових касових розривів, що виникають під час виконання загального фонду місцевого бюджету, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад за рішенням Верховної Ради Автономної Республіки Крим чи відповідної ради можуть отримувати короткотермінові позички у фінансово-кредитних установах на термін до трьох місяців, але у межах поточного бюджетного періоду. Порядок отримання таких позичок визначається Міністерством фінансів України.
- Надання позичок з одного бюджету іншому забороняється.
- Зовнішні запозичення можуть здійснювати лише міські ради міст з чисельністю населення понад вісімсот тисяч мешканців за офіційними даними державної статистики на час ухвалення рішення про здійснення запозичень.

Запозичення до місцевих бюджетів здійснюються відповідно до умов ст. 74 Бюджетного кодексу України, а саме:

1. Запозичення до місцевих бюджетів здійснюються на визначену мету і підлягають обов'язковому поверненню. Запозичення до відповідних бюджетів можуть бути здійснені лише до бюджету розвитку, крім випадків, що передбачені вище.
2. Держава не несе відповідальності по зобов'язаннях за запозиченнями до місцевих бюджетів.
3. Видатки на обслуговування боргу здійснюються за рахунок коштів загального фонду бюджету.
4. Видатки на обслуговування боргу місцевих бюджетів не можуть щорічно перевищувати 10 відсотків видатків від загального фонду відповідного місцевого бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду, коли планується обслуговування боргу.
5. Якщо у процесі погашення основної суми боргу та платежів по його обслуговуванню, обумовленої договором між кредитором та позичальником, має місце порушення графіку погашення з вини позичальника, відповідна рада не має права здійснювати нові запозичення протягом 5 наступних років.
6. Порядок здійснення запозичень до місцевих бюджетів встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до умов, визначених цим Кодексом.

Органи місцевого самоврядування у межах законодавства можуть:

- створювати комунальні банки та інші фінансово-кредитні установи;
- виступати гарантами кредитів підприємств, установ та організацій, що належать до комунальної власності відповідних територіальних громад;
- розміщувати належні їм кошти в банках інших суб'єктів права власності;
- отримувати відсотки від їх доходів відповідно до закону із зарахуванням їх до доходної частини відповідного місцевого бюджету.

В процесі розвитку муніципального кредитного ринку, здійснення заходів, спрямованих на вдосконалення процедур місцевого кредитування, необхідно чітко уявляти собі характер кредитного механізму, який буде створюватися в країні.

Моделі муніципального кредитного ринку	
банківське кредитування, зосереджене в одному або кількох муніципальних банках	ринок муніципальних облігацій
в Західній Європі більша частка муніципальних кредитів надається саме в формі довгострокових банківських позик спеціалізованими муніципальними банками	в Сполучених Штатах і Канаді муніципалітети запозичають кошти переважно шляхом продажу муніципальних облігацій на ринку капіталу
<p style="text-align: center;">відмічаються деякі ознаки зближення цих двох кредитних систем.</p> <p style="text-align: center;">Муніципальні облігації набувають все більшого поширення в Європі, а в ряді країн, наприклад в Північній Європі, вони вже стали важливою складовою ринку муніципальних кредитів. Одночасно європейські банки (а також японські фінансові установи) відіграють значну роль для деяких видів американських інфраструктурних проєктів, зокрема будівництва платних доріг або приватизації системи водопостачання.</p>	

Основні відмінності між облігаціями і банківськими позиками	
банки виконують функції посередника у процесі залучення фінансових ресурсів для реалізації муніципальних інвестиційних програм, а також здійснюють контроль за використанням коштів та їх поверненням	облігації місцевих органів влади продаються безпосередньо як окремим особам, так і фінансовим установам. В цьому випадку контролюючу функцію виконують спеціалізовані рейтингові агентства, які надають результати своїх досліджень фінансово-економічного стану міста всім учасникам кредитного ринку

Поряд з муніципальними банками, в рамках існуючих муніципальних кредитних систем діють також **кредитні спілки**. Фактично, цілий ряд муніципальних банків в Західній Європі починали свою діяльність як кредитні спілки (громадські банки), що створюються об'єднаннями (асоціаціями) міст для полегшення доступу місцевих органів влади до кредитних коштів.

Головною метою державної політики щодо розвитку ринку кредитних спілок є захист інтересів членів кредитних спілок шляхом створення умов для безпеки та фінансової стабільності кредитних спілок, розширення спектру та збільшення обсягів кредитно-ощадних послуг, розвитку кредитних спілок як невід'ємного елемента ринку небанківських фінансових установ.

Основними цілями державної політики щодо розвитку ринку кредитних спілок є:

- збільшення обсягів кредитування споживчих потреб населення та підприємницьких ініціатив через кредитні спілки за рахунок мобілізації заощаджень громадян, що знаходяться сьогодні поза економічним оборотом;
- створення і розвиток системи державного регулювання та нагляду за діяльністю кредитних спілок;
- підвищення фінансової надійності кредитних спілок шляхом запровадження єдиних стандартів діяльності, нарощування капіталів, а також централізованих фондів та резервів ринку кредитних спілок;
- запровадження через кредитні спілки сучасних платіжних систем та фінансових технологій;
- запровадження через кредитні спілки державних програм мікрокредитування населення, малого та середнього бізнесу, фермерства, приватних землевласників тощо.

Критеріями досягнення визначених цілей є:

- запровадження рейтингової системи кредитних спілок;
- зростання ринку кредитних спілок в розрізі збільшення активів кредитних спілок на 80 %, членства на 40 %;
- впровадження єдиного реєстру кредитних спілок;
- затвердження на державному рівні єдиних стандартів діяльності кредитних спілок;
- запровадження системи регулювання та нагляду за діяльністю кредитних спілок.

Місцеві позики

Випуск облігацій місцевих позик є значною можливістю одержати значні додаткові фінансові ресурси для розвитку інфраструктури міст та формування регіональних фондових ринків.

Боргове фінансування за допомогою **випуску облігацій місцевої позики** здійснюється:

- з метою акумулювання фінансових ресурсів для капіталовкладень в інфраструктуру і послуги, розвиток яких потребує більшої кількості коштів, ніж це можливо отримати з бюджетних поточних доходів;
- для управління поточними фінансовими операціями (в обмеженій мірі), там, де між надходженням та витратами коштів виникає тимчасовий інтервал. Таке фінансування називається “облігації під очікувані надходження від податків” або “борг під очікувані доходи”;
- У ніякому разі випуск облігацій не повинен здійснюватись для покриття поточного дефіциту місцевого бюджету.

▲ **Випуск облігацій місцевої позики** – це складна система заходів, що містить слідувачі послідовні етапи від визначення потреби у борговому фінансуванні до емісії облігацій, а саме:

- визначення мети використання емісії облігацій (проектів інфраструктури, що потребують фінансування);
- проведення економічного і фінансового аналізу (співвідношення витрат і результатів по визначених проектах, можливість одержання доходів після їх реалізації);
- визначення джерел та можливостей виплати боргу;
- визначення впливу облігацій на місцевий бюджет;
- проведення аналізу фінансових ринків (попит на муніципальні цінні папери, умови функціонування ринку капіталів);
- розробка дизайну облігацій, їх структури, термінів та умов (обсяг емісії, процентна ставка, термін погашення);
- визначення агентів по продажу облігацій, реєстратора, агентів по здійсненню виплат і укладення з ними відповідних угод;
- визначення юридичних аспектів випуску облігацій (правове середовище випуску муніципальних цінних паперів, принципи юридичного оформлення рішення місцевої влади про випуск облігацій);
- створення механізму адміністрування продажу та виплат по облігаціям.

Види облігацій місцевої позики:

- **Загальні облігації**

цінні папери, під випуск яких муніципалітет надає “абсолютну гарантію”. В цьому випадку він зобов’язується використати свої дозволені законом можливості по збільшенню податків та зборів, а також всі інші наявні доходи для сплати відсотків і суми боргу власникам облігацій.

Всі власники загальних облігацій знаходяться на рівних кредитних умовах і мають рівні права у разі невиконання договору.

Основними джерелами виплати боргу по загальним облігаціям, що найбільш часто використовуються у світі, є прибутковий податок, податки з нерухомості і іншого приватного майна, а також податок з продажу (з обороту).

- **Доходні облігації**

погашаються муніципалітетом за рахунок доходів, що надходять від використання об’єктів, створених за ці облігації, а також певних фіксованих видів платежів та податків.

- **Облігації подвійного захисту або гібридні**

це варіант поєднання перших двох типів облігацій. При випуску таких облігацій муніципалітет планує певне джерело доходу, але, якщо дохід від запланованого джерела буде недостатнім, він зобов’язується використати всі інші наявні джерела доходів, по мірі необхідності, для виплати боргу

Вищенаведені типи облігацій використовуються, як правило, для середньо- та довгострокових позик

При рішенні, яка саме частина необхідної інфраструктури може бути профінансована за рахунок випуску муніципальних облігацій і на протязі якого часу, необхідно визначити **категорії інвестицій по джерелам, які будуть використані для здійснення виплат.**

- 1) Інвестиції у сфері науки, охорони здоров'я, будівництво офісних приміщень для органів місцевої влади, благоустрій вулиць, парків і зон відпочинку не приносять доходів і фінансування таких проектів може здійснюватись тільки з використанням загальних облігацій.
- 2) Витрати у таких сферах, як енергетика, вода, каналізація, транспорт, житлове будівництво і комерційні об'єкти можуть приносити певні доходи і грошові надходження від користувачів. Інвестиції у такі капіталомісткі об'єкти здебільшого великі і термін їх експлуатації великий. Тому, якщо виплату основної суми боргу по цим облігаціям віднести на 10, 15, 20 років, чистий дохід від їх експлуатації можна використовувати для сплати боргу за їх будівництво. В цьому випадку можна випускати не тільки загальні, але й доходні облігації.
- 3) Існують також проекти, які приносять відносно великі доходи за короткий строк часу і, таким чином, можуть бути профінансовані за рахунок доходних облігацій при існуючих ринкових умовах.

До таких проектів в багатьох країнах світу відносяться:

- житлове будівництво з послідуочим продажем квартир;
- створення об'єктів, площа яких може бути продана або віддана в оренду;
- потужності по переробці твердих відходів, які мають відносно невелику капітальну вартість;
- платні дороги або мости, що мають велику пропускну здатність.

Для визначення цілі випуску та можливого типу облігацій проводиться аналіз існуючих проектів розвитку, встановлюється пріоритетність проектів та фінансових потреб для їх реалізації. Він проводиться за допомогою загальних методів, які дають можливість оцінити обсяги інвестицій у визначені проекти.

Внаслідок проведення такого аналізу можна оцінити обсяг емісії муніципальних облігацій та величину доходів від проекту, які можуть бути спрямовані на погашення облігацій. На підставі цих даних можна також дати оцінку фінансового впливу емісії облігацій на річний муніципальний бюджет.

Облігації за типом погашення:

Строкові	це випуск, всі елементи якого (тобто окремі облігації) мають однакові строки обігу і погашаються одночасно, якщо не обумовлено право дострокового погашення. Строкові облігації можуть мати фонд погашення, до якого регулярно на протязі всього строку погашення надходять кошти для накопичення суми, що є необхідною для погашення облігацій плюс нарахованих по ним відсотків. Також може існувати умова, яка зобов'язує емітента здійснювати проміжні виплати частки облігацій з фонду погашення по спеціальному графіку.
Серійні	Емісія, що складається із серійних облігацій розподіляється на частини, що погашаються щорічно. Найбільш часто для цього розробляється амортизаційний план, за умовами якого щорічно виплачується рівна сума, що складається із основного боргу і відсотків. На початку організації виплат відсоткові виплати перевищують виплати основного боргу. По мірі сплати основної суми скорочується розмір виплат відсотків, що підтримує рівномірний потік коштів на більш пізніх етапах процесу обслуговування боргу.

Випуск облігацій місцевої позики розповсюджується через підписку:

Відкрити	муніципалітет самостійно або разом з вибраним торговим агентом поряд з основними характеристиками емісії визначають: <ul style="list-style-type: none">▪ рамки підписного періоду;▪ дату початку розповсюдження, що визначає час початку підписки;▪ мінімальну кількість куплених або підписаних облігацій для визнання підписки такою, що відбулася.
Закрити	облігації продаються оптом крупним потенційним інвесторам.

- ▲ **Проспект емісії** – це офіційний документ, який готується муніципалітетом і містить інформацію, необхідну для потенційного покупця, щоб прийняти рішення про придбання певного обсягу облігацій.

У проспекті повинна міститися повна інформація по таким питанням (порядок викладу інформації може бути змінено):

- номінальний обсяг емісії;
- емітент, реєстрація випуску і дата проспекту емісії;
- тип випуску (загальні, доходні облігації і т.ін.);
- строки виконання зобов'язань, сплати відсотків, і метод, згідно якому вони нараховуються;
- номінали облігацій, що випускаються;
- джерела погашення і надані гарантії;

- імена і адреси довіреної особи, реєстратора, платіжного агента;
- торговий агент і методи розповсюдження (відкрита або закрита підписка);
- опис умов дострокового або інших методів погашення;
- терміни погашення і графік проведення виплат основної суми в вигляді таблиці;
- заява про податковий статус;
- умови, що регламентують припинення обігу випуску;
- дата, спосіб і місце попереднього розповсюдження;
- вторинний ринок і можливості перепродажу;
- правове обґрунтування випуску і коментар юриста;
- заява про ціль випуску;
- органи муніципального управління і загальна інформація;
- фінансовий звіт, що включає трирічні звіти про фінансову і оперативну діяльність, поточний бюджет і позабюджетні фонди, поточний борг і програму капіталовкладень.

Висновки до розділу 4

1. **Місцеві фінанси** – це відображення стану економіки регіону, його виробничої та ресурсної бази. Виступаючи головним чином інструментом проведення регіональної соціально-економічної політики, місцеві фінанси повинні сприяти розвитку виробництва, зростанню рівня зайнятості населення, заохочення інвестицій у ті галузі, які є пріоритетними з точки зору поточних та довгострокових завдань функціонування місцевого господарського комплексу.
2. Розуміння сутності місцевих фінансів, їх становлення і проблем розвитку, функцій та ролі в економічному розвитку держави, принципів фінансової автономії місцевих органів влади дозволить більш зваженіше підходити до проведення **місцевої фінансової політики**.
3. Міжбюджетні відносини в усіх країнах є важливим засобом **державного впливу** на соціально-економічний розвиток територій, рівень фінансової забезпеченості органів місцевого самоврядування, зменшення між територіальних диспропорцій, а також інструментом реалізації загальнодержавних інтересів на регіональному та місцевому рівнях. **Бюджетне вирівнювання** регіонального (територіального, місцевого) розвитку в Україні здійснюється за допомогою такого інструменту як **міжбюджетні трансферти** (у разі вертикальних фінансових взаємостосунків по схемі «державний бюджет - місцевий бюджет») або **трансферти солідарності** (у разі горизонтальних фінансових взаємостосунків по схемі «місцевий бюджет - місцевий бюджет»). В цьому випадку шляхом перерозподілу фінансових коштів не тільки реалізується принцип бюджетної забезпеченості територій, але і за рахунок дотаційного вирівнювання згладжуються диспропорції вітчизняного регіонального розвитку.
4. Основним орієнтиром у процесі вдосконалення міжбюджетних відносин в Україні має бути встановлення такого розмежування доходів і видатків між бюджетами, яке дасть змогу забезпечити відповідність між видатками, покладеними на кожний бюджет, і необхідними для їх фінансування дохідними джерелами. Особливого значення з огляду на це набуває **проблема зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів**, які є фундаментом бюджетної системи і фінансовою основою місцевого самоврядування.
5. **Метою регіональної інвестиційної політики** є мобілізація та концентрація інвестиційних ресурсів для вирішення пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку, а також здійснення інвестиційної допомоги депресивним територіям та стагнаційним галузям ресурсів. Формування сприятливого інвестиційного клімату в регіоні (місті), впровадження додаткових механізмів залучення інвестиційного капіталу шляхом оптимізації системи зовнішніх і внутрішніх запозичень, поширення в практиці господарювання лізингових операцій, підвищення ролі фінансових ресурсів територіальних громад в реалізації інвестиційних проектів, максимізація інвестиційної пропозиції (в т.ч. на засадах концесії, сек'юритізації, іпотеки), інформаційно-рекламна робота серед перспективних груп інвесторів, моніторинг інвестиційного середовища – заходи що необхідно здійснювати з метою

підвищення рівня інвестиційної привабливості території та, відповідно, впливу на соціально-економічний розвиток регіону, міста.

Навчальне видання

Берданова Ольга Володимирівна
Вакуленко Володимир Миколайович
Гринчук Наталія Михайлівна
Дехтяренко Юрій Федорович
Коваль Олег Михайлович
Юзефович Владислава Володимирівна

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНУ, МІСТА

(опорний конспект дистанційного курсу)

Навчальний посібник